ՇԷՅՔՍՓԻՐ

ՅՈՒԼԻՈՍ ԿԵՍԱՐ

ՏՐԱՄ

ՀԻՆԳ ԳՈՐԾՈՂՈՒԹԻՒՆ

ԹԱՐԳՄ. ԱՆԳԼԻԵՐԷՆԷ

ՄԱԹԻԼՏ Գ. ՊԱՂՏԱՍԱՐԵԱՆ

Պրուսա՛

Կ. ՊՈԼԻՍ

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ Յ. ՄԱՏԹԷՈՍԵԱՆ

1910

Digitized by Google

Original from
UNIVERSITY OF CALIFORNIA

ՏՊԱՐԱՆ, ՎԻՄԱԳՐԱՏՈՒՆ, ԿԱԶՄԱՏՈՒՆ ԵՒ ԹՂԹԱՎԱՃԱՌԱՆՈՑ
Ց. ՄԱՏԹԷՈՍԵԱՆ
Թիւ 27, Ֆինճանճըլար Եօգուշու, Կ. Պոլիս

Armenian Collection

PK
8761
E9 S52
1910

ԱՆՁԻՆՔ

ՅՈՒԼԻՈՍ ԿԵՍԱՐ

ՕԳՏԱՎԻՈՍ ԿԵՍԱՐ
ՄԱՐԿՈՍ ԱՆՏՈՆԻՈՍ
Մ. ԷՄԻԼԻՈՍ ԼԷԲԻՏՈՍ
} *Եռապետներ Կեսարի մահէն ետք*

ԿԻԿԵՐՈՆ
ԲՈՒՊԼԻՈՍ
ԲՕԲԻԼԻՈՍ ԼԷՆԱ
} *Ծերակուտականներ*

ՄԱՐԿՈՍ ԲՐՈՒՏՈՍ
ՔԱՍԻՈՍ
ՔԱՍՔԱ
ԹՐԷՊՕՆԻՈՍ
ԼԻԿԱՐԻՈՍ
ՏԷՍԻՈՍ ԲՐՈՒՏՈՍ
ՄԷԹԷԼԼՈՍ ՍԻՄՊԸՐ
ՍԻՆՆԱ
} *Դաւադիրներ Կեսարի դէմ*

ՖԼԱՎԻՈՍ
ՄԱՐԱԼԼՈՍ
} *Տրիբուններ*

ԱՐԹԷՄԻՏՈՐ — *Սոփեստ մը*
ԳՈՒՇԱԿ ՄԸ
ՍԻՆՆԱ — *Բանաստեղծ մը*

ԼՈՒՍԻԼԻՈՍ ԹԻԹԻՆԻՈՍ ՄԵՍԱԼԱ ԵՐԻՏԱՍԱՐԴ ԿԱՏՈՆ ՎՈԼՈՄՆԻՈՍ	Բարեկամներ Բրուտոսի եւ Քասիոսի
ՎԱՌՕՆ ՔԼԻԹՈՍ ՔԼՕՏԻՈՍ ՍԹՐԱԹՕՆ ԼՈՒՍԻՈՍ ՏԱՐՏԱՆԻՈՍ	Բրուտոսի սպասաւորները
ԲԻՆՏԱՐՈՍ	Քասիոսի գերին
ՔԱԼՖՈՒՐՆԻԱ	Կեսարի կինը
ԲՕՐՍԻԱ	Բրուտոսի կինը

ԾԵՐԱԿՈՒՏԱԿԱՆՆԵՐ, ՔԱՂԱՔԱՑԻՆԵՐ, ՊԱՀՆՈՐԴՆԵՐ ԵՒ ՀԵՏԵՒՈՐԴՆԵՐ

Տեսարանը առաջին երեք գործողութիւններու միջոցին Հռովմի մէջ է, իսկ անկէ ետք Սարտիսի եւ Փիլիպպէի մօտ:

Յուլիոս Կեսար

ԱՌԱՋԻՆ ԳՈՐԾՈՂՈՒԹԻՒՆ

ՏԵՍԱՐԱՆ Ա.

Հռովմի մէջ փողոց մը

ՖԼԱՎԻՈՍ, ՄԱՐԱԼԼՈՍ ԵՒ ՔԱՂԱՔԱՑԻՆԵՐ

ՖԼ. — Հեռացէ՛ք ասկէ, դատարկապորտ արարածներ, տուներնի՛դ գացէ՛ք։ Միթէ տօնական օ՞ր մ'է այսօր։ Չէ՞ք գիտեր որ արհեստաւորներ ըլլալնուդ համար գործի օրով պէտք չէ որ փողոցները թափառիք, առանց ձեր պաշտօնին յայտարար նըշաններուն։ (Քաղաքացիի մը) Ըսէ՛, ի՞նչ է արհեստդ։

Ա. ՔԱՂ. — Ատաղձագործ եմ, տէր իմ։

ՄԱՐ. — Ո՞ւր է կաշիէ գոգնոցդ եւ ո՞ւր կարկինդ. ինչո՞ւ լաւագոյն զգեստներդ հագեր ես։ (Ուրիշի մը) Եւ դո՛ւն պարոն, ի՞նչ արհեստ կ'ընես։

Բ. ՔԱՂ. — Ճշմարտապէս, պարոն, միակ բանը որ զիս կ՚ապրեցնէ հերիքնն է։ Ո՛չ անպատիւ գործերու կը խառնուիմ, ոչ ալ կանանց դաւերու։ Արդարեւ, պարոն, հինցած կօշիկներու վիրաբոյժ մ՚եմ. երբ մեծ վտանգի մէջ ըլլան, կ՚ազատեմ զանոնք։ Կովու կաշիի վրայ կոխող ամենահպարտ ազնուականները ձեռքիս գործին վրայէն քալեր են։

ՖԼԱՎ. — Բայց ինչո՞ւ այսօր խանութիդ մէջ չես. ինչո՞ւ կ՚առաջնորդես այս մարդիկ փողոցներուն մէջէն։

Բ. ՔԱՂ. — Նախ, պարոն, անոնց կօշիկները մաշեցնելով ինծի գործ հայթայթելու համար, բայց ճշմարտապէս խօսելով՝ արձակուրդ կ՚ընենք այսօր, որպէս զի Կեսարը տեսնենք եւ անոր յաղթանակովը ուրախանանք։

ՄԱՐ. — Ինչո՞ւ ուրախանալ. ի՞նչ յաղթանակով Հռովմ կը վերադառնայ. հետեւորդուած ի՞նչ գերիներով՝ որոց շղթաները իր կառքին անիւները զարդարեն։ Ցիմարներ, ապառաժի կտորներ, անմիտներէ՛ յոռեգոյններ, ո՛, քար սրտեր, դո՛ւք, Հռովմի անգո՛ւթ որդիներ։ Չճանչցա՞ք Պոմպէոս։ Շա՜տ, եւ որքա՜ն անգամներ մագլցեցաք պատերու վրայ, պարիսպներու ծայրերը, պատուհաններու,

աշտարակներու եւ նոյնիսկ ծխնելոյզներու գագաթները, եւ հոն նստեցաք, ձեր երախաները բազուկներու մէջ՝ եւ համբերութեամբ ամբողջ օրը ըսպասեցինք, որպէս զի տեսնէինք Մեծն Պոմպէոսի անցքը Հռովմի փողոցներէն. եւ երբ հեռուէն իր կառքին երեւնալը միայն նշմարեցինք, ուրախութեան աղաղակներ չարձակեցի՞ք միաբերան. եւ Տիբերը իր ափերուն մէջ դողդղաց ձեր ձայներուն արձագանգէն որ խոռոչացած գետափներէն կը բարձրանար: Իսկ այսօր ձեր տօնական զգեստները կը հագնիք ու արձակուրդի օր կը հռչակէք. իսկ այսօր ծաղիկնե՞ր կը սփռէք ճամբուն վրայ այն մարդուն որ Պոմպէոսի արիւնը կոխելով կուգայ յաղթական: Կորսուեցէ՛ք, տուներնի՛դ շտապեցէք ու ծունկի՛ եկէք. աղօթեցէ՛ք աստուածներուն որ գէթ առժամանակեայ կերպով դադրեցնեն այն անխուսափելի հարուածը որ այս ապերախտութեան վրայ անպատճառ պէտք է հասնի:

ՖԼԱՎ. — Գացէ՛ք, գացէ՛ք, բարի՛ քաղաքացիներ, եւ այս յանցանքը քաւելու համար հաւաքեցէ՛ք բոլոր ձեզ վիճակակից խեղճ քաղաքացիները, զանոնք Տիբերի եզերքը տարէ՛ք եւ հոն լացէ՛ք, լացէ՛ք միասին, մինչեւ որ ձեր արցունքներէն ալիքները

յորդին եւ ամենացած ջուրերը ամենաբարձր ափունքները համբուրեն։ (Կ'ելլեն քաղաքացիները) Տե՛ս, ասոնց ամէնէն գռեհիկ նկարագիրը նրբացած չէ, եւ կ'աներեւութանան ահա իրենց յանցաւորութեան գիտակցութեամբը պապանձուած։— Դուն այդ կողմէն դէպ ի Կապիտօլը գնա, ես այս ճամբայէն պիտի երթամ։ Մերկացո՛ւր բոլոր արձանները, եթէ զանոնք պճնուած գտնես իրենց տօնական զարդերովը։

ՄԱՐ. — Բայց կրնա՞նք այդպէս ընել. գիտես որ այսօր Լուպէրկալի տօնն է։

ՓԼԱՎ. — Վնաս չունի։ Ո՛չ մէկ արձան թող չզարդարուի Կեսարի յաղթանակին խորհրդանշաններովը։— Ես պիտի շրջիմ այս կողմերը, որպէս զի ռամիկ ամբոխը վռնտեմ փողոցներէն։ Դո՛ւն ալ այսպէս ըրէ, երբոր զանոնք խմբուած գտնես։ Կեսարի թեւերէն պէտք է փրցունել այս նորաբոյս փետուրները, որպէս զի անիկա սովորական բարձրութեան մը վրայ կենայ. եթէ ոչ, ան մարդկային տեսողութեան սահմանէն վեր պիտի սաւառնի, մեզ ստրկական սարսափի մէջ պահելով։ (Կ'ելլէ։)

ՏԵՍԱՐԱՆ Բ.

Փողոցին միւս ծայրէն կ'երեւի Կեսար իր խումբը ունենալով Անտոնիոս ձիարշաւի մրցման հագուստներով, Քալփուրնիա, Պորսիա, Տեկիոս, Կիկերոն, Բրուտոս, Կասկա, գուշակ մը եւ մեծ բազմութիւն մը: Երաժշտութիւն:

ԿԵՍԱՐ. — Քալփուրնիա՛:

ՔԱՍՔԱ. — Լռեցէ՛ք, Կեսար կը խօսի: (Երաժշտութիւնը կը դադրի:)

ԿԵՍ. — Քալփո՛ւրնիա:

ՔԱԼ. — Հո՛ս եմ, տէ՛ր իմ:

ԿԵՍ. — Նայէ որ Անտոնիոսի անցած ճամբուն վրայ կենաս, երբոր ան իր արշաւը սկսի: — Անտո՛նիոս:

ԱՆՏ. — Տէ՛ր իմ Կեսար:

ԿԵՍ. — Անտոնիո՛ս, արշաւած ատենդ մի՛ մոռնար դպչիլ Քալփուրնիային. որովհետեւ մեր ծերերը կ'ըսեն թէ երբ այս նուիրական արշաւին մէջ դըպչին ամուլ կիներուն, անոնք իրենց ամլութեան անէծքը կը թօթափեն:

ԱՆՏ. — Չպիտի մոռնամ. երբ Կեսար հրամայէ, անոր կը հնազանդին:

ԿԵՍ. — Սկսեցէք, եւ ոչ մէկ արարողութիւն զանց մի՛ ընէք: (Երաժշտութիւն:)

ԳՈՒՇԱԿ.— (Բազմութեան մէջ ծածկուած)Կեսա՜ր:

ԿԵՍ. — Ա՛հ, ո՞վ կը կանչէ զիս:

ՔԱՍՔ. — Հրամայեցէք որ ամէն աղմուկ դադրի. դա՛րձեալ լռութիւն: (Երաժշտութիւնը կը դադրի:)

ԿԵՍ. — Ո՞վ կայ այս ամբոխին մէջ որ զիս կը կանչէ: Բոլոր նուագածութենէն աւելի սուր ձայն մը լսեցի որ «Կեսար» գոչեց: Խօսէ, Կեսար ահա դարձեր է մտիկ ընելու համար:

ԳՈՒՇ. — Մարտի տասնըհինգէն զգուշացի՛ր:

ԿԵՍ. — Ո՞վ է այս մարդը:

ԳՈՒՇ. — Գուշակ մը որ քեզի կը պատուիրէ զգուշանալ Մարտի տասնըհինգէն:

ԿԵՍ. — Առջեւս բերէք այդ մարդը որ երեսը տեսնեմ:

ՔԱՍ. — Մարդ, բազմութեան մէջէն դո՛ւրս ելիր, եւ Կեսարի երե՛սը նայէ:

(Կ'երեւի գուշակ)

ԿԵՍ. — Ի՞նչ ըսիր ինծի. անգամ մ'ալ կրկնէ:

ԳՈՒՇ. — Մարտի տասնըհինգէն զգուշացի՛ր:

ԿԵՍ. —Բանդագուշո՛ղ մ'է. թողունք զայն: — Անցէ՛ք:

(Կը լսուի երաժշտութիւն. Կեսար իր հետեւորդնե-րով եւ ամբոխին հետ դուրս կ'ելլէ:)

ՏԵՍԱՐԱՆ Գ.

ԲՐՈՒՏՈՍ ԵՒ ՔԱՍԻՈՍ

ՔԱՍ. — Ձիարշաւը տեսնելու պիտի երթա՞ս:

ԲՐՈՒՏ. — Ե՛ս, ոչ:

ՔԱՍ. — Կ'աղաչեմ, գնա՛:

ԲՐՈՒՏ. — Ես խաղերը բնաւ չեմ սիրեր: Անտոնիոսի կրակոտ եւ զուարթ խառնուածքը չունիմ: — Քու փափաքներուդ իրագործումին արգելք չ'ըլլամ, Քասիոս, ուրեմն քեզմէ պիտի բաժնուիմ:

ՔԱՍ. — *(Բրուտոսի ձեռքը բռնելով)* Բրուտո՛ս, ժամանակէ մ'ի վեր կը դիտեմ քեզ. այլեւս աչքերդ չունի՛ն միեւնոյն քաղցր նայուածքը եւ սիրալիր արտայայտութիւնը ինչպէս որ ունէին առաջ. շատ պաղ եւ տարօրինակ կերպով մը կը վարուիս բարեկամիդ հետ որ կը սիրէ քեզ:

ԲՐՈՒՏ. — Մի՛ խաբուիր, Քասիոս. եթէ ճակատս մթասուեր կ'երեւի, գիտցիր որ միմիայն իմ անձիս համար է այդ փոփոխութիւնը: Վերջերս շատ եմ տառապեր իրարու հակառակ խորհուրդնե-

րով եւ կիրքերով որոնք միայն ի՛նձ կը վերաբերին որոնք թերեւս պատճա՛ռ են վարմունքիս փոփոխութեան: Բայց ասոր համար թող չվշտանան իմ բարի բարեկամներս, որոց թիւին մէ՛ջն ես նաեւ դո՛ւն, Քասիոս. իմ այս զանցառութեան աւելի մեծ մեկնութիւն մը մի՛ տար, միայն այսքան գիտցիր թէ Բրուտոս ինքզինքին դէմ պատերազմելու զբաղած ըլլալով կը մոռնայ սէր ցուցնել ուրիշներու:

ՔԱՍ. — Ուրեմն, Բրո՛ւտոս, շատ սխալ մեկներ եմ այն ինչ որ կ'արտայայտէր քու հոգիդ. եւ իմ այս կարծիքը պատճառ եղեր է որ ես իմ մէջս թաղեմ շատ մեծարժէք խորհուրդներ, խորունկ մտածումներ: Ըսէ ինծի, ազնի՛ւ Բրուտոս, դէմքդ կարո՞ղ ես տեսնել:

ԲՐՈՒՏ. — Ո՛չ, Քա՛սիոս, քանի որ աչքը ինքզինք չտեսներ, առանց ունենալու ցոլացուցիչ մը:

ՔԱՍ.— Ճշմարի՛տ է: Եւ շա՛տ ցաւալի է, Բրո՛ւտոս, որ չունիս հայելի մը որ թաքուն յատկութիւններդ աչքերուդ մէջ ցոլացունէր եւ քեզի ցուցնէր քու պատկերդ: — Լսեր եմ որ Հռովմի ամէնէն մեծ քաղաքացիներէն շատերը՝ անմահ Կեսարէն ի զատ, Բրուտոսի վրայ կը խօսին. եւ այս դարու գերութեան լուծին տակ հեծած ատեն, փափաք յայտներ

են որ ազնիւ Բրուտոս աչքերը գործածէր ինքզինք տեսնելու համար ։

ԲՐՈՒՏ. — Քասիոս, ի՞նչ վտանգներու կ'ուզես առաջնորդել զիս. կ'ստիպես որ անձիս մէջ փընտռեմ այն արժանիքը որ չունիմ ։

ՔԱՍ. — Ուրեմն, Բրուտոս, պատրաստուէ՛ ինծի մտիկ ընելու. քանի որ գիտես թէ ինքզինքդ չես կրնար տեսնել առանց ցոլացուցիչի մը, ուրեմն ես պիտի ըլլամ քու հայելիդ ։ Առանց չողոքորթութեան երեւան պիտի հանեմ հոգիիդ այն գիծերը որ քեզի անծանօթ են դեռ ։ Իմ մասին ո՛չ մէկ կասկած մի ունենար ։ Եթէ հասարակ ծաղրածուի դերը կը կատարեմ, եւ ամէն հանդիպողին բարեկամութիւնս կը շռայլեմ սովորական խոստումներով, կամ սողալով կը փաղաքշեմ եւ փայփայանքներով կը ծածկեմ մարդիկ զորս յետոյ կը պատառեմ, կամ թէ կոչունքներու ատեն թոյլ կուտամ որ սեղանակիցներուն առջեւ սիրտս պոռնկանայ, այն ատեն զիս վտանգաւոր մարդ համարէ ։

(Երաժշտութիւն եւ աղաղակ)

ԲՐՈՒՏ. — Ի՞նչ կը նշանակէ այս աղաղակը. վախնամ թէ ժողովուրդը Կեսար թագաւոր կ'ընտրէ ։

ՔԱՍ. — Ա՛հ, կը վախնամ. ատկէ կ՚ենթադրեմ թէ չես ուզեր որ Կեսար թագաւորէ։

ԲՐՈՒՏ. — Ո՛չ, չեմ ուզեր, Քասիոս. այնուամենայնիւ կը սիրեմ զայն անկեղծօրէն։ — Բայց ինչո՞ւ այսքան երկար ատեն զիս կ՚սպասցնես հոս. Ի՞նչ գաղտնիք կուզես հաղորդել ինձ. եթէ ընդհանուրին շահուն նպաստող բան մ՚է, մէկ աչքիս մէջ պատիւ դիր, միւսին մէջ մահ պահէ, այն ատեն երկուքին ալ պիտի նայիմ անտարբեր ակնարկով մը։ Որովհետեւ, վկայ աստուածները, պատիւը կը սիրեմ այնքան որքան մահէն չեմ վախնար։

ՔԱՍ. — Գիտեմ թէ ունիս այդ առաքինութիւնը Բրուտոս, ինչպէսնաեւ դէմքի սիրալիր քաղցրութիւն։ Լաւ ուրեմն, պատիւն է այն խնդիրը որու վրայ կուզեմ խօսիլ։ Չեմ կրնար ըսել թէ այս կեանքի մասին ի՞նչ կարծիք ունիս դուն եւ ուրիշներ։ Ինծի գալով, աւելի կ՚ընտրէի գոյութիւն չունենալ քան թէ ինձ նման անձէ մը վախ զգալ։ Ես ծնայ Կեսարի չափ ազատ. դուն ծնար նոյնքան ազատ։ Տարիքը իմ մէջս աճեցուց միեւնոյն ուժը եւ մենք երկուքս ալ ձմրան խստութեան անոր չափ լաւ կրնանք դիմանալ։ Որովհետեւ ցուրտ եւ փոթորկալից օր մը երբ ալեկոծ Տիբերը իր ափերուն հետ կը

կռուէր, Կեսար ըսաւ. «Քասիոս, կը համարձակի՞ս ինծի հետ միասին ցատկել այս կատաղի հեղեղին մէջ եւ մինչեւ սա դիմացի հեռաւոր ափը լողալ:» Եւ մինչդեռ կը խօսէր, ես արդէն հագուած վիճակի մէջ ալիքները կը պատռէի ձայն տալով անոր որ ինձ հետեւի. եւ արդարեւ ինձ հետեւեցաւ: Հեղեղը կը գոռար, եւ մենք անոր հետ կը պայքարէինք զօրեղ մկաններով. երկու կողմէն ալիքները հեռացընելով հոսանքին հետ կը կռուէինք քինայոյզ սրտերով, բայց նշանակուած կէտին հասնելէ առաջ Կեսար գոչեց. «Քասիոս, օգնէ ինծի, եթէ ոչ կ՚ընկըղմիմ:» Ես, մեր մեծ նախահօր Ենէասի պէս որ Տրոյեայի բոցերուն մէջէն ծեր Անքեղիսը կը տանէր ուսերուն վրայ, ազատելով զայն կրակէն, ես ալ այսպէս Տիբերի ալիքներէն խլեցի կորսուելու վրայ եղող Կեսարը: Եւ այս մարդը հիմա աստուած մը եղեր է. իսկ Քասիոս ողորմելի արարած մը որ մինչեւ գետին խոնարհելու է իր ճակատը եթէ Կեսար անփութօրէն միայն գլուխը ծռէ անոր: Սպանիա եղած ատեն անիկա ջերմէ բռնուեցաւ, եւ երբ նոպան գար, կը դիտէի թէ ինչպէս կը դողար, եւ իր երկչոտ շրթները իրենց գոյնէն կը խուսափէին, եւ այն աչքը որուն ակնարկը ամբողջ աշխարհը կը սարսափեցնէ, այն

ակնարկը կորսնցուցեր էր իր փայլը։ Ես անոր հե-ծեծելը լսեցի, այո՛. եւ անոր ա՛յն լեզուն որ Հռով-մայեցիներուն հրամայեց իրեն մտիկ ընել եւ իր խօս-քերը տարեգիրքերուն մէջ գրել, «Աւա՜ղ, Թիթի՜-նիոս, ինծի քիչ մը ջուր տուր» կը գոչէր հիւանդ կնոջ մը պէս։ Ո՛վ աստուածներ, ապշութեան կը մատնուիմ երբ կը տեսնեմ որ այս տեսակ տկար նկարագրի տէր մարդ մը գլուխը կը կենայ հոյակապ աշխարհին եւ ինք միայն արմաւենին կը շահի։

(Աղաղակներ. Երաժշտութիւն:)

ԲՐՈՒՏ. — Նորէն աղաղակներ. վստահ եմ որ այս ծափահարութիւնները կ'ըլլան ի նշան Կեսարի վրայ դիզուած նորանոր պատիւներուն։

ՔԱՍ. — Ի՞նչ կըսես, Հռովմայեցի՛, անիկա վիթխարի հսկայի մը պէս տիեզերքին վրայ կը նստի սրունքները տարածած եւ մենք, գաճաճ սողուններս, մենք ահաբեկ՝ գլուխնիս կ'երկըն-ցնենք գաղտագողի ակնարկով մը փնտռելով մեզի համար անպատուութեան գերեզմաններ։ Երբեմն կը պատահի որ մարդիկ իրենց բախտին տէր կ'ըլլան եւ եթէ մենք ստրուկ ենք, սիրելի՛ Բրուտոս, յան-ցանքը մեր աստղին չէ, յանցանքը մե՛րն է։ ***Բրու-տոս*** եւ ***Կեսար***. Ի՞նչ կայ այս ***Կեսար*** անուան մէջ

որ այդ անունը քուկինէդ աւելի՛ փառաւոր կ՚արձա-
գանգուի։ Երկուքը միասի՛ն գրէ, քուկինդ անոր
անուան չափ շքեղ է. արտասանէ՛ զանոնք, քուկինդ
անոր անուան չափ լաւ կը հնչէ. կշռէ՛ զանոնք, քու-
կինդ անոր անուան չափ ծանր կը կշռէ. կոչէ՛ ոգի-
ները այդ երկու անուններո՛վն ալ, եւ Բրուտոսի ձայ-
նին ոգիները պիտի երեւին նոյնքան շուտ որքան
Կեսարի ձայնին։ Ըսէ ինծ, յանուն բոլոր աստուած-
ներուն, ի՞նչ հիւթերով կը սնանի մեր այս Կեսարը
որ այսչափ բարձրացեր է։ Խայտառակուած ես, ո՛վ
դար. ազնուական արիւններու սերունդը կորսնցու-
ցեր ես, ո՛վ Հռովմ։ Ջրհեղեղէն վերջ եկա՞ծ է դար մը
որ միայն մէկ մարդով հռչակուած ըլլայ։ Մինչեւ
այսօր անոնք որ Հռովմի վրայով կը խօսէին, ե՞րբ
կրնային ըսել թէ անոր պարիսպները միայն մէկ
մարդ կը պարփակեն։ Հիմա իրաւ է որ միեւնոյն
Հռովմն է, եւ անոր մէջ պէտք եղածին չափ տեղ
կայ, բայց միայն մէկ մարդ կը գտնուի հոն։ Դուն
եւ ես լսեր ենք մեր հայրերուն պատմելը թէ ժամա-
նակաւ Բրուտոս մը կար որ Հռովմի մէջ թագաւորի
մը իշխելուն չէր կրնար հանդուրժել այնքան որքան
չէր կրնար հանդուրժել դժոխքի յաւիտենական դեւին
Հռովմի մէջ գահ բարձրանալուն։

ԲՐՈՒՏ. —Չեմ տարակուսիր թէ զիս կը սիրես. Քասիոս. ես ալ նոյն դիտաւորութիւնն ունիմ այն խնդրի մասին որուն կուզես առաջնորդել զիս: Ինչ որ խորհած եմ այդ մասին եւ արդի ժամանակներուն վրայ, յետոյ պիտի պատմեմ քեզի. առ այժմ ասկէ աւելին գիտնալ մի ուզեր, կ'աղաչեմ քեզի, եթէ բարեկամութիւնը խնդրելու իրաւունք ունի: Ըսածներուդ վրայ պիտի խորհիմ: Եթէ ուրիշ խօսելիքներ ունիս, համբերութեամբ պիտի ունկնդրեմ եւ յետոյ յարմար ատեն մը պիտի գտնեմ որ կրնամ քեզ հետ խօսիլ եւ խորհրդակցիլ այս տեսակ բարձր խնդիրներու վրայ. իսկ մինչեւ այդ, ազնիւ բարեկամ, լաւ մը որոճա այս մասին թէ Բրուտոս կը նախընտրէ անծանօթ գիւղացի մ'ըլլալ քան թէ ինքզինք Հռովմի որդի դաւանիլ այս դժուարին պայմաններուն ներքեւ որոց տագնապը մեզի կ'ըսպառնայ:

ՔԱՍ. — Ուրախ եմ որ տկար խօսքերս Բրուտոսի հոգիէն այսչափ կրակ ժայթքեցուցին:

(Հեռուէն կ'երեւի Կեսար իր շքախումբով)

ԲՐՈՒՏ. — Խաղերը վերջացան եւ Կեսար կը վերադառնայ:

ՔԱՍ. — Երբ մեր քովէն անցնին, Քասքայի

Թեւէն քաշէ. եւ անիկա իր կծու ոճովը պիտի յայտնէ քեզի թէ այսօր ի՛նչ պատմուելու արժանի բաներ պատահեցան։

ԲՐՈՒՏ. — Լա՛ւ, այդպէս պիտի ընեմ։ Բայց տե՛ս, Քա՛սիոս, Կեսարի ճակտին վրայ զայրոյթին կարմիրը կը բոցավառի իր բոլո՛ր հետեւորդները յանդիմանուածի երեւոյթ առեր են։ Քալֆուրնիայի դէմքը տժգոյն է, իսկ Կիկերոն աքիսի իր կրակոտ աչքերովը ա՛յնպէս կը նայի, ինչպէս տեսած ենք զինք Կապիտօլի մէջ, երբ ծերակուտականները կ'ընդդիմաբանէին իրեն։

ՔԱՍ. — Կասքա պիտի ըսէ մեզ թէ ի՛նչ է պատճառը։

ՏԵՍԱՐԱՆ Դ.

Առաջինները եւ Կեսար ու իր օժախումբը

ԿԵՍ. — Անտոնիո՛ս։

ԱՆՏ. — Կեսա՛ր։

ԿԵՍ. — Շուրջս կ'ուզեմ ունենալ միշտ կարմիր այտերով, գէր եւ ուժով մարդիկ որք գիշերները կը քնանան։ Այդ Քասիոսը տժգոյն եւ նիհար երեւոյթ

մ՚ունի․ շատ կը խորհի․ անոր նման մարդիկ վտանգաւոր են։

ԱՆՏ․ — Մի՛ վախնար անկէ, Կեսար․ ան վտանգաւոր չէ․ քաջ եւ ազնուական Հռովմայեցի մ՚է անիկա։

ԿԵՍ․ — Երանի թէ աւելի գէր ըլլար․ բայց չեմ վախնար անկէ․ այնուամենայնիւ եթէ Կեսար վախնալ գիտնար, չեմ ճանչնար մարդ մը որմէ այնքան խնամքով զգուշանար, որքան այդ վտիտ Քասիոսէն։ Շատ կը կարդայ․ մեծ դիտող մ՚է, եւ ճիշդ մարդոց գործերուն մէջէն կը տեսնէ անոնց սիրտը։ Հանդէսներու եւ խաղերու ճաշակ չունի․ բնաւ տեսնուած չէ որ երաժշտութեան մը ունկնդրէ․ քիչ անգամ կը ժպտի, եւ երբ ժպտելու տկարութիւնը թոյլ տայ ինքզինքին, իր ժպիտը կարծես ինքզինքը կը ծաղրէ, կ՚արհամարհէ իր բանականութիւնը։ Այս նկարագրի տէր մարդիկ սրտի անդորրութիւն չունին քանի որ իրենցմէ աւելի մեծ մը տեսնեն։ Ահաւասիկ թէ ինչու այնքան վտանգաւոր են այս տեսակները։ Ես քեզի կ՚ըսեմ միայն այն որմէ մարդիկ պէտք է վախնան, եւ ոչ թէ այն, որմէ ես կը վախնամ․ որովհետեւ ես միշտ Կեսարն եմ։ Ա՛ջ կողմս անցիր, քանզի ձախ ականջս ծանր կը լսէ, եւ ան-

կեղծօրէն ըսէ թէ ի՞նչ է կարծիքդ անոր վրայով։

(Դուրս կ'ելլեն Կեսար եւ իր հետեւորդները։)

ԲՐՈՒՏ. — (Քասքայի թեւանցուկէն կը քաշէ։)

ՔԱՍՔ. — Պատմուճանէս քաշեցիր. հետս խօսի՞լ կ'ուզես։

ԲՐՈՒՏ. — Այո՛, Քասքա։ Ըսէ՛ մեզի, այսօր ի՞նչ պատահեցաւ որ Կեսար այսչափ տխուր կ'երեւի։

ՔԱՍՔ. — Ի՞նչ. բայց դուն անոր հետ չէի՞ր։

ԲՐՈՒՏ. — Եթէ անոր հետ եղած ըլլայի, Քասքայի չպիտի հարցնէի թէ ինչ պատահեր է։

ՔԱՍՔ. — Լաւ ուրեմն. թագ մը նուիրեցին անոր, բայց երբ թագը իրեն կը մատուցուէր, ձեռքին հակառակ կողմովը այսպէս ետ հրեց զայն. այն ատեն ժողովուրդը սկսաւ ուրախութեան աղաղակներ արձակել։

ԲՐՈՒՏ. — Երկրո՞րդ աղաղակին պատճառը ինչ էր։

ՔԱՍՔ. — Բայց միեւնոյնը։

ՔԱՍ. — Սակայն երեք անգամ գոչեցին. վերջին աղաղակը ի՞նչ բանի համար էր։

ՔԱՍՔ. — Դարձեալ միեւնոյն պատճառաւը։

ԲՐՈՒՏ. — Միթէ թագը ե՞րեք անգամ իրեն մատուցուեցաւ։

ՔԱՍՔ. — Անշուշտ. եւ երեք անգամին ալ մէկդի ըրաւ, բայց իւրաքանչիւր անգամին աւելի մեղմօրէն. եւ այս մերժումներու ամէն մէկին պատճառաւ իմ պարկեշտ դրացիները աղաղակներ արձակեցին։

ՔԱՍ. — Ո՞վ էր որ անոր կ՚ընծայէր թագը։

ՔԱՍՔ. — Ո՞վ. Անտոնիոսը անշուշտ։

ԲՐՈՒՏ. — Պատմէ մեզի, սիրելի Քասքա, թէ ինչպէս տեղի ունեցաւ այդ։

ՔԱՍՔ. — Ի՞նչ կերպով, թող կախուիմ եթէ կրնամ պատմել ձեզ. զուտ խեղկատակութիւն էր. արժանի չհամարեցի ուշի ուշով դիտել. տեսայ որ Մարկոս Անտոնիոս թագ մը կ՚ընծայէր անոր, սակայն թագ ալ չէր, այլ ազնուականներու պսակներուն պէս բան մը։ Ինչպէս որ արդէն ըսի կեսար մէկդի հրեց զայն անգամ մը, բայց հակառակ այդ շարժումին, իմ կարծիքովս, յօժարակամ կ՚ուզէր ընդունիլ։ Յետոյ դարձեալ անոր մատոյց. անգամ մըն ալ մէկդի ըրաւ, բայց իմ կարծիքովս շատ ափսոսանքով մատները անկէ բաժնեց։ Վերջապէս երրորդ անգամ մ՚ալ ընծայեց եւ երրորդ անգամն ալ մերժեց։ Ամէն մէկ մերժումին վրայ բազմութիւնը ուրախութեան ճիչեր կ՚արձակէր եւ աշխատութենէն

կոշտացած ձեռքերովը կը ծափահարէր. օդին մէջ կը նետուէին քրտինքով թրջուած գդակները, եւ բաց բերաններէն այնպէս վատառողջ շունչ մը կը բուրէր որ քիչ մնաց Կեսար հեղձամահ ըլլար, այնպէս որ նուաղեցաւ եւ գետին ինկաւ։ Ինծի գալով՝ չէի համարձակեր խնդալ, վախնալով որ բերանս բացած ատենս ապականեալ օդը պիտի ներշնչէի։

ՔԱՍ. — Բայց ցած խօսէ, կ՚աղաչեմ. ի՞նչ, Կեսար նուաղեցա՞ւ։

ՔԱՍՔ. — Հրապարակին մէջ գետին ինկաւ բերանը փրփրաթաթախ եւ անխօս։

ԲՐՈՒՏ. — Շատ հաւանական է. լուսնոտութեան ախտը ունի։

ՔԱՍ. — Ո՛չ, Կեսար չէ՛ որ այն ախտը ունի, այլ դուն ու ես, եւ պարկեշտ Քասքան. մենք ենք լուսնոտը։

ՔԱՍՔ. — Ձեմ հասկնար թէ ատով ի՞նչ ըսել կ՚ուզես, բայց գիտեմ որ Կեսար վար ինկաւ։ Քուրջերով ծածկուած այդ խուժանը եթէ չծափահարեց եւ չսուլեց զայն, անոր վարմունքը իրեն հաճոյ կամ անհաճոյ ըլլալուն համեմատ, ինչպէս որ թատրոնի մէջ խաղացողներու սովոր են ընել, այն ատեն ես պարկեշտ մարդ չեմ։

ԲՐՈՒՏ. — Երբ ինքզինքին եկաւ, ի՞նչ ըսաւ։

ՔԱՍՔ. — Աստուած վկայ, իյնալէն առաջ երբ նկատեց որ հասարակ ժողովուրդը ուրախ էր թագը մերժած ըլլալուն համար, պատմուճանը քաշեց բացաւ մերկ վիզը ընծայեց անոնց որ կտրեն. Թող այդ արհեստաւորներէն մէկը ըլլայի եւ դժողքը երթայի վատերուն քով եթէ ըսածին պէս չընէի։

— Եւ այդ ատեն ինկաւ։ Երբոր ինքզինքին եկաւ, ըսաւ որ եթէ ո եւ է անպատշաճ բան ըսած կամ ըրած էր կը խնդրէր ժողովրդեան մեծամասնութենէն որ իր տկարութեանը վերագրեն այդ։ Շուրջս գտնուող երեք չորս բոզեր «Ափսոս, բարի հոգի» գոչեցին եւ սրտանց ներեցին անոր. բայց ի՞նչ հարկ կայ անոնց կարեւորութիւն տալ. եթէ Կեսար անոնց մայրերն իսկ դաշունահարէր, անոնք ատկէ աւելին չպիտի ընէին։

ԲՐՈՒՏ. — Եւ անկէ յետո՞յ էր որ այնպէս տրխրած մեկնեցաւ։

ՔԱՍՔ. — Այո։

ՔԱՍ. — Կիկերոն բան մը ըսա՞ւ։

ՔԱՍՔ. — Այո, Յունարէն խօսեցաւ։

ՔԱՍ. — Ի՞նչ նիւթի վրայ։

ՔԱՍՔ. — Թող այլեւս երեսդ չկրնամ տեսնել

եթէ կրնամ ըսել քեզ թէ ի՞նչ խօսեցաւ։ Բայց անոնք որ ըսածները հասկցան, իրարու ժպտելով գլուխ-ները շարժեցին. իսկ ես բնաւ բան մը չհասկցայ։ Բայց դեռ ուրիշ լուրեր ալ կրնամ տալ ձեզ։ Մա-րալլոս եւ Ֆլավիոս սպաննուեցան Կեսարի արձան-ները մերկացուցած ըլլալնուն համար։ Մնաք բա-րով. դեռ ուրիշ յիմարութիւններ ալ տեղի ունեցան, բայց չեմ յիշեր։

ՔԱՍ. — Ինձ հետ ընթրելու կ'ուզե՞ս այս գի-շեր, Քասքա։

ՔԱՍՔ. — Ո՛չ, ուրիշի խօսք տուած եմ։

ՔԱՍ. — Ուրեմն վաղը հետս կը ճաշես։

ՔԱՍՔ. — Այո՛, եթէ ողջ մնամ, եթէ հրաւէրդ բռնես եւ եթէ ճաշդ ուտուելու արժանի ըլլայ։

ՔԱՍ. — Լա՛ւ, պիտի սպասեմ։

ՔԱՍՔ. — Սպասէ՛ ինծի. մնաք բարով եր-կուքդ ալ։

(Կ'ելլէ)

ԲՐՈՒՏ. — Տարիները ո՜րչափ կոշտ ու դանդաղ դարձուցեր են այս մարդը. երբեմն դպրոց յաճա-խած ատեն համակ կրակ էր։

ՔԱՍ. — Հիմա ալ այնպէս է երբ յանդուգն եւ ազնիւ գործեր կատարէ. հակառակ իր այս դանդաղ

երեւոյթին այս կոշտութիւնը կը համեմէ իր սրամտութիւնը, գրգռելով ստամոքսները որ իր խօսքերը մարսեն լաւագոյն ախորժակով։

ԲՐՈՒՏ. — Այո, զայն լաւ կը դատես։ — Առայժմ պիտի բաժնուիմ քեզմէ. վաղը եթէ կ'ուզես որ միասին խօսակցինք, ես տունդ կուգամ. կամ եթէ կը փափագիս, ինծի եկուր եւ ես տանս մէջ քեզի պիտի սպասեմ։

ՔԱՍ. — Ամենայն սիրով. իսկ մինչեւ այն ատեն աշխարհի վրայ խորհէ։

(Կը Դըն․ Բր․․–․․․)

Ցիրաւի, Բրուտոս, վեհանձն ես. սակայն կը տեսնեմ որ ազնիւ սրտիդ կազմուածքը ճարտար ձեռքերու մէջ կրնայ կորսնցնել իր բնական յատկութիւնը. ասիկա կը նշանակէ թէ ազնիւ հոգիները միշտ իրենց նմաններուն ընկերութեան մէջ պէտք է միան, քանզի ո՞վ է այնչափ անյողդողդ որ մէկը չկրնայ զայն մոլորեցնել։ Կեսար ինծի հանդուրժել չկրնար. բայց կը սիրէ Բրուտոսը։ Եթէ ես հիմա Բրուտոս ըլլայի եւ Բրուտոս Քասիոս ըլլար, այն ատեն Բրուտոս զիս Կեսարի դէմ գրգռելու պէտք չպիտի ունենար։ Այս գիշեր քանի մը անգամներ անոր պատուհանէն տարբեր գրերով գրուած թուղթի

գնդակներ պիտի նետեմ, իբրեւ թէ տարբեր քաղաքացիներէ խրկուած. ամէնքն ալ պիտի դառնան այն բարձր ակնկալութեան շուրջ որ Հռովմ ունի հանդէպ իր անուան. թուղթերուն մէջ քօղածածուկ ակնարկութիւններ պիտի ըլլան Կեսարի փառասիրութեան մասին. իսկ անկէ վերջ թող Կեսար իր տեղը ամրապնդելու վրայ մտածէ որքան որ կ'ուզէ. որովհետեւ կամ մենք պիտի տապալենք զայն, եւ կամ աւելի յոռեգոյն օրեր պիտի տեսնենք:

(Կ'ելլեն)

ՏԵՍԱՐԱՆ Ե.

Փողոց մը. որոտում եւ փայլակ. կը մտնեն հակառակ ուղղութեամբ Քասքա սուսերամերկ, եւ Կիկերոն:

ԿԻԿ. — Բարի երեկոյ, Քասքա. Կեսարը դո՞ւն տուն բերիր: Ինչո՞ւ շնչասպառ ես եւ ինչո՞ւ աչքերդ սարսափով սեւեռուն են:

ՔԱՍՔ. — Չե՞ս յուզուիր երբ ամբողջ երկիրը կ'երերայ անհաստատ ծնօտի մը պէս: Օ՛, Կի՛կերոն, ես այնպիսի փոթորիկներ տեսեր եմ որք կաղնիներու սաղարթախիտ բուները վերէն ի վար ճեղքեր

են. ես տեսեր եմ ամբարտաւան ովկիանոսներ որք կ'ուռէին, կը փրփրէին, կը մոլեգնէին խառնուելու համար սպառնալից ամպերուն, բայց մինչեւ այս գիշեր, մինչեւ այս վայրկեան երբե՛ք քալած չէի մրրիկի՛ մը մէջէն որ կրակէ անձրեւի մը պէս կը տեղատարափուի: Կա՛մ քաղաքային պատերազմ մը երկինքը կը խռովէ, կամ թէ աշխարհ աստուածներու հանդէպ ամբարտաւան վարմունք մ'ունեցած ըլլալով անոնց զայրո՛յթն է գրգռեր, եւ անոնք աւերումներ կ'ընեն ահա:

ԿԻԿ. — Ինչո՞ւ. այդքան զարմանալի ի՞նչ բաներ տեսար:

ՔԱՍ. — Հասարակ գերի մը, տեսած ես զայն, վեր առաւ իր ձախ ձեռքը որ բոցեր արձակեց, եւ վառուեցաւ իրարու կցուած քսան ջահերու նման, եւ սակայն անոր ձեռքը առանց այրելու, բոցերուն հանդէպ անզգայ կը մնար: Անկէ ի վեր սուրս իր պատեանը չեմ դրած: Կապիտոլին կռթնած առիւծ մը տեսայ որ կայծակնացայտ աչքերով ինծի նայեցաւ եւ հպարտօրէն անցաւ գնաց առանց ինծի վնաս մը տալու: Ուրիշ տեղ մը խմբուեր էին հարիւրի չափ մեռելատիպ կիներ, որք սարսափէն արձանացած՝ կ'երդնուին, որ տեսեր էին մարդիկ համակ կրակէ,

որք փողոցներուն մէջ վերէն վար կը վազվզէին: Երէկ, գիշերային Թռչունը կէսօրուայ ատեն, Հրապարակին վրայ իՆկաւ սուր եւ չարագուշակ ճիչեր արձակելով: Երբ բոլոր այս զարմանալիքները իրարու կը միանան, Թող մարդիկ չըսեն, «Ահաւասիկ անոնց պատճառը. բնական են անոնք:» Իսկ ըստ իս՝ չարագուշակ նշաններ այն երկրին համար ուր որ կը խրկուին:

ԿԻԿ. — Ճշմարիտ է. արդի ժամանակը տարօրինակ բաներով ծածկուած կը Թուի. սակայն մարդիկ իրերը իրենց տեսակէտէն կարող են մեկնել, Թէեւ այդ տեսակէտը շատ հեռու է բուն պատճառէն եւ իրական նպատակէն: — Վաղը Կեսար Կապիտօլ պիտի գա՞յ:

ՔԱՍՔ. — Պիտի գայ. որովհետեւ Անտոնիոսի պատուիրեց քեզի իմաց տալ որ վաղը հոն պիտի գտնուի:

ԿԻԿ. — Ուրեմն գիշեր բարի, Քասքա, ասանկ փոԹորկալից երկնքի մը տակ կարելի չէ շրջագայիլ:

ՔԱՍՔ. — Բարի գիշեր, Կիկերոն:

(Կ՚ելլէ Կիկերոն)

(Կը մտնէ Քասիոս)

ՔԱՍ. — Ո՞վ կայ հոդ:

ՔԱՄՔ. — Հռովմայեցի մը։

ՔԱՄ. — Ձայնէն յայտնի է որ Քաւքան է։

ՔԱՄՔ. — Ականջդ աղէկ կը լսէ, Բասիոս, այս ի՞նչ գիշեր է։

ՔԱՄ. — Բարի մարդոց համար շատ հաճելի գիշեր մը։

ՔԱՄՔ. — Երբէք մէկը տեսա՞ծ է երկինքը այսչափ սպառնալից։

ՔԱՄ. — Այո՛, անոնք որ երկրի ոճիրներով լեցուն ըլլալը գիտեն։ Ես ինքս փողոցներուն մէջ շրջագայեցայ վտանգաւոր գիշերուան յանձնելով ինքզինքս. եւ այսպէս, ինչպէս որ կը տեսնես, Քմսքա, կարծես մերկացուցի որոտումին առջեւ, ու երբ դաժան եւ կապոյտ փայլակը երկնից արգանդը կը ճեղքէր, անոր ուղղութեան, եւ նոյնիսկ անոր բոցին առջեւ դրի ինքզինքս։

ՔԱՄՔ. — Բայց ինչո՞ւ այդչափ փորձեցիր երկինքը. մարդոց բաժինն է վախնալ եւ դողալ երբ ամենազօր աստուածները այս տեսակ սոսկալի պատգամաւորներ կը խրկեն նշաններու միջոցաւ, մեզ զարմացնելու համար։

ՔԱՄ. — Դուն թմբած ես, Բմսքա, եւ կեանքի այն կայծը որ պէտք է կենդանացնէ իւրաքանչիւր

Հռովմայեցին, կամ կը պակսի քու մէջդ, կամ ունիս բայց չես գործածեր: Տժգոյն ես, եւ աչքերդ յառած կը նայիս, կը վախնաս ու մտքի յափշտակութեան մէջ կ'իյնաս երկնից արտասովոր զայրոյթը տեսնելով. բայց եթէ կուզես ճշմարիտ պատճառը հասկնալ թէ ինչու այս կրակները եւ մութին մէջէն սահող ոգիները, ինչու այս ներշնչուած ապուշները, ինչու այս տեսակ տեսակ թռչունները եւ գազանները, ինչու այս ծերերը եւ մանուկները, որք մեր ճակատագիրը կը հաշուեն, ինչու այս ամէնքը կը շեղին հաստատուած օրէնքներէն եւ մերկանալով իրենց բնութենէն ի գործ կը դնեն ճիւաղային յատկութիւններ, ինչու. եթէ խորհիս պիտի տեսնես որ երկինք զանոնք ներշնչած է այս հոգիներովը որպէս զի զարհուրանքի գործիքներ ընէ զանոնք, մեզ ազդարարելու համար կարգ մը հրէշային փոփոխութիւններ: Հիմա կրնայի ցոյց տալ մարդ մը, Քասքա, որ շատ կը նմանի այս զարհուրելի գիշերուան, որ կ'որոտայ, կը փայլատակէ, գերեզմանները կը բանայ, կը մռնչէ ինչպէս Կապիտոլի առիւծը. մարդ մը որ իր անձնական ուժովը ինձմէ եւ քեզմէ աւելի զօրաւորը չէ եւ որ, սակայն, արտակարգ հսկայ մ'է դարձեր եւ զարհուրելի ինչպէս այս անսովոր երեւոյթները:

ՔԱՍՔ. — Կեսարի համար է կ՚ըսես, այնպէս չէ՞, Քասիոս:

ՔԱՍ. — Ո՛վ ուզէ ըլլայ. Հռովմայեցիներն այսօր իրենց նախնիքներուն նման մըկաններ եւ բազուկներ ունին, բայց ո՜վ աղէտալի դար, մեր հայրերուն հոգիները մեռեր են մեր մէջ եւ մենք մեր մայրերուն հոգիովը միայն կը կառավարուինք. մեր լուծը եւ մեր համդուրժելը այս չարչարանքներուն, կ՚ապացուցանեն որ կիներ ենք եղեր:

ՔԱՍՔ. — Արդարեւ կ՚ըսեն թէ վաղը ծերակուտականներ միտք ունին Կեսարը թագաւոր ընել եւ թէ անիկա, բացի Իտալիայէն, թագ պիտի կրէ ամէն տեղ. թէ՛ ծովու եւ թէ՛ ցամաքի վրայ:

ՔԱՍ. — Այն ատեն գիտեմ թէ այս դաշոյնը ո՛ւր պիտի խրեմ. Քասիոս գերութենէն պիտի ազատէ Քասիոսը. ([illegible]) ասո՛վ, ո՛վ աստուածներ, ասո՛վ է որ տկարը կը զինէք անպարտելի ուժով մը. ասո՛վ, ո՛վ աստուածներ, բռնաւորները կը նուաճէք: Ո՛չ քարաշէն աշտարակը, ո՛չ արոյրէ պատերը, ոչ օդազուրկ զնտաններ եւ ո՛չ ալ երկաթակուռ շղթաներ կրնան զսպել հոգիի զօրութիւնը: Բայց երբ կեանքը այս աշխարհային արգելքներէն յոգնի, դադրելու իր մէջ ունի բաւականաչափ ուժ

ինքզինքը իր բանտէն ազատելու համար ։ Ահա ինչ որ գիտեմ. եւ թող բոլոր աշխարհն ալ գիտնայ թէ ուզած ատենս կրնամ թօթափել իմ կրած այս լուծին մէկ մասը ։

ՔԱՍՔ. — Ինչպէս նաեւ ես. եւ իւրաքանչիւր ստրուկը իր ձեռքը ունի այն զօրութիւնը որով կըրնայ ջնջել իր գերութիւնը ։

ՔԱՍ. — Եւ այն ատեն կեսար ինչո՞ւ բռնակալ պիտի ըլլայ ։ Խեղճ մարդ. գիտեմ որ գայլ մը ըլլալ չպիտի ուզէր եթէ չտեսնէր որ Հռովմայեցիք ոչխարներու երկչոտ հօտ մ՚են. եթէ Հռովմայեցիք վախկոտ այծեամ չըլլային, կեսար առիւծ չպիտի ըլլար ։ Անոնք որ կ՚ուզեն յանկարծ մեծ կրակ մը բռնկցնել, նախ տկար շիւղեր կ՚սկսին վառել ։ Ի՞նչ աղտեղութիւն է Հռովմ, ի՞նչ հոտած միս, ի՞նչ կըղկղանք, քանի որ անարգ սնունդը կ՚ըլլայ այն բոցին որ կեսարի նման գարշելիութիւն մը կը փայլեցնէ ։ Բայց ո՛վ վիշտ, ո՞ւր առաջնորդեցիր զիս. թերեւս ասոնք կը խօսիմ կամաւոր գերիի մը առջեւ. այն ատեն գիտեմ թէ ըսածներուս պատասխանատու պիտի ըլլամ ։ Բայց ես զինուած եմ, եւ վտանգները անտարբեր են ինձ հանդէպ ։

ՔԱՍՔ. — Քասքայի՛ է որ կը խօսիս. մարդո՛ւ

մը որ անարգ լրտես մը չէ։ Ձեռքդ ինծի՛ տուր դարմանելու համար այն զեղծումը որ ըրիր ինծի։ Կասքա իր ոտքը պիտի դնէ այն ոտքին քով որ ամէնէն աւելի հեռուն երթայ։

ԿԱՍ. — Ահա համաձայնեցանք. գիտցիր ուրեմն, Կասքա, թէ տրամադրութեանս տակ ունիմ ամէնէն ազնուահոգի Հռովմայեցիներէն ոմանք, որք ինծի հետ պիտի փորձեն յանդուգն ձեռնարկ մը՝ վտանգով ու պատուով լի. գիտեմ նաեւ թէ այս նպատակին համար ինձ կ'սպասեն արդէն Պոմպէոսի գաւիթին կամարներուն տակ. որովհետեւ այս սոսկալի գիշերը փողոցներուն մէջ ո՛չ երթեւեկ եւ ո՛չ ոգեւորութիւն կայ, եւ տարերքն ալ մեզ պէս բուռն ճգնաժամի մէջ են. անոնց երեւոյթը կը նպաստէ մեր ձեռքը ունեցած գործին որու նման արիւնալի, հրեղէն ու խիստ ահաւոր են իրենք ալ։

ԿԱՍԿ. — Վայրկեան մը լուռ կեցիր. ահա մէկը կուգայ մեծաքայլ։

ԿԱՍ. — Սիննան է. քալուածքէն կը ճանչնամ զայն. բարեկամ մ'է։ (Կը մտնէ Սիննա։) Սիննա, ո՞ւր այդպէս։

ՍԻՆ. — Քեզ փնտռելու։ Ո՞վ է այդ. Մէթէլլոս Սիմպըրն է։

ՔԱՍ. — Ո՛չ, Քասքան է. մարդ մը որ մեր ձեռնարկին կը միանայ։ — Ինծի չե՞ն սպասեր, Սիննա։

ՍԻՆ. — Քասքան մեզ հետ է. շատ ուրախ եմ։ — Ի՛նչ զարհուրելի գիշեր է այս. մեզմէ մէկ քանին անսովոր ընտրեւոյթներու ականատես եղան։

ՔԱՍ. — Դուն ա՛յն ըսէ, ինծի չե՞ն սպասեր։

ՍԻՆ. — Այո՛, կ՚սպասեն։ — Օ՛, Քասիոս, եթէ կարող ըլլայիր ազնիւ Բրուտոսը մեր կողմը շահիլ։

ՔԱՍ. —Անհո՛գ եղիր, սիրելի՛ Սիննա։ Ա՛ռ այս թուղթը եւ անպատճառ դատաւորին աթոռին վրայ դիր, այնպէս որ Բրուտոս տեսնէ զայն. եւ ասիկա անոր պատուհանէն ներս նետէ. այս միւսն ալ մեղրամոմով փակցուր հին Բրուտոսի արձանին վրայ. յետոյ վերադարձիր Պոմպէոսի գաւիթը ուր պիտի գտնես մեզ։ — Տէսիոս Բրուտոս եւ Թրէպօնիոս հո՞ն են։

ՍԻՆ. — Ամէնն ալ, բացի Մէթէլլոս Սիմպըրէ որ տունդ գնաց քեզ փնտռելու։ Ուրեմն արտորամ այս թուղթերը զետեղել պատուիրածիդ պէս։

ՔԱՍ.— Ընելուդ պէս Պոմպէոսի գաւիթը եկուր։ (Կ՚ելլէ Սիննա։) Եկո՛ւր, Քա՛սքա, լուսնալէն

առաջ Բրուտոսի տունը երթանք եւ տեսնենք զայն։ Անոր հոգիին երկու երրորդը արդէն գրաւեր ենք. ջանք մ'ալ, եւ ամբողջ մարդը մեզի անձնատուր պիտի ըլլայ։

ՔԱՍՔ. — Օ՛, անիկա բոլոր ժողովրդեան սըրտին մէջ մեծ տեղ գրաւած է. եւ ինչ որ մեզ համար ոճիր պիտի սեպուի, Բրուտոսի անուան իշխանութիւնը, քիմիական արուեստին պէս զօրաւոր, առաքինութեան եւ արժանիքի պիտի փոխէ զայն։

ՔԱՍ. — Ճիշդ գաղափար կազմեր ես մարդուն եւ անոր արժէքին վրայ. եւ հասկցեր ես թէ որքան պէտք ունինք անոր։ Երթանք. որովհետեւ կէս գիշերը անցած է եւ լուսնալէն առաջ պէտք է արթընցնենք զայն եւ ապահովուինք անոր մասին։ (Կ'ելլեն):

ՎԵՐՋ ԱՌԱՋԻՆ ԱՐԱՐՈՒԱԾԻՆ

ԵՐԿՐՈՐԴ ԳՈՐԾՈՂՈՒԹԻՒՆ

ՏԵՍԱՐԱՆ Ա.

Տեսարանը կը ներկայացնէ Բրուտոսի պարտէզը: Պատշգամ մը ուրկէ կ'երեւի Հռովմի մէկ մասը: Վարէն կը հոսի Տիբեր: Գիշերը լուսաւորուած ընդհատ ընդհատ փայլակներով:

(Կը մտնէ Բրուտոս շրջագայելով)

ԲՐՈՒՏ. — Է՛յ, Լուսիոս, եկուր. աստղերուն բարձրանալէն չեմ կրնար հասկնալ թէ երբ պիտի լուսնայ: Լուսիոս, քեզի կ'ըսեմ: Երանի թէ մարդիկ զիս յանդիմանէին այսպէս խորունկ քնանալու յանցանքը ունենալուս համար: Օ՛ն, Լուսիոս, ծօ՛, արթնցիր կ'ըսեմ. եկուր, Լուսիոս: (Կը մտնէ Լուսիոս:)

ԼՈՒՍ. — Կանչեցի՞ք զիս, տէ՛ր իմ:

ԲՐՈՒՏ. — Մոմ մը տար գրադարանս, Լուսիոս. երբոր լուսաւորուի, հոս եկուր եւ զիս կանչէ:

ԼՈՒՍ. — Շատ աղէկ, տէ՛ր իմ: (Կ'ելլէ:)

ԲՐՈՒՏ. — (Պահ մը լռութեամբ կ'երթեւեկէ:) Պէտք է ան մեռնի. ես զայն վնասելու համար անձնական շարժառիթ մը չեմ ճանչնար ընդհանուրին

օգտէն ի զատ ։ Ան թագ ընել կ'ուզէ․ Ի՞նչպէս այդ կրնայ փոխել անոր բնութիւնը․ Հոս է խնդիրը ։ Օր-ուան պայծառութիւնն է որ իժը դուրս կը բերէ , եւ այս վտանգը զգուշութեամբ քալել կը պահանջէ․ այն ատեն կ'ընդունիմ թէ զայն կը զինենք խայթո-ցով մը որով կրնայ վնաս հասցնել ըստ կամս ։ Մե-ծութիւնը չարաչար կը գործածուի երբ ան կը զատէ գութը զօրութենէն , եւ ճշմարիտն ըսելով , չեմ յիշեր ժամանակ մը երբ Կեսար աւելի կիրքով կառավար-ուէր քան թէ բանականութեամբ ։ Սակայն հասա-րակ փաստ մ'է թէ խոնարհութիւնը դեռաբողբոջ փառասիրութեան սանդուխն է որմէ վեր ելլողը իր դէմքը անոր վրայ կը խոնարհէ , սակայն երբոր հասնի ամենաբարձր գագաթը , անոր կը դարձնէ իր կռնակը եւ ամպերուն կը նայի , ծաղրելով ստորին աստիճանները որոնց միջոցաւ բարձրացաւ ։ Այսպէս կրնայ ընել նաեւ Կեսար․ ուրեմն արգիլէ զայն որ-պէս զի չընէ ։ Եւ քանի որ անոր մէջ ոչի՛նչ կարելի է գտնել որ չքմեղացնէ այս կռիւը , ուրեմն այսպէս պէտք է պատկերացնել զանիկա , թէ ինչ որ է ինք հիմայ կրնայ մեծապէս աճիլ եւ երթալ այս ու այն ծայրայեղութիւններուն . ուստի զայն պէտք է նկա-տել օձի մը սաղմը որ երբ թխսուի ու հաւկիթէն

ելլէ, իր ցեղին պէս վտանգաւոր պիտի դառնայ. ուրեմն պէտք է զայն իր սաղմին մէջ ջախջախել: (Կը մտնէ Լուսիոս):

ԼՈՒՍ. — Մոմը կը վառի ձեր ներքնասենեկին մէջ, տէ՛ր: Պատուհանին վրայ կայծքար մը փընտըռած ատենս (անոր նամակ մը տալով) այս թուղթը գտայ այսպէս կնքուած, եւ վստահ եմ որ հոն չէր երէկ իրիկուն երբ պառկելու գացի:

ԲՐՈՒՏ. — Գնա՛ նորէն պառկէ. առտու չէ դեռ: Լուսիոս, վաղը Մարտ տասնըհինգը չէ՞:

ԼՈՒՍ. — Չեմ գիտեր, տէ՛ր:

ԲՐՈՒՏ. — Օրացոյցը նայէ եւ իմացուր ինձ:

ԼՈՒՍ. — Շատ լաւ, Տէ՛ր: (Կ'ելլէ:)

ԲՐՈՒՏ. — Երկինքը ակօսող փայլակները այնչափ լոյս կուտան որ կրնամ անոնցմով կարդալ: (Կը բանայ նամակը եւ կը կարդայ:)

«Բրո՛ւտոս, կը քնանաս, արթնցի՛ր եւ տես թէ ո՛վ ես: Միթէ Հռոմ... Խօսէ՛, հարուածէ՛, արդարութի՛ւն ըրէ: Բրո՛ւտոս, կը քնանաս, արթնցի՛ր:»

Յաճախ այս կարգի թելադրութիւններ տեսեր եմ ճամբուս վրայ ցանցնուած: «Միթէ Հռոմ...» ահա այս խօսքին պակասը պէտք է լրացնեմ: Միթէ Հռոմ մէկ մարդու երկիւղին պիտի հանդուրժէ՞.

ի՛նչ, Հռո՛վմը: Իմ նախահայրերս Հռովմի փողոցներէն վռնտեցին Թուրքուինոս որ թագաւոր անուն ունէր:

«Խօսէ՛, հարուածէ՛, արդարութի՛ւն ըրէ» կը թախանձեն ինծի. Ես եմ որ պիտի խօսիմ ու հարուածեմ: Օ՛ Հռովմ, կը խոստանամ այդ եթէ կարելի է արդարութիւն ընել. Բրուտոսի ձեռքէն պիտի ընդունիս ինչ որ կը խնդրես: (Կը մտնէ Լուսիոս:)

ԼՈՒՍ. — Տէ՛ր, Մարտի տասնըչորրորդ օրը կը վերջանայ: (Դուռը կը զարնեն:)

ԲՐՈՒՏ. — Լա՛ւ, դո՛ւռը գնա, մէկը կը զարնէ: (Կ'ելլէ Լուսիոս:)

Առաջին անգամէն ի վեր երբ Քասիոս զիս գըրգռեց Կեսարի հանդէպ, դեռ չեմ քնացած: Ուրուականներով եւ զարհուրելի երեւոյթներով լի երազ մ'է այն ամբողջ ժամանակամիջոցը որ կը գտնուի ահռելի ձեռնարկ մը կատարելու առաջին մտածումին եւ անոր գործադրութեան միջեւ: Այդ պահուն մարդկային հանճարը եւ կիրքերը մարդասպանութեան համար զինուած՝ խորհուրդ կը կազմեն, եւ երկպառակութեան մատնուած թագաւորութեան մը նման մարդուն հոգին կ'զգայ ապստամբութեան մը յուզումը: (Կը մտնէ Լուսիոս:)

ԼՈՒԻԶ. — Տէր, ձեր եղբայր Քասիմն է որ դրան առջեւ կեցեր է եւ ձեզ տեսնել կը փափաքի։

ԲՐՈՒՏ. — Առանձի՞ն է։

ԼՈՒԻԶ. — Ոչ, տէր, ուրիշներ ալ կան հետը։

ԲՐՈՒՏ. — Կը ճանչնա՞ս զանոնք։

ԼՈՒԻԶ. — Ոչ, տէր. անոնց գլխարկները ականջներուն վրայ իջեցուցուած են եւ երեսներուն կէսը իրենց վերարկուներուն մէջ թաղուած է, այնպէս որ չկրցայ տեսնել անոնց ոչ մէկ դիմագիծը ու ճանչնալ զիրենք։

ԲՐՈՒՏ. — Ներս մտցուր զանոնք (Կ'ելլէ Լ···· ··է··· :)

Դաւադիրներու խումբն է։ Ո՛վ դաւադրութիւն, կ'ամչնա՞ս մռայլ ճակատդ ցուցնել գիշերուան մէջ, երբ ոճիրը ազատօրէն դուրս կ'ելլէ։ Օ՛, ցորեկուան մէջ ո՞ւր պիտի գտնես քարայր մը ճիւաղային դէմքդ ծածկելու չափ մութ։ Մի՛ փնտռեր զայն, ո՛վ դաւադրութիւն. այլ դէմքդ ծածկէ մարդասիրութեան եւ պնոր փայփայող ժպիտներու դիմակովը. որովհետեւ եթէ բնական կերպարանքովդ քալես, նոյն ինքն խաւարի չաստուածը չունի այնքան մութ ստուերներ որ քեզ ծածկէ կասկածող աչքերէ։

ՏԵՍԱՐԱՆ Բ.

Կը մտնեն Կասիոս, Կասքա, Տեկիոս Բրուտոս, Սիննա, Մեթելլոս Սիմպըր եւ Թրեպօնիոս, ամէնքը իրենց վերարկուներովը ծածկուած, լուռ եւ զգոյշ. կիսաշրջանակի ձեւով կը կանգնին :

ՔԱՍ. — Վախնամ թէ շատ համարձակօրէն հանգիստդ կը խռովենք: Բարի լոյս, Բրուտոս. արդեօք նեղութիւն կուտանք քեզի:

ԲՐՈՒՏ. — Մինչեւ հիմա պառկած չէի արդէն. բոլոր գիշերը արթուն էի: — Կը ճանչնա՞մ քեզ հետ եկող այս մարդիկ:

ՔԱՍ. — Այո́, ամէնքն ալ. եւ հոս չկայ մէկը որ քեզ չյարգէ, եւ ամէն մէկը կը փափաքի որ այն գաղափարը ունենայիր քու վրադ, ինչ որ ունի ամէնէն ազնիւ Հռովմայեցին: — Ասիկա Թրէպօնիոսն է:

ԲՐՈՒՏ. — Բարի́վ է եկեր:

ՔԱՍ. — Աս՝ Տէտիոս Բրուտոս:

ԲՐՈՒՏ. — Ա՛ն ալ բարով է եկեր:

ՔԱՍ. — Ահա́ Քասքան, ահա́ Սիննան, ահա́ Մէթէլլոս Սիմպըր:

ԲՐՈՒՏ. — *(Զատնուած բարեւելով)* Ամենքն ալ բա-րով են եկեր: Ի՞նչ անհանգստացնող հոգեր են մտեր ձեր աչքերուն եւ գիշերուան մէջտեղ, փախցնելով ձեր քունը:

ՔԱՍ. — Հրաման կուտա՞ս որ բան մը ըսեմ:

(Բրուտոս եւ Կասիոս մէկ կողմ քաշուելով ցած ձայնով կը խօսին: Միւսները երարու քով կը հաւաքուին եւ բարձրաձայն կը խօսակցին ցոյց տալու համար թէ մտիկ չեն ըներ:)

ՏԷՍ. — Ահա հոս է արեւելքը. ասկէ չէ՞ որ արշալոյսը կը ծագի:

ՔԱՍՔ. — Ո՛չ:

ՍԻՆ. — Ներողութի՛ւն, տէ՛ր. բայց այսպէս է. օրը կը ծագի ահա, այս ճերմակ հետքերը եւ դի-մացի սա գորշ գիծերը որոնք ամպերու կուրծքը կը յուզեն, օրուան պատգամաւորներն են:

ՔԱՍՔ. — Խոստովանեցէք թէ երկուքդ ալ կը սխալիք. հո՛ն, ուր կ'երկնցնեմ սուրս, անկէ՛ արե-գակը կը ծագի. գարնանային գիշերահաւասարը ըլ-լալով, արեւը դէպի հարաւ հակած կ'երեւի. ասկէ շուրջ երկու ամիս վերջ աւելի պիտի բարձրանայ դէպ ի հիւսիս եւ այդ կէտէն իր կրակները պիտի թափէ. ամառուան արեւելքը ճիշդ Կապիտոլի կողմն է: *(Բրուտոս եւ Կասիոս անոնց կը մօտենան:)*

ԲՐՈՒՏ. — Ձեռքերնիդ ինծի տուէք ամէնքդ. մէկիկ միկիկ։

ՔԱՍ. — Եւ երդուինք իրագուծել մեր որոշումը։

ԲՐՈՒՏ. — Ո՛չ, երբէք երդում։ Եթէ մարդոց ճակատագիրը, մեր հոգիներուն չարչարանքը, ներկայ դարու զեղծումները տկար շարժառիթներ են, ուրեմն ցրուի՛նք անյապաղ եւ ամէն մարդ թո՛ղ իր պարապ անկողինը երթայ, եւ թողունք որ հպարտ բռնակալութիւնը տիրէ, մինչեւ որ ամէն մարդ իյնայ մահուան վիճակահանութեամբ մը։ Բայց եթէ ինչպէս ես կ՚զգամ, այս շարժառիթները իրենց մէջ դեռ բաւական կրակ ունին բոցավառելու համար երկչոտները, քաջութեամբ պողպատելու համար կիներու տկար սրտերը, ուրեմն, քաղաքացիներ, «Արդարութիւն ընել» խրախուսող մեր շարժառիթէն ի զատ ուրիշ ի՞նչ խթանի պէտք ունինք. ի՞նչ ուրիշ կապ՝ քան միացած Հռովմայեցւոց տուած խօսքը որ չ՚ընկրկիր. եւ ի՞նչ ուրիշ երդում՝ քան մարդուն տուած խօսքը մարդուն։ Կա՛մ արդարութիւն պիտի ըլլայ, կա՛մ պիտի մեռնինք անոր սիրոյն։ Թո՛ղ երդուին միայն քահանաները, վատերը եւ նենգաւորները, մարդկային աւերակներ, տկար ծե-

ռունիներ, հիւանդ հոգիները, թշնամանքներու, զըր-
կանքներու հանդուրժողները, այս արարածները
կ'երդնուն անարդար խնդիրներու վրայ, եւ անոնց
երդումներէն մարդիկ կը կասկածին։ Բայց մենք մեր
ուժին, մեր կորովին ազատ ընթացքը չենք բռնա-
դատեր եւ չե՞նք արատաւորեր մեր ձեռնարկին առա-
քինութիւնը այն խորհուրդովը թէ մեր դատը, կամ
անոր գործադրութիւնը երդումի կը կարօտին։
Հռովմի ազնուական արիւնին ամէն մէկ կաթիլը
այլասեռած է Հռովմայեցիին երակին մէջ եթէ ոտ-
նակոխ ընէ իր տուած խոստումին ամէնափոքր
մասնիկն իսկ։

ՔԱՍ. — Հապա Կիկերոնի մասին ի՞նչ որո-
շում տանք. չե՞ս ուզեր զայն փորձել։ Ես կը հա-
ւատամ թէ ջերմօրէն մեզի պիտի յարի։

ՔԱՍՔ. — Զայն չեզոք պէտք չէ թողուլ։

ՍԻՆ. — Ո՛չ, ամենեւին։

ՄԷԹ. — Օ՛, հետերնիս ունենանք զայն, որով-
հետեւ անոր արծաթ մազերը աղէկ գաղափար մը
կազմել պիտի տան մեր մասին, մարդոց ձայները
ծախու պիտի առնեն մեր գործերը գովելու համար։
Պիտի լսուի թէ անոր գլուխը մեր ձեռքերը կառա-
վարեց. մեր երիտասարդութիւնը, մեր յանդգնու-

Թիւնը չպիտի երեւնան, պիտի թաղուին անոր լըրջութեան մէջ։

ՊՐՈՒՏ. — Օ՛, անոր անունը մի՛ տաք, զայն մեր մէջ չառնենք, որովհետեւ բնաւ չպիտի հետեւի բանի զոր ուրիշներ կ'սկսին։

ՔԱՍ. — Ուրեմն դուրս ձգենք զայն։

ՔԱՍՔ. — Ցիրաւի, չյարմարիր մեզի։

ՏԷՍ. — Կեսարէն զատ ուրիշ մարդու ձեռք չպիտի դպցուի։

ՔԱՍ. — Տէսիոս, իրաւացի է հարցումդ. կարծեմ թէ օրինաւոր չէ որ Կեսարէն այնչափ սիրուած Մարկոս Անտոնիոս ապրի Կեսարի մահէն ետք. պիտի տեսնենք որ անիկա դաւերու մէջ խորամանկ հնարագէտ մ'է, եւ գիտես որ եթէ իր տրամադրելի միջոցները գործադրէ, այնչափ հեռուները կրնայ երթալ որ նոյնիսկ ձախորդութեան մատնէ մեզ ամէն բանի մէջ. այս վտանգին առաջը առնելու համար թող Անտոնիոս եւ Կեսար միասին մեռնին։

ՊՐՈՒՏ. — Քայիոս Քասիոս, մեր ընթացքը շատ արիւնալի պիտի թուի եթէ գլուխը կտրելէ վերջ անդամները յօշոտենք, ինչպէս կ'ընեն մարդասպանները երբ կ'սպաննեն կատաղութեամբ աւլի, եւ ատելութեամբ լի՝ երբ սպաններ են. որովհետեւ

Անտոնիոս Կեսարի մէկ անդամն է միայն . Քայիոս, զոհագործներ ըլլանք բայց ոչ սպանդագործներ : Մենք ամէնքս Կեսարի հոգւոյն դէմ կ'ելլենք , եւ մարդոց հոգիին մէջ արիւն չկայ : Օ՛հ , եթէ կրնայինք համնիլ Կեսարի հոգւոյն առանց անոր կուրծքը պատռելու . բայց , աւա՜ղ , Կեսարի արիւնը պէտք է հոսի ատոր համար : Ազնիւ բարեկամներս , զայն սպաննենք արիութեամբ , բայց ոչ կատաղութեամբ . անոր հետ վերաբերուինք ինչպէս աստուածներուն նուիրուելիք զոհի մը , ոչ թէ անգղերու առջեւ նետուելիք դիակի մը նման . եւ թող մեր սրտերը մեր բազուկները առաջնորդեն , ինչպէս այն խոհեմ տէրերը որք կը հրամայեն իրենց ծառաներուն վրէժխնդրական գործ մը կատարել , եւ որք յետոյ զանոնք կը դատապարտեն : Այն ատեն մեր գործը պիտի ըլլայ ոչ թէ նախանձի , այլ անհրաժեշտութեան մը արդիւնք . եւ հասարակ աչքերուն այս այսպէս երեւնալով , մենք մաքրագործներ պիտի կոչուինք , եւ ոչ մարդասպաններ : Գալով Մարկոս Անտոնիոսի , անոր վրայ մի մտածէք երբէք . որովհետեւ անիկա պիտի կրնայ գործել այնքան որքան պիտի կրնան գործել Կեսարի բազուկը՝ գլուխը կտրուելէն վերջ :

ՔԱՍ . — Բայց եւ այնպէս կը վախնամ անկէ, որովհետեւ Կեսարի վրայ ունեցած իր արմատական սէրը . . . :

ԲՐՈՒՏ . — Բարի Քասիոս, անոր վրայ մի մտածեր բնաւ . եթէ ան Կեսարը կը սիրէ, ինչ որ կարելի է, այդ իր անձին վրայ միայն կը ներգործէ: Ան կրնայ տխրութեան մէջ ընկղմիլ եւ մեռնիլ Կեսարի համար, ինչ որ մեծ բան է, որովհետեւ ինք-զինքը տուած է զբօսանքի, անառակութեան եւ ըն-կերական հաճոյքներու :

ԹՐէԲ . — Անկէ վախ չկայ . խնայենք զայն . թող ապրի եւ ասկէ ետք պիտի խնդայ եղածին վրայ : (Ժամացոյցը կը զարնէ :)

ԲՐՈՒՏ . — Լռութիւն, ժամերը համրեցէք :

ՔԱՍ . — Ժամացոյցը երեքը զարկաւ :

ԹՐէԲ . — Բաժնուելու ատեն է :

ՔԱՍ . — Սակայն դեռ տարակուսելի է թէ Կեսար այսօր դուրս պիտի ելլէ թէ ոչ, որովհե-տեւ վերջերս աւելորդապաշտ դարձեր է, բոլորո-վին տարբեր այն խելացի գաղափարներէն որ ու-նէր ատենօք գուշակութիւններու, երազներու եւ արարողութիւններու հանդէպ : Կրնայ ըլլալ որ այս յայտնուող զարմանալիքները, այս գիշերուան

արտասովոր սարսափները եւ իր համահմաններուն ներշնչումները այսօր ետ պահեն զայն Կապիտօլը երթալէն։

ՏԷՍ. — Ատկէ մի վախնաք. եթէ այդպէս մտադրուած ըլլայ, կրնամ փոխել զայն. որովհետեւ անիկա կը սիրէ լսել թէ եղջերուները սուտ ծառերով կրնան բռնուիլ, արջերը՝ ապակիներով, փիղերը՝ փոսերով, առիւծները՝ թակարդով, եւ մարդիկ՝ շողոքորթներով։ Բայց երբ ըսեմ թէ շողոքորթները կ'ատէ, այն ատեն ամէնէն աւելի շողոքորթուելով կ'ըսէ թէ կ'ատէ զանոնք։ Անոր հոգը ինծի յանձնեցէք, որովհետեւ ես կրնամ ճշմարիտ ուղղութիւնը տալ իր բնաւորութեան եւ կը խոստանամ զայն Կապիտօլը բերել։

ՔԱՍ. — Ո՛չ, մենք ամէնքս ալ հոն ներկայ պիտի ըլլանք զայն բերելու համար։

ԲՐՈՒՏ. — Ժամը ութին. անկէ ուշ չըլլար։

ՍԻՆ. — Ամէնէն ուշ մինչեւ ժամը ութ. չը մոռնանք գալ։

ՄԷԹ. — Գայիոս Լիկարիոս Կեսարի դէմ ոխ ունի, որովհետեւ զինքը յանդիմանեց Պոմպէոսի վրայ աղէկ խօսելուն համար. կը զարմանամ որ ձեզմէ մէկը անոր վրայ չէ մտածեր։

ԲՐՈՒՏ. — Գնա՛ ուրեմն, քա՛ջ Մէթէլլոս, գնա՛ գտի՛ր զայն. ան զիս շատ կը սիրէ, եւ պատճառ տուած եմ այդ սիրոյն. զայն հոս խրկէ միայն. մնացեալը ես կը կարգադրեմ:

ՔԱՍ. — Առաւօտ կըլլայ. պիտի բաժնուինք քեզմէ, Բրուտոս: Բարեկամներ, ցրուեցէք, բայց ամէնքդ յիշեցէք ինչ որ ըսիք. ցուցուցէք թէ ճըշմարիտ Հռովմայեցիներ էք: (Իրարու յետեւէ կը մեկնին, մէկը յետեւը ուրիշին վրայ դնելով:)

ԲՐՈՒՏ. — Ազնիւ պարոններ, պարզ եւ ժըպտուն դէմք ցոյց տուէք, թող մեր ակնարկը չյայտնէ մեր խորհուրդը. բայց թող մեր կերպարանքը հագուած ըլլայ այնպէս ինչպէս մեր Հռովմայեցի դերասանները կընեն, ազատ մտքով, հաստատամիտ երեւոյթով. այսպէս ուրեմն երթաք բարով ամէնքդ ալ: (Կ'ելլեն ամէնքը:)

ԲՐՈՒՏ. — Լուսիոս, մանչ: — Խորունկ կը քնանայ. վնաս չունի, վայելէ քունին ցօղը մեղրի նման ծանր. դուն չունիս ուրուականներ եւ պատկերներ զորս կը գծէ ազդու տագնապը մարդոց ուղեղներուն մէջ. անոր համար այսչափ խորունկ կը քնանաս: (Իր վերարկուովը կը ծածկէ քնացող սպասաւորը:)
(Կը մտնէ Բօրսիա:)

ԲՕՐ. — Բրուտոս, տէր իմ:

ԲՐՈՒՏ. — Բօրսիա, ի՞նչ կը նշանակէ այս: Ինչո՞ւ այս ժամուն ելեր ես. առողջութեանդ աղէկ չէ որ տկար կազմուածքդ յանձնես ցրտաշունչ եւ խոնաւ առաւօտեան:

ԲՕՐ. — Ոչ ալ քու առողջութեանդ համար աղէկ է: Բրուտոս, բրտօրէն ելար անկողնէս. երէկ ընթրիքի սեղանէն յանկարծ ոտքի ելար եւ պտտիլ սկսար թեւերդ խաչաձեւած, հառաչելով ու խոհուն: Եւ երբ քեզի հարցուցի թէ ի՞նչ կար, անթարթ ու մռայլ ակնարկով ինծի յառեցար. աւելի՛ ստիպեցի, այն ատեն գլուխդ քերեցիր եւ սաստիկ անհամբերութեամբ ոտքդ գետին զարկիր. բայց դարձեալ պնդեցի եւ դարձեալ չպատասխանեցիր, այլ ձեռքդ բարկութեամբ շարժելով նշան ըրիր ինծի թողուլ քեզ: Այդպէս ալ ըրի, վախնալով աւելի գրգռել այդ անհամբերութիւնը որ չափէն աւելի բորբոքած կը թուէր, այսուհանդերձ յուսալով թէ ատիկա մէկ հետեւանքն էր այն բնաւորութեան որ ամէն մարդու կեանքին մէջ ալ կը պատահի երբեմնակի: Ասիկա թող չտար որ ո՛չ ուտես, ո՛չ խօսիս, ո՛չ ալ քնանաս, եւ եթէ այս վիշտը կերպարանքդ փոխէր այնչափ որչափ փոխեր է նկարագիրդ, այլեւս քեզ չպիտի

կրնայի ճանչնալ: Բրուտոս, սիրելի՛ ամուսինս, վշտիդ պատճառը վստահէ՛ ինծի:

ԲՐՈՒՏ. — Առողջութիւնս տեղը չէ, մայրչափ:

ԲՈՐ. — Բրուտոս իմաստուն է. եթէ առողջութիւնը կորսնցուցած ըլլար, զայն վերստանալու միջոցները ձեռք պիտի առնէր:

ԲՐՈՒՏ. — Բայց այդպէս ալ կընեմ, սիրելի Բօրսիաս. գնա պառկէ:

ԲՈՐ. — Բրուտոս հիւա՞նդ է. եւ միթէ առողջացուցիչ միջո՞ց է պտտիլ կէս մը հագուած եւ առաւօտեան խոնաւութիւնը ծծել: Ի՞նչ. Բրուտոս հիւա՞նդ է եւ իր անկողնի բարերար հանգստէն կը փախչի՞ երթալով հանդէպ գիշերուան վնասակար ազդեցութեան, եւ փորձելով թանձրացած ու վատառողջ օդը որ իր հիւանդութիւնը միայն կը սաստկացնէ: Ո՛չ, իմս Բրուտոս. մտքիդ մէջ հիւանդ կէտ մը ունիս եւ կինդ ըլլալու օրինաւոր իրաւունքովս պէտք է իմանամ այդ բանը: Երբեմն այնքան գովուած գեղեցկութեամբս, սիրոյդ բոլոր երդումներովը եւ այն հանդիսաւոր ուխտովը որ մեր երկուքէն մէկ հոգի կազմեց երկու մարմինով, տե՛ս, ծնրադիր կ՚երդուընցնեմ քեզ որ յայտնես ինծի, ինծի որ քու կէսդ եմ, ինծի որ դու ի՛նքդ եմ, թէ ինչո՞ւ տրտում

ես, եւ թէ ի՞նչ մարդիկ էին որ քեզի եկան այս գիշեր։ Որովհետեւ հոս եկան վեց կամ եօթ անձեր որոնք իրենց դէմքերը կը ծածկէին նոյնիսկ խաւարէն։

ԲՐՈՒՏ. — Մի՛ ծնրադրեր, իմ սիրելի՛ Բօրսիա։

ԲՕՐ. — Ծնրադրելու պէտք չպիտի ունենայի եթէ դուն ըլլայիր նոյն սիրող Բրուտոս։ Ըսէ՛ ինծի, Բրուտոս, միայն գաղտնիքներ չգիտնալս է որ մեր ամուսնական միութեան մէջ բացառութիւն պիտի կազմէ։ Ես քու սահմանափակուած անձդ եմ, քեզ հետ մէկտեղ ճաշելու եւ անկողինդ բաժնելու եւ երբեմն քեզ հետ խօսելու համար. քու սրտիդ արուարձաններուն մէջ միայն կը բնակիմ։ Ա՛հ, եթէ միայն այսչափ է, ուրեմն Բօրսիա Բրուտոսի հարճն է եւ ո՛չ թէ կինը։

ԲՐՈՒՏ. — Դուն իմ ճշմարիտ եւ պատուաւոր կինս ես, որ այնքան սիրելի է ինծ որքան արեանս այն կարմիր կաթիլները որոնք կեանք կը տանին դէպ ի տխուր սիրտս։

ԲՕՐ. — Եթէ այդ ճշմարիտ է, ապա ուրեմն այս գաղտնիքը պէտք է գիտնամ։ Կ'ընդունիմ թէ կին մ'եմ. բայց կին մը զոր ազնուական Բրուտոս կնութեան առաւ։ Կ'ընդունիմ թէ կին մ'եմ, բայց կին

մը արժանի մյն անունին զոր կը կրէ — « Կատոնի աղջիկ » անունը։ Կը կարծես որ սեռէս աւելի զօրաւոր չե՞մ, երբ այս տեսակ հայր մը եւ այս տեսակ ամուսին մ'ունիմ։ Ըսէ ինծի գաղտնիքներդ. ես զանոնք չպիտի յայտնեմ։ Հաւատարմութեանս ապացոյցը ունիմ, կամովին սուրը այս ազդրին մէջ խրելով. եթէ ես համբերութեամբ կրնամ կրել այս ցաւը, չպի՞տի կրնամ կրել ամուսնոյս գաղտնիքները։

ԲՐՈՒՏ. — Ո՜վ աստուածներ, արժանի ըրէք զիս այս ազնիւ կնոջ։ *(Դուռը կը զարնուի։)*

Մտի՛կ ըրէ, դուռը կը զարնեն։ Վայրկեան մը նե՛րս մտիր, Բօրսիա, եւ շուտով սիրտդ մասնակից պիտի ըլլայ սրտիս բոլո՛ր գաղտնիքներուն։ Պիտի մեկնեմ քեզի բոլո՛ր գործերս եւ ճակտիս վրայ տարածուող տխրութեան ճշմարիտ բնոյթը։ Աճապարէ եւ զիս առանձին ձգէ։ *(Կ'ելլէ Բօրսիա։)* *(Կը մտնեն Լուսիոս եւ Լիկարիոս։)*

ԲՐՈՒՏ. — Լուսիոս, դուռը զարնողը ո՞վ է։

ԼՈՒՍ. — Ահմաասիկ հիւանդ մարդ մը որ ձեզ հետ խօսիլ կը փափաքի։

ԲՐՈՒՏ. — Գայիոս Լիկարիոս, որու վրայ Մէթէլլոս խօսեցաւ։ Լուսիոս, մէկ կողմ գնա։ Լաւ ուրեմն, Գայիոս Լիկարիոս։

ԼԻԿ. — Ընդունէ տկար ձայնի մը բարեւը:

ԲՐՈՒՏ. — Քաջ Գայիոս, ի՜նչպիսի ժամանակ ընտրեցիր վիրակապ մը կրելու: Երանի թէ հիւանդ չըլլայիր:

ԼԻԿ. — Այլեւս հիւանդ չեմ եթէ Բրուտոս պատուի արժանի ձեռնարկ մը ունի գործադրելիք:

ԲՐՈՒՏ. — Այդ տեսակ ձեռնարկ մը ունի՛մ ձեռքս, Լիկարիոս, եթէ առողջութիւնը քեզի տար բաւական զօրաւոր ականջ մը ինծի մտիկ ընելու:

ԼԻԿ. — Յանուն բոլոր աստուածներուն որոնց կ'երկրպագեն Հռովմայեցիք, հոս կը թօթուեմ հիւանդութիւնս: Ո՛վ Հռովմի հոգին, քաջ զաւակ, ծնած պատուի արգանդէն, դուն կուգաս աստուծոյ մը պէս ցաւը հալածել ընկճուած հոգիէս: Հիմա հրամայէ ինծի. կը վազեմ եւ անկարելիութիւններուն պիտի ձեռնարկեմ, եւ այո՛, պիտի յաղթեմ անոնց: — Ի՞նչ պէտք է ընել:

ԲՐՈՒՏ. — Քաջագործութի՛ւն մը որ հիւանդ մարդիկը պիտի առողջացնէ:

ԼԻԿ. — Բայց չկա՞ն առողջներ որոնց առողջութիւնը պարտինք առնել:

ԲՐՈՒՏ. — Այո՛, այդ ալ պէտք է որ ընենք. մեր ընելիքին ինչ ըլլալը պիտի բացատրեմ քեզի,

սիրելի Գայիոս, քանի որ կերթանք անոր որուն պէտք է որ այդ պատահի։

ԼԻԿ. — Քայլ մը յառաջացիր, եւ նոր կրակով լեցուն սրտով մը քեզի պիտի հետեւիմ ընելու այն գործը որ չեմ գիտեր ինչ է. սակայն կը բաւէ որ Բրուտոսն է գլիս առաջնորդողը։

ԲՐՈՒՏ. — Ուրեմն հետեւէ ինծի։ (Կ'ելլեն։)

ՏԵՍԱՐԱՆ Բ.

Կեսարի պալատին մէջ սենեակ մը որոտում եւ փայլակ։ Կը մտնէ Կեսար։

ԿԵՍ. — Ո՛չ երկինք եւ ո՛չ երկիր հանդարտ չեն այս գիշեր։ Քալփուրնիա երեք անգամ քունին մէջ պոռաց. «Օգնութիւն, Կեսարը կը մորթեն։» Ո՞վ կայ հոս։ (Կը մտնէ ծառայ մը։)

ԾԱՌ. — Տէր իմ։

ԿԵՍ. — Գնա ըսէ քուրմերուն որ անմիջապէս զոհ մը մատուցանեն, եւ ինծի լուր բեր թէ ինչ յաջողութիւններ կը գուշակեն։

ԾԱՌ. — Շատ լաւ, տէր իմ։ (Կ'ելլէ։) (Կը մտնէ Քալփուրնիա։)

ՔԱԼ. — Ի՞նչ կը նշանակէ այս, Կեսար. դուրս

ելլելու մի՛տք ունիս։ Տունէն դուրս չպիտի ելլես այսօր։

ԿԵՍ. — Կեսար դուրս պիտի ելլէ. ինծի սպառնացող վտանգները միայն կռնակիս նայեցան. երբ Կեսարի դէմքը տեսնեն կ՚անհետանան։

ՔԱԼ. — Կեսա՛ր, ես երբեք գուշակութիւններու կարեւորութիւն չեմ տուած, սակայն այսօր անոնք կը զարհուրեցնեն զիս։ Հոս մարդ մը կայ որ մեր լսած ու տեսած տարօրինակ երեւոյթներէն ի զատ կը պատմէ ահռելի բաներ որոնց ականատես եղեր են պահակները. — առիւծ մը ծներ է փողոցին մէջ, գերեզմանները բացուելով իրենց մեռելները դուրս տուեր են. ամպերուն վրայ կը կռուէին կատաղի ու հրեղէն պատերազմիկներ գումարտակներով շարուած ճակատամարտի ձեւով որոնք Կապիտօլի վրայ բարակ արիւն կը տեղային. պատերազմին ձայնը կը գոռար օդին մէջ. ձիոյգները կը վրնջէին եւ մահամերձները կը հառաչէին. ոգիներն ալ կը վազվռտէին փողոցներուն մէջ սուր ու ողբալի ճիչերով։ Օ՛, Կեսար, անլուր են այս հրաշքները. ես կը վախնամ անոնցմէ։

ԿԵՍ. — Ի՞նչ բանէ կրնանք խուսափիլ երբ անոր վախճանը նշանակուած է ամենակարող աստ-

ուածներէն։ Կեսար դուրս պետի ելլէ, որովհետեւ այս նախագուշակութիւնները որքան Կեսարին, նոյնքան ընդհանուր աշխարհին կ'ուղղուին։

ՔԱԼ. — Երբ աննշան մարդիկ մեռնին. գիսաւորներ չեն երեւիր, բայց նոյն ինքն երկինքները կը բոցավառին յայտնելու համար իշխաններու մահը։

ԿԵՍ. — Վատերը իրենց մահէն առաջ շատ անգամներ կը մեռնին. իսկ քաջերը միայն մէկ անգամ մահ կը ճաշակեն։ Բոլոր լսած զարմանալիքներէս ամէնէն տարօրինակը զօրաւոր մարդոց վախ զգալն է երբ կը տեսնեն թէ մահը՝ իբր անհրաժեշտ վախճան, պիտի գայ երբ ժամանակը հասնի։ (Կը մտնէ ծառան :)

Ի՞նչ կ'ըսեն հաւահմանները։

ԾԱՌ. — Անոնք կ'ուզէին որ Կեսար այսօր դուրս չ'ելլէր։ Ողջակէզի փորոտիքը քննած ատեն անասունին մէջ սիրտ չկրցան գտնել։

ԿԵՍ. — Աստուածները այդպէսով ուզած են վատութենէն ամչցնել մեզ։ Եթէ Կեսար վախնալուն համար այսօր տունը կենայ, առանց սրտի անասուն մը պիտի ըլլայ։ Ո՛չ, Կեսար չպիտի կենայ. վտանգը շատ լաւ գիտէ որ Կեսար իրմէ աւելի

վտանգաւոր է. մէկ օրուան մէջ ծնած երկու առիւծ-ներ ենք մենք. եւ ես երիցագոյնը ըլլալով աւելի սարսափելի եմ։ Կեսար դուրս պիտի ելլէ այսօր։

ՔԱԼ. — Աւա՜ղ, տէր իմ, քու իմաստութիւնդ կը կորսուի այդ ծայրայեղ վստահութեան մէջ։ Այսօր դուրս մի՛ ելլեր. քեզ տունը պահող պատճառը իմ երկիւղը սեպէ եւ ո՛չ թէ քուկդ։ Մարկոս Անտոնիոսը կը խրկենք ծերակուտարանը. թող ըսէ թէ այսօր առողջութիւնդ լաւ չէ։ Թո՛ղ ոտքդ ինկած այս յաղթութիւնը տանիմ քու վրադ։

ԿԵՍ. — Մարկոս Անտոնիոս պիտի ըսէ որ հիւանդ եմ, եւ քեզ հաճելի ըլլալու համար տունը պիտի մնամ։ (Կը մտնէ Տէսիոս։)

Ահաւասիկ Տէսիոս Բրուտոս, այդպէս պիտի խօսի անոնց։

ՏԷՍ. — Ցարգմանք, Կեսար. բարի լոյս, պատուական Կեսար. քեզ ծերակուտարանը տանելու եկած եմ։

ԿԵՍ. — Եւ յարմար ժամանակին եկած ես, բարեւներս տանելու ծերակուտականներուն եւ ըսելու անոնց որ այսօր չպիտի գամ։ Եթէ ըսեմ չեմ կրնար գալ, ստախօսութիւն է, իսկ եթէ ըսեմ չեմ համարձակիր, այդ ճշմարտութենէն աւելի հեռու է։

Այսօր չպիտի գամ — անոնց այսպէս ըսէ, Տէսիոս։

ՔԱԼ. — Ըսէ թէ հիւանդ է։

ԿԵՍ. — Միթէ Կեսար սուտ մը պիտի խրկէ. ես այնչափ յաղթանակներ շահեցայ որպէս զի վախնամ ճշմարտութիւնը ըսելէ մոխրագոյն մօրուքով ծերերուն։ Տէքսիոս, գնա ըսէ անոնց թէ Կեսար չուզեր գալ։

ՏէՍ. — Ո՛վ զօրաւոր Կեսար, պատճառ մը ցուցուր ինծի, որպէս զի մի՛ գուցէ վրաս խնդան երբ անոնց այդպէս ըսեմ։

ԿԵՍ. — Պատճառը իմ կամքս է. չպիտի գամ այդ բաւական է ծերակոյտը գոհացնելու համար։ Բայց քեզ գոհացնելու համար եւ որովհետեւ քեզ կը սիրեմ, պատճառը կ'ըսեմ։ Ահա կինս, Քալփուրնիա է որ զիս տունը կը պահէ. այս գիշեր երազեց որ իմ արձանս հարիւր ծորակ ունեցող աղբիւրի նման կը հոսէր զուտ արիւն. եւ բազմաթիւ զօրաւոր Հռովմայեցիներ եկան ժպտուն դէմքերով եւ իրենց ջղուտ ձեռքերը արիւնին մէջ լուացին։ Նա կ'ընդունի այս տեսիլքները իբր ազդարարութիւն եւ իբր վերահաս վտանգներու չարագուշակ նշաններ. ու ծնրադիր աղաչեց որ այսօր տունը կենամ։

ՏէՍ. — Այս երազը բոլորովին սխալ մեկնուած

է. գեղեցիկ եւ բարեբախտ տեսիլք մըն է. բազմաթիւ ցայտերով արիւն հոսեցնող քու արձանդ եւ բոլոր Հռովմայեցիները որոնք ժպտուն դէմքերով լուացուեցան հոն, կը նշանակեն թէ Մեծ Հռովմը քեզմէ պիտի առնէ կենսատու արիւն որ պիտի երիտասարդացնէ զինքը, եւ թէ երկրին մեծամեծները պիտի խռնուին քեզմէ ստանալու համար խորհրդանշաններ, պատուանշաններ եւ քու յիշատակէդ երաշխիքներ: Քալֆուրնիայի երազին նշանակութիւնը այս է:

ԿԵՍ. — Եւ այս լոյսովը աղէկ մեկնեցիր:

ՏէՍ. — Եւ աւելի լաւագոյնը կայ երբ իմանաս ինչ որ կրնամ քեզ ըսել. գիտցիր ուրեմն թէ ծերակուտականները որոշեցին այսօր Մեծն Կեսարին թագ մը տալ. եթէ անոնց լուր խրկես թէ չպիտի երթաս, անոնց միտքերը կրնան փոխուիլ, ասկէ զատ հեգնութիւններու առիթ կը տրուի ըսելով թէ «Ատեանը ցրուեցէք մինչեւ այն օրը երբ Կեսարի կինը աւելի նպաստաւոր երազներ տեսնէ:» Եթէ Կեսար ինքզինքը ծածկէ չպիտի փսփսան. «Տեսէք, Կեսար կը վախնայ:» Ներէ ինձ, Կեսար, իմ սէրս է, այո, քու յաջողութեանդ հանդէպ ունեցած չափազանց սէրս է որ կը հրամայէ ինծի

այս բաները ըսել. եւ պատշաճութեան իրաւունքը սիրոյս մէջ կը կորսուի:

ԿԵՍ. — Ո՛րքան տղայական կը թուին հիմա քու երկիւղներդ, Քալփուրնիա, կ՚ամչնամ անոնց տեղի տուած ըլլալուս համար: Պատմուճանս թող տամն, ծերակուտարանը պիտի երթամ: (Կը մտնեն Բրուտոս, Բուպլիոս, Լիկարիոս, Մետելլոս, Թրեբոնիոս եւ Սիննա:)

Եւ նայէ, Բուպլիոս ալ եկեր է զիս կանչելու:

ԲՈՒՊ. — Բարի լոյս, Կեսար:

ԿԵՍ. — Բարի եկար, Բուպլիոս. — Ի՜նչ, Բրուտո՛ս ալ. այսչափ կանո՛ւխ ելեր ես: Բարի լոյս, Քասքա. — Գայիոս Լիկարիոս, երբեք Կեսար քու թշնամիդ չեղաւ այն ջերմին չափ որ քեզ այդպէս նիհարցուցեր է: — Ժամը քանի՞ն է:

ԲՐՈՒՏ. — Կեսար, ժամը ութը զարկաւ:

ԿԵՍ. — Շնորհակալ եմ ձեր կամակատարութեան եւ խնամքներուն համար: (Կը մտնէ Անտոնիոս:)

Ի՞նչ, աճապարեալ Անտոնիոս. նա որ ամբողջ գիշերը ինքզինքը կուտայ զուարճութիւններու, ո՛չ նուազ կանուխ ելեր է: Բարի լոյս, Անտոնիոս:

ԱՆՏ. — Բարի լոյս նաեւ փառաւոր Կեսարին:

ԿԵՍ. — Հրամայէ որ ներսը ամէն բան պատ-

բաստեն. յանցաւոր եմ որ ուրիշները կ՚սպասցնեմ։ Սիննա, Մէթէլլոս, Թրէպօնիոս, ժամուան մը խօսակցութիւն վերապահած եմ ձեզ հետ. յիշեցէք թէ այսօր հոս պէտք է գաք. քովս գտնուեցէք որ մի՛ գուցէ ձեզ մոռնամ։

ԹՐԷՊ. — Շատ լաւ, Կեսար։ (Մեկուսի։) Եւ այնչափ մօտ պիտի գտնուիմ որ լաւագոյն բարեկամներդ պիտի մաղթեն որ աւելի հեռուն գտնուած ըլլայի։

ԿԵՍ. — Ազնիւ բարեկամներ, ներս մտէք եւ քիչ մը գինի խմեցէք ինձ հետ. եւ լաւ բարեկամներու նման ընդհուպ պիտի մեկնինք միասին։ (Կը մտնեն տան ներսի կողմը։)

ԲՐՈՒՏ. — (Անոնց հետեւելով. Մեկուսի։) Օ՜ Կեսար, Բրուտոսի սիրտը խորապէս կը փափաքի խորհիլ թէ ամէն «նման» միեւնոյնը չէ։

ՏԵՍԱՐԱՆ Գ.

Դէպ ի Կապիտօլ տանող փողոց մը

(Կը մտնէ Արտեմիդորոս թուղթ մը կարդալով)

ԱՐԹ. — (Կարդալով) «Կեսար, Բրուտոսէ զգուշացիր, Գայիոսէն զգուշացիր. Քասքայի բնաւ

մի՛ մօտենար, բոլոր աչքով հսկէ Սիննայի վրայ, Թրէպօնիոսի մի՛ վստահիր, լաւ դիտէ Մէթէլլոս Սիմպըր–Տեսիոս Բրուտոս քնաւ քեզ չսիրեր. Գայիոս Լիկարիոսը թշնամաներ ես. բոլոր այս մարդոց մէջ մէկ միտք միայն կայ, եւ ան զինուած է Կեսարի դէմ: Եթէ անմահ չես, հսկէ՛ շուրջդ. ապահովութիւնը տեղի կուտայ դաւադրութեան: Թող հզօր աստուածները պաշտպանեն քեզ:

Քու բարեկամդ Արթէմիտոր:»

Հոս պիտի կենամ մինչեւ Կեսար անցնի եւ ասիկա անոր պիտի տամ իբր աղերսագիր: Սիրտս կ'ողբայ որ առաքինութիւնը սքանչելի ժանիքներէն չկրնար խուսափիլ: Եթէ կարդաս այս տեղեկագիրը, կրնայ ըլլալ որ ապրիս, Օ՜ Կեսար. իսկ եթէ ո՛չ, բախտը մատնիչներու դաւադրութեան նպաստող: (Կը քաշուի նամակներուն տալ: Կ'երեւին Բօրսիա, ետեւէն Լուսիոս:)

ԲՕՐ. — Կ'աղաչեմ քեզի, Լուսիոս, ծերակուտարանը վազէ. մի՛ կենար ինծի պատասխանելու համար. այլ գնա՛, վազէ՛, ինչո՞ւ կ'սպասես:

ԼՈՒՍ. — Յանձնարարութիւնս գիտնալու համար, տիկին:

ԲՕՐ. — Կը փափաքէի որ հոն գացած եւ վե-

թաղարձած ըլլայիր այնքան կարճ ժամանակի մը մէջ որքան պիտի բաւէր քեզի ըսելու թէ ի՛նչ պիտի ընես հոն: — Ո՛վ յարատեւութիւն, իմ կողմս բռնէ զօրաւոր կերպով. անանցանելի լեռ մը դիր սրտիս եւ լեզուիս միջեւ. էրիկ մարդու հոգի՝ բայց կնոջ զօրութիւն ունիմ. կիներու համար որքան դժուար է գաղտնիք մը պահել: — Ի՞նչ, դեռ հո՞ս ես:

ԼՈՒՍ. — Տիկին, ի՞նչ պէտք է ընեմ. Կապիտօ՞լը վազեմ առանց հոն բան մը ընելու, եւ յետոյ վերադառնամ առա՞նց բան մը ըրած ըլլալու:

ՓՈՐ. — Այո, ինծի լուր բեր, Լուսիոս, թէ տէրդ անխռո՞վ է. որովհետեւ հիւանդ էր երբ մեկնեցաւ. եւ աղէկ ուշադրութիւն ըրէ թէ Կեսար ի՞նչ կ'ընէ, ի՞նչ կարգի աղերսարկուներ կը խռնուին իր շուրջը: — Մտիկ ըրէ, տղա՛յ, ի՞նչ ձայն է այդ:

ԼՈՒՍ. — Ձայն չեմ լսեր, տիկին:

ՓՈՐ. — Կ'աղաչեմ, աղէկ մտիկ ըրէ, կռիւի նման շփոթութեան աղմուկ մը լսեցի որ հովը Կապիտօլէն կը բերէ:

ԼՈՒՍ. — Իրաւցնէ, տիկին, ոչինչ կը լսեմ:

(Կ'երեւի գուշակը:)

ՓՈՐ. — Հոս եկուր, անցորդ, ո՞ր ճամբէն կ'ուգաս:

ԳՈՒՇ. — Տունէս, ազնուական տիկին։

ԲՕՐ. — Ժամը քանի՞ն է։

ԳՈՒՇ. — Իննին մօտ է, տիկին։

ԲՕՐ. — Կեսար Կապիտօլը գնա՞ց։

ԳՈՒՇ. — Ո՛չ դեռ, տիկին. տեղս բռնելու կ'երթամ դիտելու համար անոր անցքը դէպ ի Կապիտօլը։

ԲՕՐ. — Կեսարին տրուելիք աղերսագիր մը ունիս, այնպէս չէ՞։

ԳՈՒՇ. — Ճշմարիտ է, տիկին. եթէ Կեսարին հաճոյ թուի Կեսարին բարիքը ուզել ինձ լսելով, պիտի աղաչեմ անոր որ ինքզինքին հոգ տանի։

ԲՕՐ. — Ինչո՞ւ, միթէ անոր դէմ չարիք մը նիւթուած ըլլալը գիտե՞ս։

ԳՈՒՇ. — Ինչ պատահելիքի մասին տեղեկութիւն չունիմ. բայց կը կասկածիմ թէ շատ մը վտանգներ կը պատրաստուին։ Մնաք բարով, տիկին, փողոցը հոս նեղ է. ծերակուտականներու, պրետորեաններու, աղերսարկուներու եւ ժողովրդեան բազմութիւնը որ Կեսարի կը հետեւի, ինձ պէս տկար ծերունի մը կրնայ սեղմել եւ խղդել։ Աւելի ընդարձակ տեղ մը պիտի գտնեմ ինձ համար, եւ անկէ պիտի խօսիմ Մեծն Կեսարի երբ անցնի։ (Կ'ելլէ։)

ԲՈՐ. — Պէտք է ներս մտնեմ... ծ՛Հ, գթութի՜ւն... բաբէ՜, կնոջ մը սիրտը ի՛նչ տկար բան մ'է։ Օ՛. Բրուտոս. երկինք թող յաջողէ ձեռնարկդ։ (Լուսիոսը նկատելով։) Անշուշտ ծառան լսեց զիս. (Բարձր) Բրուտոս խնդրագիր մը ունի զոր Կեսար չպիտի ընդունի։ Ա՛Հ, մարելիք կուգայ վրաս. վազէ՜, Լուսիոս, զիս յիշեցուր ամուսնոյս. ըսէ՜ թէ ուրախ եմ։ Շուտով ինծի վերադարձիր եւ լուր բեր թէ ի՛նչ ըսաւ քեզի։

ՎԵՐՋ ԵՐԿՐՈՐԴ ԱՐԱՐՈՒԱԾԻՆ

ԵՐՐՈՐԴ ԳՈՐԾՈՂՈՒԹԻՒՆ

ՏԵՍԱՐԱՆ Ա.

Տեսարանը կը ներկայացնէ ա՛յն փողոցը որ կը գտնուի Կապիտօլի դիմացը: Խորքը Կապիտօլը բացուած: Կապիտօլին մէջ ծերակուտականները նըստած են: Փողոցին մէջ ամբոխ մը ուր կը տեսնուի Արթէմիտոր: Կը մտնեն Կեսար, Պրուտոս, Գասիոս, Գասքա, Տէսիոս, Մէթէլլոս, Թրէպօնիոս, Սիննա, Անտոնիոս, Լէբիտոս, Պօբիլիոս, Պուպլիոս, եւ ուրիշներ:

ԿԵՍ. — (Գուշակէն) Մարտի 15ը եկած է:

ԳՈՒՇ. — Այո՛, Կեսար, բայց անցած չէ:

ԱՐԹ. — Ողջո՛յն, Կեսար, կարդա՛ այս գիրը:

ՏԷՍ. — Թրէպօնիոս կը փափաքի որ պարապոյ ժամանակդ կարդաս այս խոնարհ աղերսագիրը:

ԱՐԹ. — Ո՛հ, Կեսար, առաջ իմինս կարդա. որովհետեւ իմս աղերս մըն է որ Կեսարը ամէնէն մօտէն կը շահագրգռէ: Կարդա՛, Մեծդ Կեսար:

ԿԵՍ. — Ամէնէն վերջը պիտի զբաղինք անով որ միայն մեզ կը շահագրգռէ:

ԱՐԹ. — Անմիջապէս իսկ կարդա՛, Կեսա՛ր, մի՛ յապաղիր:

ԿԵՍ. — Ի՞նչ, խե՞նթ է այս մարդը:

ԲՈՒՊ. — Անտանելի՛ մարդ. մէկդի՛ քաշուէ:

ՔԱՍ. — Ի՞նչ, աղերսագիրդ փողոցին մէ՞ջ կը մատուցանես. Կապիտօլը եկուր: (Կեսար Կապիտօլը կը մտնէ. Միւսները իրեն կը հետեւին: Բոլոր ծերակուտականները ոտքի կ'ելլեն:)

ԲՕԲ. — (Քասիոսին, ցածուկ:) Կը փափաքիմ որ ձեր ձեռնարկը այսօր յաջողի:

ՔԱՍ. — Ի՞նչ ձեռնարկ, Բօբիլիոս:

ԲՕԲ. — Մնաք բարով: (Կեսարի կը մօտենայ:)

ԲՐՈՒՏ. — Ի՞նչ ըսաւ Բօբիլիոս Լէնա:

ՔԱՍ. — Փափաքեցաւ որ մեր ձեռնարկը այսօր յաջողի: Կը վախնամ որ մեր նպատակը երեւան ելած է:

ԲՐՈՒՏ. — Նայէ՛, ինչպէս Կեսարի կը մօտենայ. դիտէ՛ զայն:

ՔԱՍ. — Կասկա՛, աճապարէ՛. կը վախնանք որ մեր ձեռնարկը երեւան ելլէ: Բրուտոս, ի՞նչ պէտք է ընել: Եթէ այս բան իմացուի, կա՛մ Քասիոս, կա՛մ Կեսար, երկուքէն մէկը պէտք չէ որ այս ճամբէն դարձեալ անցնի, որովհետեւ հակառակ պարագային ինքզինքս պիտի սպաննեմ:

ԲՐՈՒՏ. — Քասիոս, արի եղիր։ Բօբլիոս Լէնա մեր նպատակներուն վրայ չէ որ կը խօսի. նայէ, կը ժպտի. եւ Կեսարի դէմքը անայլայլ կը մնայ։

ՔԱՍ. — Թրէպօնիոս յարմար ժամանակը գիտէ, որովհետեւ կը նայիս, Բրուտոս, անիկա Մարկոս Անտոնիոսը մէկ կողմ կը տանի։ (Կ'ելլեն Անտոնիոս եւ Թրէպոնիոս Կեսար եւ ծերակուտականները կը նստին :)

ՏԷՍ. — Մէթէլլոս Սիմպըր ո՞ւր է. թող անմիջապէս երթայ իր աղերսագիրը տայ Կեսարի։

ԲՐՈՒՏ. — Արդէն ներկայացած է անոր։ Խըմբուինք եւ երկրորդենք զայն։

ՍԻՆ. — Քասքա, առաջին հարուած տուողը դո՛ւն պիտի ըլլաս։

ՔԱՍՔ. — Ամէնքս ալ պատրաստ ենք։ (Կեսար կը նստի. Դաւադիրները ոտքի կը կենան իր շուրջը :)

ԿԵՍ. — Ի՞նչ զեղծումներ կան զորս Կեսար եւ իր ատեանը պէտք է բարեկարգեն։

ՄԷԹ. — Ո՛վ ամենաբարձր, ամենամեծ եւ ամենազօրաւոր Կեսար, Մէթէլլոս Սիմպըր գահիդ առջեւ խոնարհ սիրտ մը կը նետէ։ (Կը ծնրադրէ :)

ԿԵՍ. — Քեզ կ'արգիլեմ, Սիմպըր, այս

նուաստ ծնրադրութիւնները, այս ցած շողոքոր-
թութիւնները կրնան միայն սովորական մարդոց
արիւնը բորբոքել, եւ կանխապէս վճռուած հրա-
մանները փոխել երախայական պարապ ծրագրի:
Բնաւ մի՛ ունենար այն յիմար խորհուրդը թէ Կե-
սար այնպիսի արիւն կը կրէ որ թուլնայ եւ իր ճըշ-
մարիտ յատկութիւնը կորսնցնէ տկար հոգիները
փափկացնող այս միջոցներովը, ինչպէս ստրկա-
կան ու հրապուրիչ փաղաքշանքներ, շուներու ստոր
քծնումներուն պէս եւ գետնաքարշ խոնարհութիւն-
ներ: Եղբայրդ վճիռով աքսորուեցաւ. եթէ անոր
համար խոնարհիս, աղաչես եւ քծնիս, քեզ արհա-
մարանքով դուրս կը նետեմ ճամբէս շան մը նման:
Գիտցիր որ Կեսար անարդարութիւն չ'ըներ բնաւ
ոչ ալ կը գթայ առանց պատճառի:

ՄԷԹ. — Միթէ չկա՞յ իմինէս աւելի պերճախօս
ձայն մը որ Մեծն Կեսարի ականջին աւելի քաղցր
հնչէ դրդելով զայն որ վերադարձնէ աքսորուած
եղբայրս:

ԲՐՈՒՏ. — Ձեռքդ կը համբուրեմ, Կեսար,
բայց ո՛չ իբր շողոքորթութիւն, խնդրելով քեզմէ որ
Բուպլիոս Սիմպըրի վճիռը բեկանես եւ անմիջական
ազատութիւն պարգեւես անոր:

ԿԵՍ. — Ի՛նչ, Բրուտոս։

ՔԱՍ. — Ներողութիւն, Կեսար, ներողութիւն, Քասիոս իր ճակատը մինչեւ ոտքերդ կը խոնարհեցընէ Բուպլիոս Սիմպըրի ազատութիւնը խնդրելու համար։

ԿԵՍ. — Եթէ ձեզ պէս ըլլայի, դիւրաւ կրնայի միտքս փոխել. եթէ յուզուելու համար աղօթէի, աղօթքը պիտի յուզէր զիս. բայց ես անշարժ եմ հիւսիսի աստղին նման որու ճշմարտապէս հաստատ եւ անշարժ յատկութեամբը ուրիշ աստղ չկայ երկնքի մէջ։ Երկնակամարը նկարազարդուած է անթիւ կայծերով, ամէնքն ալ կրակ են եւ իւրաքանչիւրը կը կայծկլտայ. բայց մէկ հատ միայն կայ, միակը բոլորին մէջ, որ միշտ իր տեղը հաստատ կը կենայ։ Այսպէս ալ է աշխարհի վրայ որ լեցուն է մարդերով. բոլո՛րն ալ միսով եւ արիւնո՛վ են կազմուած. բոլո՛րն ալ կիրքո՛վ կը կառավարուին. այդ մարդոց ամբոխին մէջ մէկ հատ միայն կը ճանչնամ որ անշարժ ու անայլայլ կը կենայ բոլոր ցընցումներուն մէջ եւ յարատեւօրէն կարգը կը պահպանէ. Նոյն իսկ ապացուցանեցի քեզ այս պարագայի պատեհութեամբ թէ ես եմ այդ անհատը. հաստատապէս ուզեցի որ Սիմպըր աքսորուի եւ

հաստատապէս կ՚ուզեմ որ աքսորուած մնայ:

ՍԻՆ. — Ո՛հ, Կեսար:

ԿԵՍ. — Գնա՛ ասկէ, միթէ Ողիմպոսը խախտե՞լ կուզես:

ՏԷՍ. — Մե՞ծդ Կեսար —

ԿԵՍ. — Չէ՞ որ Բրուտոս ալ ի զուր ծնրադրեց:

ՔԱՍՔ. — Ո՛վ դաշոյններ, դո՛ւք խօսեցէք իմ փոխարէն: (Դաշոյնով կը զարնէ Կեսար. միւս դաւադիրները անոր կը հետեւին. Կեսար կը ջանայ փախչիլ. Բրուտոս կը դաշունահարէ զայն աչքերը գոցելով եւ կարծես ակամայ: Կեսար կ՚երթայ կ՚իյնայ Պոմպէոսի արձանին ոտքը:)

ԿԵՍ. — Դո՞ւն ալ, Բրո՛ւտոս: Մեռի՛ր ուրեմն, Կեսար: (Կը մեռնի. Ծերակուտականները եւ ժողովուրդը կը մեկնին շփոթութեան մէջ:)

ՍԻՆ. — (Բարձրաձայն) Ազատութի՛ւն, ազատագրում, բռնակալութիւնը մեռած է: Վազեցէք, հռչակեցէք, այս աղաղակը հնչեցուցէք փողոցներուն մէջ:

ՔԱՍ. — Ձեզմէ ոմանք հասարակաց ամպիոններէն թող գոչեն, «Ազատութիւն եւ փրկութիւն :»

ԲՐՈՒՏ. — Մի՛ սարսափիք, ժողովուրդ եւ ծերակուտականներ. մի՛ փախչիք, կանգ առէք. փառասիրութիւնը իր պարտքը վճարեց:

ՔԱՍՔ. Ամպիոնը ելիր, Բրուտոս:

ՏԷՍ. — Նոյնպէս եւ Քասիոս:

ԲՐՈՒՏ. — Ո՞ւր է Բուպլիոս:

ՍԻՆ. — Հոն է, բոլորովին սարսափած այս ապստամբութենէն:

ՄԷԹ. — Իրարու մօտ կեցէք, մի գուցէ Կեսարի բարեկամներէն մին այստեղ հանդիպի —

ԲՐՈՒՏ. — Կենալու վրայ մի խօսիք.— Բուպլիոս, անվախ եղիր. անձիդ դէմ վտանգ մը չէ մտադրուած, ոչ ալ ուրիշ ո եւ է Հռովմայեցիի. անոնց այսպէս ըսէ, Բուպլիոս:

ՔԱՍ. — Եւ մեզմէ բաժնուէ, Բուպլիոս, մի գուցէ ժողովուրդը մեր վրայ խուժելով ծերութեանդ վնաս հասցնէ:

ԲՐՈՒՏ. —Այո, գնա եւ թող ոչ մէկը պատասխանատու ըլլայ այս գործին բացի մեզմէ՝ անոր հեղինակներէն: (Կը մտնէ Թրէպոնիոս, որ կը վազէ, դուռները կը գոցէ: Բոլոր դաւադիրները շրջանակ մը կը կազմեն Կեսարի մարմինին շուրջ:)

ՔԱՍ. — Ո՞ւր է Անտոնիոս:

ԹՐԷՊ. — Իր տունը փախաւ սոսկումով: Այրեր, կիներ եւ տղայք կը դողդղան, կը պոռան ու կը վազեն, իբրեւ թէ աշխարհիս վերջն է:

ԲՐՈՒՏ. — Ո՛վ բախտ, կամքդ գիտնալ կ՚ուզենք. թէ պիտի մեռնինք այդ գիտենք. կեանքի ընթացքը քանի մ՚օր եւս երկնցնելու համար է որ մարդիկ կը տագնապին:

ՔԱՍ. — Այո՛, նա որ կենաց քսան տարիները կը պակսեցնէ, մահուան սարսափէն քսան տարի կրճատած կ՚ըլլայ:

ԲՐՈՒՏ. — Այդ սկզբունքով մահը իրական բարերարութիւն մը կը դառնայ. ուրեմն եւ մենք Կեսարի բարեկամներն ենք, որովհետեւ անոր մահէն վախնալու ժամանակը համառօտեցինք: Խոնարհինք, Հռովմայեցիներ, խոնարհինք, եւ մեր ձեռքերը մինչեւ արմուկները Կեսարի արեան մէջ լուանք եւ մեր սուրերը կարմրցնենք անով. յետոյ քալենք մինչեւ հասարակաց հրապարակը եւ մեր կարմիր զէնքերը մեր գլուխներուն վրայ ճօճելէն « Խաղաղութիւն, ազատութիւն եւ փրկութիւն » աղաղակենք:

ՔԱՍ. — Ուրեմն ծռինք եւ մեր ձեռքերը թաթխենք արեան մէջ: — Քանի՜ ապառնի դարեր, դեռ անծանօթ լեզուներով, դեռ նոր ծնելիք տէրութիւններու մէջ մեր գործին այս հոյակապ տեսարանի ներկայացումը պիտի տեսնեն:

ԲՐՈՒՏ. — Եւ ո՛րչափ անգամ թատերական տեսարաններու մէջ պիտի մեռնի այս Կեսար որ կը կենայ Պոմպէոսի արձանին պատուանդանին վրայ, հողին չափ անարժէք։

ՔԱՍ. — Եւ ամէն անգամ որ այս տեսարանը կրկնուի, նոյնչափ անգամ մեր այս եղբայրական դաշնակցութիւնը այսպէս պիտի կոչուի. «Մարդիկ՛ որ իրենց երկրին ազատութիւն տուին։»

ՏԵՍ. — Է, դուրս ելլե՞նք։

ՔԱՍ. — Այո՛, ամէնքս ալ եւ Բրուտոս պիտի առաջնորդէ մեզ. եւ մենք պիտի պատուենք անոր քայլերը Հռովմի ամէնէն քաջ եւ ամէնէն պատուաւոր սրտերու շքախումբովը։ (Կը մտնէ ծառայ մը։)

ԲՐՈՒՏ. — Լռութի՛ւն. Ո՞վ է որ կուգայ. Անտո՛նիոսի բարեկամներէն մի՛ն։

ԾԱՌ. — Բրուտո՛ս, տէրս հրամայեց որ այսպէս ծնրադրեմ. Մարկոս Անտոնիոս պատուիրեց որ այսպէս երկրպագեմ եւ պատուիրեց որ այս խոնարհած վիճակիս մէջ այսպէս ըսեմ. «Բրուտոս ազնիւ, իմաստուն, քաջ եւ առաքինի է. Կեսար զօրաւոր, յանդուգն, արքայական եւ զգայուն էր. ըսէ թէ կը սիրեմ Բրուտոս եւ կը յարգեմ. ըսէ թէ կը վախնայի Կեսարէ, կը յարգէի եւ կը սիրէի զայն. եթէ Բրուտոս

զիջանի որ Անտոնիոս իրեն գայ եւ անոր բացատրէ թէ ինչո՞ւ Կեսար մահուան արժանի եղաւ, Մարկոս Անտոնիոս այն ատեն այնչափ չպիտի սիրէ մեռած Կեսարը որքան ապրող Բրուտոս, եւ ճշմարիտ ու անկեղծ հաւատքով պիտի հետեւի ազնիւ Բրուտոսի յաջողութիւններուն եւ գործերուն այս նոր տէրութեան բոլոր վտանգներուն մէջ։» Այսպէս կ'ըսէ իմ տէրս Անտոնիոս։

ԲՐՈՒՏ. — Տէրդ իմաստուն եւ քաջ Հռովմայեցի մըն է. ես այդ մասին չեմ տարակուսիր։ Ըսէ անոր որ եթէ հաճի հոս գալ գոհ պիտի մնայ, եւ պատիւս վկայ, առանց վնասուելու պիտի մեկնի։

ԾԱՌ. — Անմիջապէս իսկ պիտի երթամ գըտնեմ զայն։ (Կը մեկնի։)

ԲՐՈՒՏ. — Ես վստահ եմ որ դիւրութեամբ զայն մեր բարեկամը պիտի ընենք։

ՔԱՍ. — Կը մաղթեմ որ կրնայինք ընել. բայց անկէ կը վախնամ դեռ. եւ իմ չարագուշակ նախազգացումներս կը կատարուին յաճախ։ (Կը մտնէ Անտոնիոս։)

ԲՐՈՒՏ. — Բայց ահա Անտոնիոս կուգայ։ Բարի եկար, Մարկոս Անտոնիոս։

ԱՆՏ. — Օ հ, զօրաւոր Կեսար. այդքան ցած

պառկած ես. բոլոր աշխարհակալութիւններդ, բոլոր փառքերդ, բոլոր յաղթութիւններդ այս պզտիկ սահմանին մէջ սեղմուեցան. երթաս բարով։— Քաղաքացիներ, չեմ գիտեր ի՛նչ է ձեր նպատակը, դեռ ուրիշ որո՞ւ արիւնը պէտք է թափուի եւ ուրիշ որո՞նք են կասկածելի. եթէ այդ ես ի՛նքս եմ, Կեսարի մահուան ժամէն աւելի յարմար ատեն չկայ, ո՛չ ալ ուրիշ որեւէ զէնք, որ ձեր այդ սուրերու կէսի՛ն չափ արժէք ունենայ, որովհետեւ անոնք փառաւորուած են աշխարհի ամէնէն ազնի՛ւ արիւնովը։ Կաղաչեմ ձեզի, եթէ ինձ հանդէպ ատելութիւն մը ունիք, ձեր կամքը կատարեցէք հիմա իսկ, մինչ ձեր ծիրանեգոյն ձեռքերը արիւնով դեռ կը ծխան։ Եթէ հազար տարիներ իսկ ապրելու ըլլամ, երբե՛ք ինքզինքս մեռնելու այսչափ յօժար չպիտի գտնեմ. ո՛չ մէկ տեղ, մեռնելու ո՛չ մէկ եղանակ ինձ չպիտի պատճառէ այնչափ հաճոյք որչափ մեռնիլ հոս, Կեսարի մօտ եւ ձե՛ր հարուածներովը, դուք՝ այս դարու մեծ հոգիներէն ընտրուած։

ԲՐՈՒՏ. — Օ՛հ, Անտոնիոս, քու մահդ մեզմէ մի՛ խնդրեր. թէեւ հիմա մենք կը թուինք արիւնալի եւ անգութ, քանի որ մեր ձեռքերուն այս տեսքը եւ աչքիդ առջեւ գտնուող մեր այս գործը այդպէս

գաղափար կազմել կուտան. բայց դուն կը տեսնես մեր ձեռքերը միայն եւ անոնց կատարած արիւնոտ այս գործը, իսկ մեր սիրտը չես տեսներ. անոնք գութով են լեցուն. Հռովմին եղած ընդհանուր վնասին հանդէպ մեր ունեցած այդ գութն էր որ Կեսարին տուաւ այս հարուածը: Ինչպէս մէկ բոցը կը վանէ ուրիշ բոց մը, այսպէս ալ մէկ գութը կը մարէ ուրիշ գութ մը: Իսկ քեզի համար, Մարկոս Անտոնիոս, մեր սուրերը ունին կապարէ ծայրեր, կակուղ եւ անուժ: Մեր բազուկները նենգութենէ զերծ եւ մեր սրտերը եղբայրական զգացումներով բաբախուն՝ քեզ կ՚ընդունին ամենազօրաւոր սիրոյ ամբողջ բարեացակամութեամբը եւ ակնածանքովը:

ՔԱՍ. — Նոր աստիճաններ բաշխելու մէջ քու ձայնդ պիտի ունենայ նոյնքան ազդեցութիւն որքան ո եւ է Հռովմայեցիի մը ձայնը:

ԲՐՈՒՏ. — Միայն թէ համբերէ մինչեւ որ հանդարտեցնենք ժողովուրդը որ վախէն ինքնիրմէն ելած է. անկէ յետոյ պիտի ըսեմ քեզի պատճառը թէ ինչո՞ւ ես կրցայ ընել այս բանը, ես որ Կեսարը զարկած ատենս իսկ կը սիրէի զայն, ի՞նչպէս այս տեսակ ընթացք մը ունեցայ:

ԱՆՏ. — Իմաստութեանդ վրայ չեմ կասկածիր:

Թող ձեզմէ իւրաքանչիւրը ինձ տայ իր արիւնոտ ձեռքը։ Նախ քու ձեռքդ կուզեմ սեղմել, Մարկոս Բրուտոս, յետոյ քու ձեռքդ կ'առնեմ, Գայիոս Քասիոս, հիմա քուկինդ, Տէսիոս Բրուտոս, եւ քուկինդ Մէթէլլոս, քուկդ Սիննա, եւ քուկդ, քաջդ իմ Քասքա, քուկինդ, ազնիւ Թրէպօնիոս, թէեւ ամէնէն վերջը սակայն ոչ ամէնէն յետինը իմ բարեկամութեանս մէջ։ Դուք ամէնքդ, ազնիւ քաղաքացիներ... աւաղ, ի՞նչ ըսեմ, համարումս, պատիւս, դիրքս հիմա այնպիսի սահուն գետնի մը վրայ կը կենան որ դուք պարտիք զիս տեսնել այս երկու զզուելի հանգամանքներէն մէկուն կամ միւսին մէջ. կամ վատ մը եւ կամ շողոքորթ մը։ — Թէ կը սիրէ քեզ, Կեսար, ոհ, ճշմարիտ է։ Եթէ հոգիդ հիմա մեզ կը դիտէ, քու մահէդ աւելի կսկծալիօրէն չպիտի վշտանայ տեսնելով քու Անտոնիոսդ որ կը հաշտուի եւ թշնամիներուդ արիւնոտ ձեռքերը կը սեղմէ քու դիակիդ ներկայութեանն իսկ, ով մեծ մարդ։ Եթէ քու վէրքերուդ թուով աչքեր ունենայի որոնք այնքան արցունք թափէին որքան վէրքերդ արիւն հոսեցին, այդ աւելի պիտի վայելէր ինծի, քան թէ թշնամիներուդ հետ միանալ բարեկամական ցոյցերով։ Ների՛ ինծի, Յուլիոս։ — Հոս պաշարուեցար,

ինչպէս անտառի եղջերուն. Հոս էր որ մեռար եւ հոս կը կենան որսորդներդ ներկուած քու արիւնէդ եւ զարդարուած քու կողոպուտներովդ: Ո՛վ աշխարհ, դուն անտառն էիր այս եղջերուին, եւ ա՛ն, յիրաւի, քու սի՛րտդ էր, ո՛վ աշխարհ: (Դէ–կէ:) Եւ ահաւասիկ դուն կը պառկիս հոս ինչպէս եղջերուն զարնուած խումբ մը իշխաններէ:

ՔԱՍ. — (Զայրացած) Մարկոս Անտոնիոս:

ԱՆՏ. — Ներէ ինձ, Քայիոս Քասիոս, Կեսարի թշնամիներն իսկ այսքան բան պիտի ըսեն, որով այս խօսքերը բարեկամի մը բերնին համար շատ համեստ ու շատ պաղ ներբողներ են միայն:

ՔԱՍ. — Քեզ չեմ պարսաւեր Կեսարը այդպէս գովելուդ համար, սակայն մեզ հետ ի՞նչ դաշինք ընելու միտք ունիս. կուզես սեպուիլ մեր բարեկամներուն շարքին մէ՞ջ, թէ ոչ մեր գործը շարունակենք առանց քեզի վստահելու:

ԱՆՏ. — Ի՛նչ. գիտէք որ ձեր ձեռքերը սեղմելուս պատճառը այդ էր. սակայն ճիշդ է որ երբ Կեսարի նայեցայ, իմ ընելիքս մոռցայ: Ձեզի ամէնուդ բարեկամ եմ, եւ ձեզ ամէնքդ կը սիրեմ. յուսալով թէ ցոյց պիտի տաք այն ապացոյցները թէ ինչո՞ւ եւ ի՞նչ բանի մէջ Կեսար վտանգաւոր էր:

ԲՐՈՒՏ. — Եթէ այդպէս չըլլար, այս տեսարանը բարբարոսութիւն մը պիտի ըլլար։ Մեր ապացոյցները այնքան մաքուր եւ այնքան բանաւոր են որ եթէ դուն Անտոնիոս նոյնիսկ Կեսարի որդին ըլլայիր, գոհ պիտի մնայիր։

ԱՆՏ. — Իմ փափաքածս ալ այդ է. բայց ուրիշ բան մ'ալ պիտի խնդրեմ. արտօնեցէք ինծի որ այս մարմինը հրապարակին մէջ ցուցադրեմ եւ ամպիոնէն խօսիմ անոր դամբանականը ինչպէս որ բարեկամի մը կը վայելէ։

ԲՐՈՒՏ. — Ըսածիդ պէս պիտի ըլլայ, Մարկոս Անտոնիոս։

ՔԱՍ. — Բրուտոս, բառ մը։ *(Մէկ կողմ կը տանի։)* Չես գիտեր թէ ինչ կ'արտօնես. երբէ՛ք հաւանութիւն մի՛ տար որ Անտոնիոս անոր դամբանականը խօսի. գիտե՞ս թէ ժողովուրդը որքան կրնայ յուզուիլ անոր խօսելիքէն։

ԲՐՈՒՏ. — Ներողութիւն, նախ ես ինքս ամպիոն պիտի ելլեմ եւ Կեսարի մահուան պատճառը պիտի բացատրեմ. պիտի յայտարարեմ որ Անտոնիոս ինչ որ պիտի ըսէ, մեր հրամանովն է որ պիտի խօսի, եւ թէ կը թոյլատրենք որ Կեսար բոլոր արարողութիւնները եւ օրինական մեծարանքները ստա-

նայ։ Այս տեսակ վարմունքը մեզի վնասելէ աւելի պիտի նպաստէ։

ՔԱՍ. — Չեմ գիտեր թէ ինչ կրնայ պատահիլ. այս խնդիրը ինծի հաճելի չթուիր։

ԲՐՈՒՏ. — Մօտեցիր, Մարկոս Անտոնիոս, առ Կեսարի մարմինը։ Դամբանականիդ մէջ պիտի զգուշանաս մեզ պարսաւելէ, սակայն Կեսարի մասին խօսէ բոլոր այն աղէկ բաները որ կրնաս յիշել. նաեւ մի մոռնար որ մենք էր քեզ արտօնեցինք այդպէս խօսելու. եթէ ոչ, անոր յուղարկաւորութեան մէջ ոչ մէկ բաժին պիտի ունենաս։ Իմ բանախօսութիւնս վերջանալուն պէս, դուն պիտի խօսիս այն ամպիոնէն ուր ես հիմա պիտի երթամ։

ԱՆՏ. — Այդպէս թող ըլլայ. ատկէ աւելին չեմ ուզեր։

ԲՐՈՒՏ. — Ուրեմն մարմինը պատրաստէ յուղարկաւորութեան հանդէսին համար եւ մեզի հետեւէ։ (*Կ'ելլեն ամէնքը բացի Անտոնիոսէն։*)

ԱՆՏ. — (*Դիականին վրայ ծռելով*) Ո՜հ, ներէ ինծի, ով դուն արիւնոտ հողի զանգուած, ներէ ինծի որ այս սպանդագործներուն հետ կը վարուիմ քաղցրօրէն եւ մտերմօրէն։ Դարերու յորձանքին մէջ երեւցող ամէնէն մեծ մարդուն մնացորդն ես դուն։

Անէծք այն ձեռքին որ այս թանկագին արիւնը թափեց։ Կը մարգարէանամ հանդէպ վէրքերուդ որոնք համր բերաններու նման իրենց շրթները կը բանան խնդրելով ինձմէ ձայն մը եւ լեզուիս օգնութիւնը, կը մարգարէանամ թէ մարդկային ցեղերու վրայ պիտի հաստատուի աստուածային անէծք մը։ Ներքին մոլեգնութիւններ եւ քաղաքային սոսկալի կռիւներ աւերակ պիտի դարձնեն ամբողջ Իտալիան. արիւնը եւ աւերումը այնչափ հասարակ պիտի ըլլան, եւ ահարկու երեւոյթներ՝ այնչափ ընտանի, որ մայրերը պիտի ժպտին միայն երբ իրենց որդիները պատերազմի մէջ կտոր կտոր յօշոտուած տեսնեն։ Վայրագ գործերու ունակութեամբ գութը պիտի խղդուի։ Եւ Կեսարի ոգին վրէժխնդրութեան համար թափառելով եւ դժոխքէն ելած Ադէնը իր քովը ունենալով այս սահմաններուն մէջ պիտի հնչեցնէ արքայական ձայն մը գոչելով, «Կոտորա՛ծ», եւ պատերազմի առիւծները պիտի արձակէ մինչեւ որ իրենց գերեզմանը խնդրող դիակներէն ապականած գարշահոտ ամպ մը հողէն վեր տանի այս ամբարիշտ գործին սարսափը։ (Կը մտնէ ծառայ մը [illegible]) Դուն Օգտավիոս Կեսարի ծառան ես, այնպէս չէ՞։

ԾԱՌ. — Այո՛, Մարկո՛ս Անտոնիոս։

ԱՆՏ. — Կեսար գրեց անոր որ Հռովմ գար:

ԾԱՌ. — Անոր նամակները ընդունեց եւ ճամբայ ելեր է. ու ինծի հրամայեց որ բերանացի ըսեմ ձեզի թէ... (Մարմինը տեսնելով:) Ա՛հ, Կեսար...:

ԱՆՏ. — Սիրտդ կ'ուռի. առանձին տեղ մը գնա եւ արտասուէ: Կ'զգամ որ սրտի յուզումը տարափոխիկ է, որովհետեւ իմ աչքերս ալ արցունքով լեցուիլ սկսան քու աչքերուդ մէջ տեսնելով հոսիլը վշտի այդ կաթիլներուն: — Տէրդ կուգա՞յ:

ԾԱՌ. — Այս գիշեր Հռովմէն եօթը փարսախ հեռու միայն պիտի պառկի:

ԱՆՏ. — Ե՛տ գնա փութով եւ անոր իմացուր ինչ որ պատահեցաւ. հոս կայ միայն սգաւոր Հռովմ մը, վտանգաւոր Հռովմ մը որ Օգտավիոսի համար դեռ բնաւ ապահովութիւն չ'ընծայեր: Փութա, գնա ասկէ եւ իրեն այս խորհուրդը տուր. բայց ո՛չ, սպասէ դեռ. ետ չպիտի երթաս մինչեւ որ այս դիակը հրապարակին վրայ դնեմ: Հոն ատենախօսութեամբս պիտի փորձեմ թէ այս արիւնարբու մարդոց անգութ գործը ի՞նչ ազդեցութիւն կ'ընէ ժողովուրդին վրայ, եւ անոր համեմատ երիտասարդ Օգտավիոսի պիտի յայտնես իրերու վիճակը: — Օգնէ ինծի: (Կ'ելլէ, Կեսարի դէմքը տեսնելով:)

ՏԵՍԱՐԱՆ Ր.

ՖՈՐՈՒՄ. ԲԱԶՄՈՒԹԻՒՆ. ԲՐՈՒՏՈՍ. ՔԱՍԻՈՍ ԵՒ ՄԻՒՍ ԴԱՒԱԴԻՐՆԵՐԸ:

ՔԱՂԱՔԱՑԻ ՄԸ. — *(Բարձրաձայն)* Կ'ուզենք որ մեզ գոհացնէք, կ'ուզենք որ մեզ գոհացնէք:

ԲՐՈՒՏ. — Ուրեմն ինծի հետեւեցէք. ինձ ունկնդրեցէք, բարեկամներ: — Քասիոս, դուն միւս փողոցը գնա եւ ժողովուրդը բաժնենք մեր միջեւ։— Անոնք որ ինծի մտիկ պիտի ընեն, թող հոս մնան, անոնք որ Քասիոսի պիտի հետեւին, թող անոր հետ երթան եւ հիմա Կեսարի մահուան պատճառներուն վրայ ընդհանուր բացատրութիւններ պիտի տրուին։

Ա. ՔԱՂ. — Ես Բրուտոսի խօսիլը մտիկ պիտի ընեմ:

Բ. ՔԱՂ. — Ես Քասիոսի պիտի ունկնդրեմ, որպէս զի երկուքին փաստերը բաղդատեմ երբոր թէ մէկը եւ թէ միւսը լսելու ըլլանք: *(Կ'ելլէ Քասիոս մաս մը քաղաքացիներու հետ:)*

ԲՐՈՒՏ. — *(Ամպիոնը կ'ելլէ:)*

Գ. ՔԱՂ. — Ազնիւ Բրուտոս բեմ ելաւ. լռութիւն:

ԲՐՈՒՏ. — Համբերութեամբ մտիկ ըրէք մին-
չեւ վերջը։ Հռովմայեցի՛ք, քաղաքացիներ, եւ բա-
րեկամներ, մտի՛կ ըրէք եւ լո՛ւռ կեցէք, որպէս զի
կրնաք լսել։ Պատւոյս համար հաւատացէ՛ք ինծի,
եւ պատիւս յարգեցէք որպէս զի հաւատաք։ Ձեր
իմաստութեամբը քննեցէ՛ք զիս եւ ձեր միտքը ար-
թընցուցէք, որպէս զի կրնաք աւելի՛ լաւ դատել։
Եթէ այս ժողովին մէջ Կեսարի սիրելի բարեկամ
մը կայ անոր է որ կ'ըսեմ թէ Բրուտոսի սէրը հան-
դէպ Կեսարին պակաս չէր իրենէն։ Եթէ ուրեմն այդ
բարեկամը հարցնէ թէ ինչո՞ւ Բրուտոս Կեսարի դէմ
ելաւ, ահա՛ իմ պատասխանս. — Ոչ թէ Կեսարը
պակաս սիրեցի, այլ Հռովմը աւելի՛ սիրեցի։ Կե-
սարը կենդանի՝ իսկ ամէնքդ գերի մեռնիլը պիտի
նախընտրէի՞ք Կեսարի մեռնելէն եւ ամէնքիդ իբր
ազատ մարդ ապրելէն։ Կեսար կը սիրէր զիս,
ուստի կ'արտասուեմ զայն. ան բախտաւոր եղաւ,
անոր յաջողութեան վրայ կ'ուրախանամ. ան քա՛ջ
էր, կը յարգեմ զայն, բայց փառասէր էր, մեռցուցի՛
զայն. ուրեմն արցո՛ւնք իր սիրոյն համար, ուրա-
խութի՛ւն իր բախտաւորութեան համար, յարգա՛նք
իր քաջութեան համար եւ մահ իր փառասիրութեան
համար։ Ո՞վ կայ հոս ա՛յնքան վատ որ գերի մը ըլ-

լալ ուզէ. եթէ կա՛յ, թո՛ղ խօսի, որովհետեւ զա՛յն էր որ նախատեցի. ո՞վ կայ հոս այնքան յիմա՛ր, որ Հռովմայեցի մը ըլլալ չուզեր. եթէ կայ, թո՛ղ խօսի, որովհետեւ զա՛յն էր որ նախատեցի. ո՞վ կայ հոս ա՛յնքան անարգ որ իր հայրենիքը չսիրեր. եթէ կայ, թո՛ղ խօսի, որովհետեւ զա՛յն էր որ նախատեցի: Պատասխանի՛ կ'սպասեմ:

ԱՄԷՆՔԸ. — Ո՛չ մէկը, Բրո՛ւտոս, ո՛չ մէկը:

ԲՐՈՒՏ. — Ուրեմն ո՛չ ոք նախատեր եմ. Կեսարին ըրեր եմ ա՛յն միայն ինչ որ դուք իրաւունք չունիք ընելու Բրուտոսին: Կեսարի մահուան պատճառը Կապիտօլի մէջ արձանագրուած է: Անոր փառքը աղօտացուած չէ, նա արժանի՛ էր այդ փառքին, ո՛չ ալ չափազանցուած են ա՛յն յանցանքները որոց համար մեռաւ նա: (Կը մտնեն Անտոնիոս եւ ուրիշներ, բերելով Կեսարի մարմինը:) Ահա՛ անոր մարմինը որու կ'ընկերանայ Մարկոս Անտոնիոս՝ սգաւոր: Թէեւ չմասնակցեցաւ Կեսարի սպաննութեան, բայց պիտի վայելէ անոր մահուան արդիւնքը — հանրապետութեան մէջ տեղ մը, եւ արդէն ձեզմէ ո՞րը չպիտի ընդունի: Խօսք մ'ալ եւ վերջացնեմ. ինչպէս որ իմ ամէնէն լաւ բարեկամս սպաննեցի Հռովմի փրկութեան համար, այնպէս ալ այս միեւնոյն դա-

շոյնը կը պահեմ ինձ համար, երբ հայրենիքս մահուանս պէտք ունենայ։

ԱՄԷՆՔԸ. — Կեցցէ Բրուտոս, կեցցէ, կեցցէ։

Ա. ՔԱՂ. — Յաղթանակաւ իր տունը տանինք զայն։

Բ. ՔԱՂ. — Իր նախահայրերուն քով արձան մը բարձրացնենք անոր։

Գ. ՔԱՂ. — Թող անիկա կեսար ըլլայ։

Դ. ՔԱՂ. — Կեսարի լաւագոյն յատկութիւնները Բրուտոսի մէջ պիտի պսակուին։

Ա. ՔԱՂ. — Իր տունը պիտի տանինք զայն ուրախութեան աղաղակներով։

ԲՐՈՒՏ. — Քաղաքացիներս։

Բ. ՔԱՂ. — Հանդարտութիւն, լռութիւն. Բրուտոս կը խօսի։

Ա. ՔԱՂ. — Օ՛ն, լռութիւն։

ԲՐՈՒՏ. — Ազնիւ քաղաքացիներ, թողէք առանձին մեկնիմ, եւ իմ սիրոյս համար, հոս Անտոնիոսի հետ մնացէք։ Ընդունելութիւն ըրէք կեսարի դիակին եւ ընդունելութիւն ըրէք նաեւ Անտոնիոսի դամբանականին, կեսարի փառքին համար։ Մեր արտօնութեամբ է որ Անտոնիոս կը խօսի. կ'աղաչեմ ձեզի ոչ մէկ մարդ չմեկնի ինձմէ ի զատ

մինչեւ որ Անտոնիոս իր բանախօսութիւնը վերջա-
ցընէ։ (Կ'ելլէ։)

Ա. ՔԱՂ. — Կեցէք եւ Մարկոս Անտոնիոսի ունկնդրենք։

Գ. ՔԱՂ. — Թող ամպիոնը ելլէ. անոր մտիկ պիտի ընենք. վեր ելիր, ազնիւ Անտոնիոս։

ԱՆՏ. — Բրուտոսի հանդէպ ունեցած ձեր յարգանքին պատճառաւ պարտական եմ ձեզի։

Դ. ՔԱՂ. — Բրուտոսի մասին ի՞նչ կ'ըսէ։

Գ. ՔԱՂ. — Կ'ըսէ թէ Բրուտոսի հանդէպ մեր ունեցած յարգանքին պատճառաւ պարտական է մեզի։

Դ. ՔԱՂ. — Աղէկ կ'ընէ եթէ Բրուտոսի մասին գէշ չխօսի հոս։

Ա. ՔԱՂ. — Կեսար բռնակալ մ'էր։

Գ. ՔԱՂ. — Բայց ատիկա յայտնի է. երջանիկ ենք որ Հռովմ անկէ ազատեցաւ։

Բ. ՔԱՂ. — Լռութիւն, տեսնենք Անտոնիոս ի՞նչ կրնայ ըսել։

ԱՆՏ. — Բարեսէր Հռովմայեցիներ։

Ա. ՔԱՂ. — Լռութիւն, մտիկ ընենք։

ԱՆՏ. — Բարեկամներ, Հռովմայեցիներ, քաղաքացիներ, մտիկ ըրէք. ես կուգամ Կեսարը Թա-

դելու, ոչ թէ գովելու։ Մարդոց ըրած չարիքը իրենցմէ ետք կ'ապրի, իսկ բարիքը յաճախ անոնց դիակներուն հետ կը թաղուի. այդպէս թող ըլլայ Կեսարի համար։ Ազնիւ Բրուտոս ձեզի ըսաւ թէ Կեսար փառասէր էր. եթէ այդպէս էր, այդ ծանր սխալ մ'էր եւ Կեսար դառնօրէն քաւեց զայն։ Հոս կուգամ խօսելու Կեսարի դամբանականը Բրուտոսի եւ միւսներու հաւանութեամբ, որովհետեւ Բրուտոս պատուաւոր մարդ մ'է, ինչպէս նաեւ միւսները պատուաւոր մարդիկ են։ Կեսար իմ բարեկամս էր. հաւատարիմ եւ արդար ինձ հանդէպ. բայց Բրուտոս կ'ըսէ թէ փառասէր էր, եւ իրաւցնէ Բրուտոս պատուաւոր մարդ մ'է։ Կեսար իրեն հետ Հռովմ բերաւ շատ մը գերիներ որոց փրկանքները լեցուցին հանրային արկղերը։ Միթէ հո՞ս էր որ Կեսարի փառասիրութիւնը երեւցաւ։ Երբ աղքատները կը հեծէին, Կեսար կուլար. փառասիրութիւնը անկէ աւելի կարծր նիւթէ մը շինուած է։ Սակայն Բրուտոս կըսէ թէ անիկա փառասէր էր, եւ Բրուտոս պատուաւոր մարդ մըն է։ Ամէնքդ ալ տեսաք որ Լուբէրքալին օրը երեք անգամ արքայական թագ ներկայացուցի անոր եւ թէ երեք անգամուն ալ մերժեց։ Միթէ ասիկա փառասիրութի՞ւն է. սակայն

Բրուտոս կ'ըսէ թէ անիկա փառասէր էր, եւ Բրուտոս իրաւցնէ պատուաւոր մարդ մ'է: Բրուտոսի ըսածները հերքելու համար չէ որ կը խօսիմ, բայց հոս կը գտնուիմ գիտցածս խօսելու համար: Ատեն մը ամէնքդ ալ կը սիրէիք Կեսարը, եւ այդ ո՛չ առանց պատճառի. ուրեմն հիմա ի՞նչ պատճառ է որ կ'արգիլէ ձեզ անոր վրայ լալէն. Ո՜ դատողութիւն, դէպ ի անբան անասունները փախեր ես եւ մարդիկ կորսնցուցեր են իրենց բանականութիւնը: Ներեցէք ինձ. սիրտս հո՛ն է, այս դագաղին մէջ, եւ պէտք է սպասեմ մինչեւ որ ինծի վերադառնայ:

Ա. ՔԱՂ. — Կարծեմ թէ ըսածները իրաւցի են:

Բ. ՔԱՂ. — Եթէ խնդիրը լաւ քննելու ըլլաք, Կեսարին մեծ անիրաւութիւն եղած է:

Գ. ՔԱՂ. — Այո՛, այնպէս է, ընկերակիցներ: Վախնամ որ տեղը Կեսարէն յոռեգոյնը գայ:

Դ. ՔԱՂ. — Լաւ ուշադրութիւն ըրի՞ք այս խօսքերուն «[illegible]»: Ուրեմն յայտնի է որ փառասէր չէր:

Ա. ՔԱՂ. — Եթէ այսպէս ըլլալը ստուգուի, այդ ոմանց սուղի պիտի նստի:

Բ. ՔԱՂ. — (Անտոնիոսը ցուցնելով) Բարի՛ հոգի,

արտասուելէն աչքերը կրակի նման կարմրեր են։

Գ. ՔԱՂ. — Հռովմի մէջ Անտոնիոսի չափ ազնիւ մարդ չկայ։

Դ. ՔԱՂ. — Բայց ուշադրութիւն ըրէք, դարձեալ կ'սկսի խօսիլ։

ԱՆՏ. — Դեռ երէկ Կեսարի խօսքը միայն կրնար դէմ դնել ամբողջ աշխարհին. իսկ հիմա հոս կը պառկի եւ չկայ նոյնիսկ ողորմելի մարդ մը որ ամենափոքր յարգանք մ'իսկ ընծայէ անոր։ Ո հ, քաղաքացիներ, եթէ ձեր միտքերը ապստամբութեան գրգռելու եւ ձեր սրտերը կատաղութեամբ լեցնելու տրամադիր ըլլայի ես պիտի կրնայի վնաս հասցնել Բրուտոսի եւ Կասիոսի որոնք ամէնքդ ալ գիտէք, պատուաւոր մարդիկ են, բայց չեմ ուզեր զանոնք վնասել։ Կը նախընտրէի չարիք հասցնել մեռեալին, ինծի եւ ձեզի իսկ, քան թէ ասանկ պատուաւոր մարդոց։ Սակայն հոս մագաղաթ մը կայ Կեսարի կնիքով, կտակն է զոր գտայ անոր գրասենեակին մէջ։ Բաւական է որ ժողովուրդը լսէ այս կտակը, որը, ներեցէք, կարդալու մտադիր չեմ, եւ այն ատեն ամէնքը պիտի գային Կեսարի վէրքերը համբուրելու եւ անոր նուիրական արիւնին կաթիլները հաւաքելու եւ անոր գլխէն մազ մը պիտի

խնդրէին իբրեւ յիշատակ եւ մեռած ատեն իրենց կտակներուն մէջ պիտի յիշէին զայն իբր թանկագին ժառանգութիւն մը իրենց սերունդին կտակելով։

Դ. ՔԱՂ. -- Կտակը լսել կուզենք. կարդա՛, Մարկո՛ս Անտոնիոս։

ԱՄԷՆՔԸ. — Կտա՛կը, կտա՛կը, Կեսարի կտա՛կը կ'ուզենք լսել։

ԱՆՏ. — Համբերեցէ՛ք, ազնիւ բարեկամներ. պէտք չէ որ կարդամ զայն. անյարմար է գիտնալ թէ Կեսար որչա՛փ կը սիրէր ձեզ։ Դուք մարմարիոն չէք, ո՛չ ալ երկաթ, այլ մարդիկ. եւ մարդ ըլլալ ու Կեսարի կտակը լսել՝ այդ պիտի բոցավառէ ձեզ եւ կատաղութեամբ պիտի բորբոքէ. աղէկ է որ չէք գիտեր թէ Կեսարի ժառանգորդներն էք. որովհետեւ եթէ գիտնայիք, ո՛հ, ի՜նչ պիտի ըլլար հետեւանքը։

Դ. ՔԱՂ. — Կտա՛կը կարդա, կուզենք լսել, Անտոնիոս, կտա՛կը։ Կեսարի կտա՛կը պիտի կարդաս մեզի։

ԱՆՏ. — Համբերեցէ՛ք քիչ մը. վայրկեան մը պիտի սպասէ՞ք. ձեզի կտակին մասին խօսելով շատ յառաջ գացի. կը վախնամ որ չարիք կը հասցնեմ այն պատուաւոր մարդոց որոնց դաշոյնները սպաննեցին Կեսարը. իրօ՛ք կը վախնամ։

Դ. ՔԱՂ. — Անոնք նենգաւորներ են, անոնք, պատուաւոր մարդիկ:

ԱՄԷՆՔԸ. — Կոմկը:

Բ. ՔԱՂ. — Անոնք չարագործներ են, մարդասպաններ. կոմկը, կոմկը կարդա:

ԱՆՏ. — Ուրեմն պիտի պարտաւորցնէք զիս որ կտակը կարդամ. Կեսարի դիակին բոլորտիք շրջանակ մը կազմեցէք ուրեմն եւ ձեզի ցուցնեմ կտակարարը: Վար իջնեմ: Ինծի կը թոյլատրէք:

ԱՄԷՆՔԸ. — Իջի՛ր, իջի՛ր:

Բ. ՔԱՂ. — Իջի՛ր:

Գ. ՔԱՂ. — Կը թոյլատրենք:

ԱՆՏ. — *(Ամբիոնէն կ'իջնէ:)*

Դ. ՔԱՂ. — Տեղ տուէք. շրջանակ մը կազմենք:

• Ա. ՔԱՂ. — Դագաղէն անդին գացէք. մարմինէն հեռու կեցէք:

Բ. ՔԱՂ. — Տեղ տուէք Անտոնիոսի. ամենաազնիւ Անտոնիոսի:

ԱՆՏ. — Մի՛ այդպէս վրաս նետուիք. հեռու կեցէք:

ԱՄԷՆՔԸ. — Հեռու կեցէք. տեղ տուէք. ետ երթանք:

ԱՆՏ. — Եթէ արցունքներ ունիք, զանոնք թափելու պատրաստուեցէք: Ամէնքդ ալ կը ճանչնաք այս վերարկուն. կը յիշեմ այն օրը երբ առաջին անգամ հագաւ զայն Կեսար. ամառ իրիկուն մըն էր իր վրանին մէջ, այն օրը որ Ներվիները նուաճեց: Նայեցէք, Քասիոսի դաշոյնը այս տեղէն ներս թափանցեր է. տեսէք նախանձոտ Քասքան ինչ լայն վէրք մը բացեր է. ահա հոս էր որ շատ սիրեցեալ Բրուտոս հարուած տուաւ, եւ երբ իր անիծեալ պողպատը դուրս խլեց, դիտեցէք, Կեսարի արիւնը մինչեւ ուր հետեւեցաւ անոր դաշոյնին, դուրս խուժելով՝ կարծես որոշելու համար թէ այդ Բրուտո՞սն էր որ զարկաւ այդչափ անգթօրէն, որովհետեւ ինչպէս գիտէք, Բրուտոս Կեսարի կուռքն էր. ով աստուածներ, դուք դատեցէք թէ որքան գորովով Կեսար կը սիրէր զայն. այս հարուածը անոր համար ամէնէն անգութն էր, որովհետեւ երբ ազնիւ Կեսար տեսաւ թէ Բրուտոս կը դաշունահարէ զինք, ապերախտութիւնը, աւելի ուժեղ քան նենգաւորներու բազուկը, յաղթեց զայն. այն ատեն խորտակուեցաւ իր վեհանձն սիրտը եւ դէմքը վերարկուին մէջ ծածկելով՝ Մեծն Կեսար ինկաւ ստորոտը Պոմպէոսի արձանին որ իր արիւնը կը հո-

սեցնէր։ Ի՞նչ անկում, ո՜վ իմ քաղաքացիներ. այն ատեն ես եւ դուք, ամէնքս նոյն հարուածովը գետին ինկանք, մինչ արիւնոտ մատնութիւնը մեր գլխուն վրայ յաղթանակեց։ Ա՜հ, հիմա կ'արտասուէք եւ կը տեսնեմ որ կ'զգաք գութին զօրութիւնը. մարդասէր արցունքներ են ատոնք. բարի հոգիներ. ինչ, կ'արտասուէ՞ք դեռ Կեսարի զգեստին վէրքերը միայն տեսնելով. հոս նայեցէք. ահա ինքը, մատնիչներու ձեռքով պատառատուն, ինչպէս որ կը տեսնէք։
(Դիակը պատող ծածկոցը կը վերցնէ. Հեծեծանք ամբոխին մէջ։)

Ա. ՔԱՂ. — Ո՜հ, արգահատելի տեսարան։

Բ. ՔԱՂ. — Ո՜հ, ազնիւ Կեսար։

Գ. ՔԱՂ. — Ո՜հ, աղէտալի օր։

Դ. ՔԱՂ. — Ո՜հ, մատնիչներ, ո՜հ, մարդասպաններ։

Ա. ՔԱՂ. — Ո՜հ, արիւնալի, արիւնալի տեսարան։

Բ. ՔԱՂ. — Վրէժ պիտի լուծենք։

ԱՄԷՆՔԸ. — Վրէժ, երթանք, փնտռենք, այրենք, կրակ, մահ, ջարդենք, մատնիչ մը ողջ չթողունք։

ԱՆՏ. — Կեցէք, քաղաքացիներ։

Ա. ՔԱՂ. — Լռութի՛ւն, ազնիւ Անտոնիոսի մտիկ ըրէք:

Բ· ՔԱՂ. — Անոր մտի՛կ պիտի ընենք, անոր պիտի հետեւի՛նք. պիտի մեռնի՛նք անոր հետ:

ԱՆՏ. — Ազնի՛ւ բարեկամներ, սիրելի՛ բարեկամներ, ձեզ այս յանկարծական ապստամբութեան հոսանքին մէջ նետողը ես թող չըլլա՛մ. անոնք որ այս գործը կատարեցին, պատուաւոր մարդիկ են. աւա՜ղ, չե՛մ գիտեր թէ ի՛նչ անձնական գրկանքներ այս բանը իրենց ընել տուին. անոնք իմաստուն են եւ պատուաւոր մարդիկ, եւ անտարակոյս ձեզ ապացոյցներ պիտի ցուցնեն: Բարեկամնե՛ր, ես չե՛մ գար ձեր սրտերը նենգօրէն գողնալու: Բրուտոսի նման ճարտասան չեմ, բայց ինչպէս ամէնքդ կը ճանչնաք զիս, պարզ ու անկեղծ մարդ մը որ իր բարեկամը կը սիրէ, եւ անոնք որ ինձ հրաման տուին Կեսարի վրայ հրապարակաւ խօսելու, շատ լաւ գիտեն այս բանը. որովհետեւ ես չունիմ բեմբասացական շնորհք ո՛չ տաղանդ, ո՛չ արժանիք, ո՛չ արտասանութիւն, ո՛չ խօսքի այն մե՛ծ զօրութիւնը որ մարդոց արիւնը կը բոցավառէ. պարզօրէն կ՝արտայայտեմ իմ մտածումս. ձեզի կ'ըսեմ այս ինչ որ դուք ինքներդ գիտէք. ձեզի կը ցուցնեմ Կեսարի վէրքերը, այդ խեղճ,

խեղճ համր բերանները, եւ թող իմ տեղս անոնք խօսին։ Բայց եթէ ես Բրուտոս ըլլայի եւ Բրուտոս Անտոնիոս ըլլար, այն ատեն պիտի ունենայիք այն տեսակ Անտոնիոս մը որ պիտի յուզէր ձեր հոգիները եւ Կեսարի իւրաքանչիւր վէրքին լեզու մը պիտի տար որ Հռովմի քարերն իսկ պիտի շարժէր ոտքի ելլելու եւ ապստամբելու։

ԱՄԷՆՔԸ. — Պիտի ապստամբինք։

Ա. ՔԱՂ. — Բրուտոսի տունը պիտի այրենք։

Բ. ՔԱՂ. — Երթանք ուրեմն, եկէք, դաւադիրները փնտռենք։

ԱՆՏ. — Սակայն ինծի մտիկ ըրէք, քաղաքացիներ. խօսելիքիս ունկնդրեցէք։

ԱՄԷՆՔԸ. — Լռեցէք, ծն, լռեցէք, լսեցէք Անտոնիոսը, ամէնէն ազնիւ Անտոնիոսը։

ԱՆՏ. — Բայց բարեկամներ, ի՞նչ ընելու կ'երթաք. չէք գիտեր. ի՞նչ բանով Կեսար արժանի եղաւ ձեր այսքան սիրոյն. աւա՜ղ, չէք գիտեր։ Ուրեմն պէտք է որ ձեզի ըսեմ. մոռցաք այն կտակը որու վրայով ձեզի խօսեցայ։

ԱՄԷՆՔԸ. — Ո՛հ, շատ ճիշդ է. — կտակը, կենանք եւ կտակը մտիկ ընենք։

ԱՆՏ. — Ահա կտակը, Կեսարի կնիքով կընք-

ուած. ամէն Հռոմայեցի քաղաքացիի, ձեզմէ իւրաքանչիւրին կուտայ եօթանասուն եւ հինգ տրախմ:

Բ. ՔԱՂ. — Օ՛, ամենաազնիւ Կեսար: Մահուան վրէժը պիտի լուծենք:

Գ. ՔԱՂ. — Օ՛, արքայակամ Կեսար:

ԱՆՏ. — Համբերութեամբ մտիկ ըրէք ինծի:

ԱՄԷՆՔԸ. — Լռութիւն:

ԱՆՏ. — Ասկէ զատ ձեզի ձգած է իր բոլոր պարտէզները, անտառակները, նորատունկ մրգաստանները, Տիբերի այս կողմի ափերուն վրայ. ձեզի՛ եւ ձեր ժառանգորդներուն թողած է յաւիտեան իբրեւ շրջագայելու եւ զուարճանալու վայրեր: Ահա՛ ւասիկ Կեսար մը. ե՞րբ պիտի ծնի ուրիշ մը ասոր նման:

Ա. ՔԱՂ. — Երբե՛ք, երբե՛ք: Եկէ՛ք, երթանք, երթանք անոր մարմինը սուրբ հրապարակին վրայ պիտի այրենք եւ անոր խանձողներովը դաւաճիրներու տուները պիտի հրդեհենք: Մարմինը վերցուցէ՛ք:

Բ. ՔԱՂ. — Գացէ՛ք, կրակ բերէ՛ք:

Գ. ՔԱՂ. — Նստարանները վա՛ր քաշեցէ՛ք:

Դ. ՔԱՂ. — Խորտակեցէ՛ք նստարաններ, պատուհաններ, ամէ՛ն բան: *(Կ'ելլեն քաղաքացիները մարմինը տանելով:)*

ԱՆՏ. — Այս սկզբնաւորութիւնը թող գործէ հիմա։ Ո՛վ խռովութիւն, շղթայազերծ եղար. բռնէ ինչ ընթացք որ կ՚ուզես։ (*Կը մտնէ ծառայ մը։*)

Ի՞նչ պատահեր է, տղայ։

ԾԱՌ. — Տէր, Օգտաւիոս արդէն Հռոմ եկած է։

ԱՆՏ. — Ո՞ւր է։

ԾԱՌ. — Կեսարի տունն է Լեբիտոսի հետ։

ԱՆՏ. — Անմիջապէս հոն պիտի երթամ անոնց միանալու. Օգտաւիոս մեր փափաքածին չափ շուտ կուգայ։ Բախտը կը ժպտի, եւ այս տրամադրութեան մէջ գտնուած ատեն մեզի ամէն բան պիտի շնորհէ։

ԾԱՌ. — Լսեցի որ Օգտաւիոս կ՚ըսէր թէ Բրուտոս եւ Քասիոս խելագարներու նման անցան Հռոմի դռներէն։

ԱՆՏ. — Կ՚երեւի ժողովուրդէն իմացան թէ ինչպէս յուզեցի զիրենք։ Ձիս Օգտաւիոսին տար։ (*Կ՚ելլեն։*)

ՏԵՍԱՐԱՆ Բ.

Կը մտնէ Սիննա բանաստեղծը, քաղաքացիներու բազմութիւն մը զայն կը լրտեսէ

ՍԻՆ. — Այս գիշեր երազեցի որ Կեսարի հետ խնճոյքի էի: Երեւակայութիւնս չարագուշակ խորհուրդներով բեռնաւորուած է: Տունէն դուրս թափառիլ չեմ ուզեր, սակայն տեսակ մը ուժ զիս յառաջ կը տանի: (Քաղաքացիները կը մօտենան անոր:)

Ա. ՔԱՂ. — Անունդ ի՞նչ է:

Բ. ՔԱՂ. — Ո՞ւր կ'երթաս:

Գ. ՔԱՂ. — Ո՞ւր կը բնակիս:

Դ. ՔԱՂ. — Ամուսնացա՞ծ ես թէ ամուրի:

Բ. ՔԱՂ. — Մեզմէ իւրաքանչիւրին ճիշդ պատասխան տուր:

Ա. ՔԱՂ. — Այո՛, եւ համառօտակի:

Դ. ՔԱՂ. — Այո՛, եւ իմաստութեամբ:

Գ. ՔԱՂ. — Այո՛, եւ առանց բան մը ծածկելու: Քեզի աղէկ կ'ըլլայ:

ՍԻՆ. — Ի՞նչ է անունս: Ո՞ւր կ'երթամ: Ո՞ւր կը բնակիմ: Ամուսնացա՞ծ եմ թէ ամուրի: Ուրեմն ամէն մարդու ուղղակի եւ համառօտակի, իմաստու-

թեամբ եւ առանց բան մը պահելու պատասխանե-լու եմ։ Իմաստութեամբ կ'ըսեմ, բնաւ ամուսնա-ցած չեմ։

Բ. ՔԱՂ. — Այդ գրեթէ այն կը նշանակէ թէ յիմարներ են անոնք որ կ'ամուսնանան։ Կը վախ-նամ որ այդ խօսքը քեզի սուղի նստի. ճիշդ պա-տասխանէ։

ՍԻՆ. — Ճիշդ։ Կեսարի յուղարկաւորութեան կ'երթայի։

Ա. ՔԱՂ. — Իբր բարեկամ՞ թէ թշնամի։

ՍԻՆ. — Իբր բարեկամ։

Բ. ՔԱՂ. — Լաւ. այդ ճիշդ պատասխանել է։

Դ. ՔԱՂ. — Եւ ո՞ւր կը բնակիս. համառօտակի յայտնէ։

ՍԻՆ. — Համառօտ. Կապիտոլի մօտ։

Գ. ՔԱՂ. — Եւ անո՞նդ. առանց փոխելու։

ՍԻՆ. — Առանց փոխելու անունս է Սիննա։

Ա. ՔԱՂ. — Դաւադի՞ր մ'է. կտոր կտոր ընենք զայն։

ՍԻՆ. — Ես բանաստեղծ Սիննան եմ. Սիննան բանաստեղծը։

Դ. ՔԱՂ. — Իր գէշ ոտանաւորներուն համար պատռեցէք զայն։

ՍԻՆ. — Ես դաւադիր Սիննան չեմ։

Բ. ՔԱՂ. — Կարեւորութիւն չ'ունի. անունը Սիննա է. միայն անունը խլենք ու թողունք երթայ։

Գ. ՔԱՂ. — Պատառեցէք, պատառեցէք զայն։ Օ՛ն, խանձողներ, կրակի խանձողներ։ Դէպ ի Բրուտոսի, դէպ ի Քասիոսի տուները. ամէնքն ալ այրենք։ Ոմանք Տէսիոսի, ոմանք Քասքայի, ոմանք Լիկարիոսի տուները։ Յառա՛ջ, վազենք։ (Կ'ելլեն։)

ՎԵՐՋ ԵՐՐՈՐԴ ԱՐԱՐՈՒԱԾԻՆ

ՉՈՐՐՈՐԴ ԳՈՐԾՈՂՈՒԹԻՒՆ

ՏԵՍԱՐԱՆ Ա.

Անտոնիոսի տան մէջ սենեակ մը:
Անտոնիոս, Օգտաւիոս եւ Լեբիտոս,
սեղանի մը շուրջը նստած:

ԱՆՏ. — (Ձեռքը ցանկ մը) Ուրեմն պիտի մեռնին բոլոր այս մարդիկ որոց անունները նշանակուած են:

ՕԳՏ. — Եղբայրդ ալ պիտի մեռնի, Լէբիտոս. հաւանութիւն կուտա՞ս:

ԼԷԲ. — Կը հաւանիմ:

ՕԳՏ. — Զայն ալ նշանակէ, Անտոնիոս:

ԼԷԲ. — Բայց այն պայմանաւ՝ որ ողջ չմնայ Բուպլիոս, քրոջդ տղան, Մարկոս Անտոնիոս:

ԱՆՏ. — Չպիտի ապրի. տե՛ս, մէկ գծով զայն կը զոհեմ: (Անտոնը կը նշանակէ ցանկին մէջ:) Բայց Լէբիտոս, դուն Կեսարի տունը գնա եւ կտակը հոս բեր ու պիտի որոշենք թէ ինչպէս ժառանգութիւններէն քանի մը բաժին զեղչենք:

ԼԷԲ. — Բայց քեզ հոս պիտի գտնե՞մ:

ՕԳՏ. — Կամ հոս, կամ Կապիտօլը: (Կ'ելլէ Լեբէտ....:)

ԲՆՏ. — Անարժան եւ անկարեւոր մարդ մ'է ասիկա, յարմար միայն յանձնարարութիւններու խրկուելու: Երբ որ աշխարհը երեք մասի բաժնուի, պատշաճ է որ ան ալ մասնակցութիւն ունենայ եւ աշխարհը բաժնող երեքէն մէկը ըլլայ:

ՕԳՏ. — Դուն զայն այդպէս կը դատէիր եւ միանգամայն անոր ձայնին այնքան կարեւորութիւն տուիր մեր սեւ վճիռովը մահուան դատապարտուածները նշանակելուն մէջ:

ԱՆՏ. — Օ'գտավիոս, քեզմէ աւելի փորձառու եմ, եւ երբ այս տեսակ պատիւներ կը դնենք այս մարդուն վրայ, ինքզինքնիս միայն կը թեթեւցնենք կարգ մը զզուելի բեռներէ, եւ անիկա կը կրէ զանոնք, ինչպէս աւանակը ոսկին կը կրէ անոր ծանրութեան տակ հեւալով ու տքալէն, առաջնորդուած կամ քշուած այն ճամբուն մէջ որ ցոյց կուտանք իրեն. եւ երբ մեր գանձը կը բերէ մեր ուզած տեղը, բեռը վար կ'առնենք եւ զինքը կը հեռացնենք եւ կը խրկենք որ ծանրութենէն թեթեւցած անասունի նման ականջները թօթուէ եւ ճարակէ լքուած արօտներու մէջ:

ՕԳՏ. — Կրնաս գործածել զայն ինչպէս որ ուզես, սակայն անիկա փորձուած, անվախ եւ քաջ զինուոր մ'է։

ԱՆՏ. — Նոյն բանն է նաեւ իմ ձիս, Օգտավիոս, եւ այդ պատճառաւ անոր առատ ուտելիք կը յատկացնեմ։ Բեռնակիր արարած մ'է, որուն կը սորվեցնեմ կռուիլ, պտուտքիլ, կանգ առնել կամ յառաջ վազել. իր մարմնական շարժումը իմ խելքովս կը կառավարուի. եւ կարգ մը նկատումներով Լէբիտոս ասկէ աւելին չ'է. զայն պէտք է վարժեցնել, կրթել եւ հրամայել որ քալէ. ամուլ հոգիով արարած մը, մէկը որ կը սնանի երեւակայութեամբ, նմանութիւններով եւ այն տեսակ առարկաներով որք ուրիշ մարդոցմէ անգործածական եւ հինցած ըլլալէ վերջ իրեն համար նորաձեւութիւն ըլլալ կ'սկսին։ Զայն ստացուածքէ մը ի զատ ուրիշ բան մի ընդունիր։ Եւ հիմա, Օգտավիոս, անցնինք աւելի կարեւոր խնդիրներու։ Բրուտոս եւ Քասիոս ուժ կը հաւաքեն. աճապարելու է դիմադրել անոնց ուստի անմիջապէս ճամբայ ելլենք. միանանք մեր դաշնակցութեան մէջ. եւ մեր լաւագոյն բարեկամները հաւաքենք, ու մեր լաւագոյն միջոցները ճոխացնենք։ Եւ հիմա երթանք ժողով գումարենք թէ

թագուն նպատակները ի՛նչպէս կրնան յայտնուիլ լաւագոյն կերպով եւ յայտնի վտանգներու ի՛նչպէս կրնանք ամենավստահօրէն դիմագրաւել:

ՕԳՏ. — Ա՛յդպէս ընենք, որովհետեւ շատ թշնամիներով շրջապատուած ենք եւ կը վախնամ որ մեր երեսին ժպտողներէն շատերը՝ իրենց սրտերուն մէջ միլիոնաւոր չարիք եւ որոգայթներ ունին:
(Կ'ելլեն:)

ՏԵՍԱՐԱՆ Բ.

Սարդիսի մօտ բանակետղ. Բրուտոսի վրանին առջեւ

Զինուորական Թմբուկ: Բրուտոս կը մտնէ. Լուկիլիոս, զինուորներ: Թիթինիոս եւ Բինտարոս կը դիմաւորեն Բրուտոսը:

ԲՐՈՒՏ. — Կա՛նգ առէք, է՛յ:

ԼՈՒՍԻԼ. — Կարգախօսը ըսէ՛ք եւ կա՛նգ առէք:

ԲՐՈՒՏ. — Ի՞նչ կայ, Լուսիլիոս: Քասիոս մօտեցա՞ծ է:

ԼՈՒՍԻԼ. — Մեզի կը հետեւի, եւ Բինտարոս արդէն եկած է իր տիրոջ կողմէն քեզ բարեւելու:

ԲՐՈՒՏ. — Շա՛տ աղէկ: Քու տէրդ, Բինտարոս,

իր փոխուելովը կամ Թշնամական դրդումներու մի֊
ջոցաւ կարեւոր պատճառներ տուած է ինծի մաղ֊
թելու որ եղած բաները չեղած սեպուին. բայց
քանի որ մօտ է մեզի, ինք պիտի գոհացնէ զիս:

ԲԻՆՏ. — Տարակոյս չունիմ որ ազնիւ տէրս
պիտի երեւնայ ճիշդ այնպէս ինչպէս որ է — պատ֊
ուաւոր եւ խոհեմ:

ԲՐՈՒՏ. — Այդ մասին կասկած չունիմ: —
Բառ մը, Լուսիլիոս, ի՞նչպէս ընդունեց քեզ:

ԼՈՒՍԻԼ. — Քաղաքավարութեամբ եւ բաւա֊
կան յարգանքով, բայց ո՛չ այնչափ ընտանի կերպե֊
րով, ո՛չ ալ այնչափ համարձակութեամբ եւ բարե֊
կամական խօսակցութեամբ ինչպէս երբեմն սովոր
էր ընել:

ԲՐՈՒՏ. — Տաք բարեկամի մը պաղիլը նկա֊
րագրեցիր: Լուսիլի՛ոս, դիտէ՛ թէ երբ սէրը կ'սկսի
հիւանդանալ եւ փտտիլ, բռնազբօսիկ ձեւակերպու֊
թիւն մը կը գործածէ. պարզ հաւատքի մէջ չկա՛յ
կեղծիք եւ արուեստականութիւն. բայց պարապ
սրտով եւ խաբեբայ մարդիկ կը նմանին ա՛յն ձիե֊
րուն որք մօտէն տաք կ'երեւին, եռանդի ու կորովի
յոյս կը ներշնչեն, բայց այն վայրկեանին երբ ար֊
իւնալի խթանին ներքեւ պիտի արշաւեն, գլուխը կը

կախեն, կը սմքին եւ կը կքին խաբեբայ եւ անպիտան կիներու նման որք փործութեան չեն կրնար տոկալ: — Ան իր բոլո՞ր բանակին հետ կուգայ:

ԼՈՒՍԻԼ. — Այս գիշեր Սարտիսի մէջ բանակելու միտք ունի: Զօրքերու մեծամասնութիւնը եւ հեծելազօրքը Քասիոսի հետ եկած են: (Դուրսէն զինուորներու քայլերու ձայն:)

ԲՐՈՒՏ. — Լո՛ւռ, կը մօտենա՛յ: Հանդարտօրէն քալենք դիմաւորելու զայն: (Կը մտնեն Քասիոս եւ զինուորներ:)

ՔԱՍ. — Օ՛ն, կա՛նգ առէք. կարգախօսը փոխանցեցէք:

Ա. ԶԻՆ. — Կա՛նգ առէք:

Բ. ԶԻՆ. — Կա՛նգ առէք:

Գ. ԶԻՆ. — Կա՛նգ առէք:

ՔԱՍ. — Ամենաազնիւ եղբայր, զիս վշտացուցիր:

ԲՐՈՒՏ. — Դո՛ւք զիս դատեցէք, ո՛վ աստուածներ. միթէ թշնամիներս նախատե՞ր եմ. եթէ ոչ, ի՞նչպէս նախատեմ եղբայր մը:

ՔԱՍ. — Բրուտո՛ս, քու այս լուրջ կերպարանքիդ տակ նախատինքնե՛ր կան ծածկուած եւ երբ որ կը գործադրես զանոնք —

ԲՐՈՒՏ. — Գասիոս, ինքզինքիդ եկուր. զանգատներդ մեղմութեամբ ըրէ. — քեզ լաւ կը ճանչնամ. չվիճաբանինք աչքին առջեւ մեր երկու բանակներուն որոնք մեր միջեւ սէրէն ի զատ բան մը նշմարելու չեն: Հրաման ըրէ որ անդին երթան զօրքերդ. յետոյ վրանս եկուր, հոն քու զանգատներդ յայտնէ, Գասիոս, եւ ես քեզի պիտի ունկընդրեմ:

ԳԱՍ. — Բինտարոս, հրամայէ մեր սպաներուն որ իրենց զօրախումբերը ասկէ քիչ մը հեռու առաջնորդեն:

ԲՐՈՒՏ. — Լուսիոս, դուն ալ նոյնը ըրէ եւ թող ոչ ոք մեր վրանը գայ մինչեւ որ մեր ժողովը վերջացնենք: Թող Լուսիլիոս եւ Թիթինիոս մուտքը պահպանեն: (Կ՚ելլեն:)

ՏԵՍԱՐԱՆ Գ.

Բրուտոսի վրանին ներսը

ԲՐՈՒՏՈՍ ԵՒ ԳԱՍԻՈՍ

ԳԱՍ. — Դուն զիս նախատեցիր եւ անհա ապացոյցը. դուն դատապարտեցիր եւ տուգանքի ենթարկեցիր Լուսիոս Բէլլան հոս Սարտիացիներէն կա

շառք առած ըլլալուն համար. ինչո՞ւ արհամարհ֊ ուեցան այն նամակներս որոցմով անոր համար կը բարեխօսէի որովհետեւ կը ճանչնայի այդ մարդը։

ԲՐՈՒՏ. — Դուն ինքզինքդ նախատեցիր այդ տեսակ խնդրի մը համար գրելովդ։

ՔԱՍ. — Արդի ժամանակին մէջ ուր կ՛ապ֊ րինք, պատշաճ չէ որ ամէն յանցանքի վրայ դիտո֊ ղութիւն ըլլայ։

ԲՐՈՒՏ. — Քասիոս, թո՛յլ տուր որ քեզի ըսեմ թէ դուն դատապարտուած ես իբր շահախնդիր ու անյագ մէկը, ոսկիի համար պաշտօններդ ծախելով անարժան եղողներու։

ՔԱՍ. — Ե՞ս, շահախնդի՞ր. գիտես որ Բրու֊ տոս ըլլալուդ համար միայն կրնաս ըսել այդ խօս֊ քը, ապա թէ ոչ, աստուածները վկայ, վերջինը պիտի ըլլար ան։

ԲՐՈՒՏ. — Քասիոսի անունովը պղծութիւնը կը յարգուի եւ ահա թէ ինչո՞ւ պատիժը իր գլուխը կը ծածկէ։

ՔԱՍ. — Պատիժը։

ԲՐՈՒՏ. — Յիշէ՛ Մարտի տասնը հինգը. յիշէ՛ զայն, չէ՞ որ Մեծն Յուլիոսի արիւնը արդարութեան համար թափուեցաւ. ո՞ր չարագործը վնաս պիտի

հասցնէր անոր անձին, պիտի դաշունահարէր զայն եթէ այդ չըլլար յանուն արդարութեան։ Ի՞նչ. մենք որ այս աշխարհի ամէնէն առաջին մարդը զարկինք որովհետեւ ան աւազակներ քաջալերած էր, ի՛նչ, հիմա մենք մեր մատները պիտի պղծե՞նք անարգ կաշառքով. միթէ մեր փառքի անսահման միջոցը պիտի ծախենք այդքան աղտեղութեա՞ն փոխարէն. կը նախընտրեմ շուն մը ըլլալ եւ նախանձէս, գիշերատեն, լուսնի շողերուն դէմ ոռնալ քան թէ այդպիսի Հռովմայեցի մ'ըլլալ։

ՔԱՍ. — Բրուտոս, զիս մի՛ նախատեր իբր նախանձոտ. չեմ հանդուրժեր ատոր. ինքզինքդ կը մոռնաս երբ այդպէս կը ցանկապատես իմ վարմունքս. ես զինուոր մ'եմ, վարժութեան մէջ քեզմէ փորձառու, քեզմէ աւելի կարող պայմաններ դնելու մէջ։

ԲՐՈՒՏ. — Գնա՛ բանդ, այնպէս չէ, Քասիոս։

ՔԱՍ. — Այնպէ՛ս եմ։

ԲՐՈՒՏ. — Կ'ըսեմ թէ չես։

ՔԱՍ. — Աւելի մի՛ գրգռեր զիս. ինքզինքս իսկ պիտի մոռնամ. ապահովութեանդ մասին մտածէ. աւելի մի՛ փորձեր զիս։

ԲՐՈՒՏ. — Հեռու ինձմէ, ոչի՛նչ մարդ։

ՔԱՍ. — Միթէ կարելի՞ է։

ԲՐՈՒՏ. — Ինծի մտիկ ըրէ. որովհետեւ լուռ չպիտի մնամ. միթէ յիմար կատաղութեանդ ազատ ասպարէզ տալու պարտաւո՞ր եմ. միթէ պիտի վախնա՞մ խռովայոյզ խելագարէ մը։

ՔԱՍ. — Ո՛վ աստուածներ, ո՛վ դուք աստուածներ, ու դեռ աս՞ր պէտք է որ համդուրժեմ։

ԲՐՈՒՏ. — Ասոնց ամէնուն եւ դեռ աւելին ալ։ Մաշեցո՛ւր ինքզինքդ մինչեւ որ հպարտ սիրտդ կոտրի. գնա՛, ցուցո՛ւր գերիներուդ թէ որչա՛փ բարկացոտ ես եւ դողացո՛ւր անոնց ստրկական հոգիները։ Միթէ պիտի ընկրկի՞մ. տագնապալից ակնարկով քե՞զ պիտի դիտեմ. դէգ բնաւորութեանդ առջեւ պիտի խոնարհի՞մ անմռունչ։ աստուածնե՛րը վկայ, փայծաղիդ մաղձը պիտի լափես, թէեւ ան քեզ պայթեցնէ. որովհետեւ այսօրուընէ սկսեալ իբր զուարճութիւն եւ իբր ժամանց պիտի գործածեմ քու այդ պիծակի կատաղութիւնդ։

ՔԱՍ. — Ի՞նչ, մինչեւ այս տեղե՞րը հասաւ խնդիրը։

ԲՐՈՒՏ. — Կ'ըսես թէ լաւագոյն զինուոր մ'ես. ցո՛յց տուր այդ. իրականացո՛ւր սնապարծութիւնդ. ատիկա հաճելի պիտի ըլլայ ինծի. խիստ գոհունա-

կուլթեամբ դաս պիտի առնէի հուշակաւոր ու հոյակապ ուսուցիչներէ։

ՔԱՍ. — Ամէն կողմէ կը նախատես զիս. կը թշնամանես զիս, Բրուտոս. քեզի ըսի հի՛ն զինուոր մը եւ ո՛չ թէ լաւագոյն։ Լաւագո՞յն ըսի։

ԲՐՈՒՏ. — Հո՛գս չէ թէ ըսիր կամ ոչ։

ՔԱՍ. — Կեսարն իսկ ողջ եղած ատեն չէր համարձակեր զիս այսպէս զայրացնել։

ԲՐՈՒՏ. — Լռէ՛, լռէ՛, դուն չէիր համարձակեր այսպէս փորձել զայն։

ՔԱՍ. — Չէ՞ր համարձակեր։

ԲՐՈՒՏ. — Ո՛չ։

ՔԱՍ. — Ի՞նչ. չէ՞ր համարձակեր զայն գրգռել։

ԲՐՈՒՏ. — Ո՛չ, երբէ՛ք չէիր համարձակեր։

ՔԱՍ. — Քեզ սիրելուս համար շատ յանձնապաստան մի՛ ըլլար. կարելի է ընեմ այն տեսակ բան մը որ ըրած ըլլալուս համար ցաւիմ։

ԲՐՈՒՏ. — Արդէն այդպէս ըրած ես եւ պարտաւոր ես զղջալ։ Քասիոս, սպառնալիքներդ բնաւ սարսափ չեն ներշնչեր. որովհետեւ պատուաւորութիւնը զիս կը ծածկէ այնպիսի անթափանց զրահով մը որ անոնք քովէս կը սահին պարապ հովին պէս որուն կարեւորութիւն չեմ տար։ Ես քեզմէ գու-

մար մը ուզեցի. դուն զայն մերժեցիր ինձ, որովհետեւ ես չէի կրնար դրամ շահիլ պիղծ միջոցներով։ Երկինք վկայ, կը նախընտրեմ իմ սրտէս դրամ կտրել եւ դրամները շինելու համար արիւնս կաթիլ կաթիլ թափել, քան թէ երկրագործներու կոշտացած ձեռքերէն խլել անոնց քանի մը դրամները անվայել միջոցներով։ Այո, քեզմէ ոսկի ուզեցի զօրքերուս վճարելու համար եւ դուն մերժեցիր. միթէ այդ կը վայլէ՞ր Քասիոսի եւ ես միթէ այդպէս պիտի պատասխանէի Գայիոս Քասիոսի խնդիրքին։ Երբ Մարկոս Բրուտոս այնչափ ագահ դառնայ որ իր բարեկամներէն մերժէ մետաղի այս ողորմելի կտորները, այն ատեն ով դուք աստուածներ, ձեր բոլոր շանթերով մոխիրի վերածեցէք զայն։

ՔԱՍ. — Ես բնաւ չմերժեցի զայն քեզի։

ԲՐՈՒՏ. — Մերժեցիր։

ՔԱՍ. — Չմերժեցի. պատասխանս քեզի բերողը յիմար մ՚ըլլալու էր։ Բրուտոս սիրտս պատառ պատառ ըրաւ. բարեկամ մը իր բարեկամին յանցանքներուն պէտք է ներէ, բայց Բրուտոս իմիններս աւելի կը ծանրացնէ ։

ԲՐՈՒՏ. — Չեմ մեծցներ. զանոնք կը տեսնեմ միայն երբ անոնց արդիւնքը իմ վրաս կ՚զգամ։

ՔԱՍ. — Ձիս բնաւ չես սիրեր։

ԲՐՈՒՏ. — Ես յանցանքնե՛րդ բնաւ չե՛մ սիրեր։

ՔԱՍ. — Բարեկամական աչք մը երբե՛ք չպիտի տեսնէր այս տեսակ յանցանքներ։

ԲՐՈՒՏ. — Շողոքորթողի՛ մը աչքերը չպիտի ուզէին տեսնել զանոնք թէեւ երեւնային հսկայ ինչպէս բարձր Ողիմպոսը։

ՔԱՍ. — Ե՛կո՛ւր, Անտոնիոս, եկո՛ւր, երիտասա՛րդ Օգտավիոս եւ ձեր վրէժը միա՛յն Քասիոսէ՛ն լուծեցէք որովհետեւ Քասիոս ձանձրացած է աշխարհէն. կ՚ատուի՛ անկէ զոր կը սիրէ, կը նախատուի՛ իր եղբօրմէն, ստրուկի վերաբերմո՛ւնք կը տեսնէ. բոլո՛ր յանցանքները կը դիտուին ու կ՚արձանագրուին, կը կրկնուին, կ՚որոճացուի՛ն երեսի՛ն զարնելու համար։ Ո՜հ, երանի՜ թէ կրնայի լալ մինչեւ որ ամբողջ հոգիս աչքերէս դուրս բղխէր։ Ա՛ռ, ահա՛ դաշոյնս եւ ահա՛ մերկ կուրծքս. ներսը սի՛րտ մը կայ աւելի՛ հարուստ քան գետնի բոլոր հանքերը. աւելի՛ արժէքաւոր քան ոսկին։ Եթէ Հռովմայեցիի մը սրտին պէտք ունիս, դո՛ւրս խլէ զայն. ես որ քեզի ոսկի տալ մերժեցի, ահա՛ սիրտս կը նուիրեմ, զա՛րկ ինչպէս զարկիր Կեսար, որովհետեւ գիտեմ՛ թէ ա՛յն պարագային իսկ երբ զայն ամէնէն սաստիկ կ՚ատէիր,

աւելի՜ կը սիրէիր քան թէ երբե՛ք սիրած ըլլաս Կասիոս։

ԲՐՈՒՏ. — Դաշոյնդ պատեանը դիր. կատաղութեանդ ասպարէզ տուր որքան որ ուզես. ան ընդարձակ տարածութիւն պիտի գտնէ. ըրէ՛ ինչ որ ուզես. ամօթը որմով ինքզինքդ կը ծածկես, զուարճութի՜ւն միայն պիտի ըլլայ։ Ո՛հ, Կա՛սիոս, դուն միեւնոյն լուծին կապուած ես մարդու մը հետ որ ոխ չունի, եւ որ բարկութիւնը կը տանի ինչպէս գայլախազը կրակ կը կրէ. երբ անոր ուժով մը զարնեն սաստիկ կայծ կը ցայտէ եւ անմիջապէս իսկ կը պաղի դարձեալ։

ԿԱՍ. — Միթէ Կասիոս ապրեր է միայն զուարճութեան ու ժամանցի առարկայ ըլլալու իր Բրուտոսին, երբոր գէշ տրամադրուած է եւ բնական բարկացոտութիւնը զինք կը նեղէ։

ԲՐՈՒՏ. — Երբ այդ ըսի ես ալ բարկացած էի։

ԿԱՍ. — Այդչափը կը խոստովանի՞ս։ Ձեռքդ ինծի՜ տուր։

ԲՐՈՒՏ. — Սի՜րտս ալ կուտամ։

ԿԱՍ. — Ո՜հ, Բրուտոս։

ԲՐՈՒՏ. — Լա՛ւ ուրեմն, ի՞նչ կուզես ըսել։

ԿԱՍ. — Այնչափ սէր չունի՞ս որ ներես ինծի երբ այս կատաղի բնաւորութիւնը որ մօրմէս ժա-

ռանգեցի, ինքզինքս մոռնալու աստիճան կը հաս-
ցընէ զիս:

ԲՐՈՒՏ. — Այո́, Քասիոս, եւ ասկէ վերջ երբ քու Բրուտոսիդ դէմ զայրանաս, ան պիտի մտածէ թէ մօրդ խառնուածքն է որ ներսիդիդ կը բորբոքի եւ այն ատեն քեզ այնպէս պիտի ձգէ: (Դուրսէն աղ-մուկ:)

ԲԱՆԱՍՏԵՂԾ. — (Դուրսէն) Թողէ́ք որ ներս մտնեմ եւ զօրապետները տեսնեմ. իրենց մէջ գըժ-տութիւն կայ. խոհեմութիւն չէ որ առանձին մնան:

ԼՈՒՍԻԼ. — (Դուրսէն) Երբէ́ք անոնց չպիտի մօտենաս:

ԲԱՆԱՍ. — Մահէն զատ ոչ մէկ բան զիս պիտի կրնայ արգիլել: (Կը մտնէ Քասիոս զօրագունդով, Լուկի-լիոս, Թիտինիոս եւ Լուկիոս:)

ՔԱՍ. — Ի՞նչ կայ. ի՞նչ դիտաւորութեամբ հոս եկար:

ԲԱՆԱՍ. — Ամօթ, ձեզ զօրապետներ. ի՞նչ կը նշանակէ այս. սիրեցէ́ք զիրար եւ բարեկամ եղէ́ք մէկզմէկու հետ այնպէս ինչպէս որ ըլլալու են ձեզ նման երկու մարդիկ, որովհետեւ վստահ եմ թէ ձեզմէ աւելի́ տարիներ տեսած եմ:

ՔԱՍ. — Կը լսե́ս այս անամօթը:

ԲՐՈՒՏ. — Դո՛ւրս, լրբենի՛ արարած. դո՛ւրս յանգո՛ւգն մարդ:

ՔԱՍ. — Ներողամի՛տ եղիր, Բրո՛ւտոս. իր խօսելու կերպն է այդ:

ԲՐՈՒՏ. — Ես իր բնաւորութիւնը պիտի ճանչնամ երբ ինք իր ժամանակը ճանչնայ: Պատերազմի մէջ ի՞նչ գործ ունին այս սնոտի իմաստակները: — Դո՛ւրս ելիր:

ՔԱՍ.— Գնա՛, գնա՛, կորսուէ՛: (Կ'ԵԼԼԷ ԲԱՆԱՍՏԵՂԾ:)

ԲՐՈՒՏ. — Լուսիլիոս եւ Թիթինիոս, հրամանատարներուն ըսէք որ իրենց գունդերուն այս գիշերուան համար օթեւան պատրաստեն:

ՔԱՍ. — Եւ անմիջապէս մեր քովը եկէք, Մեսալան ալ հետերնիդ բերելով: (Կ'ԵԼԼԵՆ ԼՈՒՍԻԼԻՈՍ ԵՒ ԹԻԹԻՆԻՈՍ:)

ԲՐՈՒՏ. — Լո՛ւսիոս, բաժակ մը գինի բեր:

ՔԱՍ. — Չէի՛ կարծեր թէ այդչափ կրնայիր բարկանալ:

ԲՐՈՒՏ. — Ո՜հ, Քա՛սիոս, շատ մը վիշտերով կը տառապիմ:

ՔԱՍ. — Եթէ պատահական չարիքներու առջեւ տեղի տաս, փիլիսոփայութիւնդ օգտակարութիւն չ'ունենար քեզի:

ԲՐՈՒՏ. — Ո՛չ մէկը ինծմէ աւելի կը դիմանայ ցաւին։ Բորսիա մեռաւ։

ՔԱՍ. — Հէ՞, Բորսիա՞։

ԲՐՈՒՏ. — Մեռա՛ւ։

ՔԱՍ. — Եւ դուն չսպաննեցի՞ր զիս երբ քեզ այնպէս վշտացուցի։ Օ՛, դա՛ռն, անտանելի՛ կորուստ։ Բայց ի՞նչ հիւանդութեամբ։

ԲՐՈՒՏ. — Բացակայութեանս չկրնալով տոկալ, ու երիտասարդ Օգտավիոս եւ Անտոնիոս այնչափ զօրացած տեսնելու կսկիծէն։ Որովհետեւ այս լուրը անոր մահուան լուրին հետ ստացայ միայն. — խենթեցաւ եւ սպասաւորներուն բացակայութեան ատեն հրաշէկ ածուխներ կլլեց։

ՔԱՍ. — Եւ այդպէ՞ս մեռաւ։

ԲՐՈՒՏ. — Ճի՛շդ այդպէս։

ՔԱՍ. — Ո՛հ, անմա՛հ աստուածներ։ (Կը մտնէ Լուկիոս բերելով գինի եւ մոմեր։)

ԲՐՈՒՏ. — Այլեւս անոր վրայ մի՛ խօսիր, (Լուկիոսին։) Ինծի բաժակ մը գինի՛ տուր։ — Քա՛սիոս, ասոր մէջ կը թաղեմ ամէն դառն զգայութիւններ։ (Կը խմէ։)

ՔԱՍ. — Սիրտս կը պապակի՛ այդ վեհանձն ուխտին համար. լեցո՛ւր, Լո՛ւսիոս, մինչեւ որ գինին

գաւաթէն յորդի. Բրուտոսի սիրոյ զեղուն բաժակէն որչափ խմեմ բաւական չէ: (*Կը խմէ:*) (*Կ'երեւին Թիթինիոս եւ Մեսալա:*)

ԲՐՈՒՏ. — Ներս եկուր, Թիթինիոս: (*Կ'ելլէ Լուկիոս. կը մտնեն Թիթինիոս եւ Մեսալա:*) Բարի եկար, քաջ Մեսալա, հիմա այս ճրագին մօտ նստինք եւ խորհրդակցինք անհրաժեշտ խնդիրներու մասին:

ՔԱՍ. — Օ՛ Բորսիա, դուն չկաս այլեւս:

ԲՐՈՒՏ. — Կ'աղաչեմ, լռէ. Մեսալա, նամակներ ստացեր եմ որք կ'իմացնեն թէ երիտասարդ Օգտավիոս եւ Մարկոս Անտոնիոս մեծ զօրութեամբ մեր վրայ կուգան քալելով դէպ ի Փիլիպպէ:

ՄԵՍ. — Ե՛ս ալ միեւնոյն իմաստով նամակներ ունիմ:

ԲՐՈՒՏ. — Ուրիշ ի՞նչ կը գրեն անոնք:

ՄԵՍ. — Թէ Օգտավիոս, Անտոնիոս եւ Լէբիտոս մահավճռով եւ աքսորով հարիւր ծերակուտականներ կորստեան մատներ են:

ԲՐՈՒՏ. — Ատոր մէջ մեր նամակները քիչ մը կը տարբերին. իմինս եօթանասուն ծերակուտականներու մասին միայն կը խօսի որոնք աքսորուեցան կամ սպաննուեցան. անոնցմէ մէկն է Կիկերոն:

ՔԱՍ. — Անոնցմէ մի՛ն Կիկերո՞ն:

ՄԵՍ. — Կիկերոն մեռա՞ծ է, եւ ա՞յդ տեսակ մահուամբ։ — Բրուտոս, կնոջմէդ նամակներ առի՞ր։

ԲՐՈՒՏ. — Ո՛չ, Մեսալա։

ՄԵՍ. — Ոչ ալ անոր վրայ բա՞ն մը գրուած էր նամակներուդ մէջ։

ԲՐՈՒՏ. — Ոչի՛նչ, Մեսալա։

ՄԵՍ. — Ատիկա տարօրինակ կ'երեւի ինծի։

ԲՐՈՒՏ. — Ինչո՞ւ կը հարցնես. քուկինիդ մէջ անոր վրայ բան մը գրո՞ւած է։

ՄԵՍ. — Ո՛չ, տէ՛ր իմ։

ԲՐՈՒՏ. — Քանի որ Հռովմայեցի՛ մըն ես, ճշմարտութիւնը ըսէ՛ ինծի։

ՄԵՍ. — Ուրեմն Հռովմայեցիի՛ մը պէս դիմացիր քեզի ըսելիք ճշմարտութեանս. որովհետեւ ստոյգ է թէ մեռած է եւ տարօրինակ եղանակով մը։

ԲՐՈՒՏ. — Ուրեմն մնաս բարո՜վ, Բօրսիա. խորհելով թէ օր մը պիտի մեռնինք եւ թէ ան օր մը պիտի մեռնէր, կրցայ գտնել այն ուժը որով կը տոկամ անոր մահուան։

ՄԵՍ. — Ահա թէ ինչպէս մեծ մարդիկ կը դիմանան մեծ կորուստներու։

ՔԱՍ. — Քեզի չափ խորամանկութիւն ունիմ, սակայն բնութիւնս չկրնար այդքան տոկալ։

ԲՐՈՒՏ. — Լաւ. մեր ներկայ գործին դառնանք։ Ի՞նչ կը խորհիս անմիջապէս իսկ Փիլիպպէի վրայ քալելու մասին։

ՔԱՍ. — Չեմ կարծեր որ լաւ ըլլայ։

ԲՐՈՒՏ. — Պատճա՞ռը։

ՔԱՍ. — Ահաւասիկ. աւելի լաւ է որ թշնամին մեզ փնտռէ, որովհետեւ այդպէսով իր միջոցները պիտի վատնէ եւ իր զօրքերը յոգնեցնէ ինքզինքին վնասելով, մինչ մենք հանգստութեան մէջ պիտի ունենանք ուժ եւ գործունէութիւն։

ԲՐՈՒՏ. — Բանաւոր պատճառները անհրաժեշտօրէն պէտք է տեղի տան աւելի՛ բանաւորներու առջեւ։ — Այստեղի եւ Փիլիպպէի միջեւ գտնուող ժողովուրդը մեզ հանդէպ բռնի՛ սէր միայն ունի, որովհետեւ դժկամակութեամբ օգնեց մեզի. թշնամին այն կողմէն անցած ատեն անոնցմով իր զօրքերուն թիւը պիտի ամբողջացնէ եւ յառաջ պիտի քալէ կազդուրուած, ամբողջացած եւ նոր ուժերով զօրացած. այս առաւելութիւններէն պիտի կրնանք զրկել զայն եթէ Փիլիպպէի վրայ երթալով դէմ դէմի գանք անոր հետ, այս ժողովուրդը մեր ետեւը ունենալով։

ՔԱՍ. — Ինծի՛ մտիկ ըրէ, ազնի՛ւ եղբայր։

ԲՐՈՒՏ. — Թո՛ղ որ շարունակեմ։ — Անկէ

զատ պէտք է նկատի առնես թէ մենք մեր բարե-
կամներուն ամենավերջին օգնութիւնը ընդուներ ենք
արդէն, մեր գունդերուն թիւը ամբողջացած է, մեր
դատը հասունցած է։ Թշնամին օրէ օր կը զօրանայ,
մինչդեռ մենք՝ հասած ամենաբարձր շրջանին՝ տկա-
րանալու վրայ ենք։ Մարդոց գործերուն մէջ հո-
սանք մը կայ որ եթէ բռնուի յաջողութեան կ՚ա-
ռաջնորդէ, իսկ եթէ զանց առնուի, կեանքի բոլոր
ճամբորդութիւնը խութերու եւ ծանծաղուտներու
մէջէն կ՚անցնի. հիմա մենք ալ ծովուն բացերը կը
տատանինք. պէտք է օգուտ քաղենք հոսանքէն որ-
քան ան կը ծառայէ մեզի, կամ թէ մեր յոյսը եւ
բախտը կորսնցնենք։

ՔԱՍ. — Լաւ, կուզես քալել, քալէ՛ ուրեմն։ Մենք ալ քեզի՛ պիտի հետեւինք եւ թշնամին պիտի դիմաւորենք Փիլիպպէի՛ մէջ։

ԲՐՈՒՏ. — Մինչ մենք կը խօսակցինք, գիշեր-ուան մութը կը կոխէ, եւ բնութիւնը հարկին հնա-զանդելու է. քիչ մը քունով գոհացում տանք անոր։ Ուրիշ ըսելիք մնա՞ց։

ՔԱՍ. — Ոչի՛նչ։ Գիշե՛ր բարի։ Վաղ առաւօտ կանուխ պատրաստ պիտի ըլլանք եւ ասկէ մեկնինք։

ԲՐՈՒՏ. — Լուսիոս։ (Կը մտնէ Լուսիոս։) Պատ-

մուճմնս։ (Կ'ելլէ Լուսիոս։) Մնաս բարով, ազնիւ Մեսալա։ Գիշեր բարի, Թիթինիոս. գիշեր բարի, ազնիւ, ազնիւ Քասիոս, երջանիկ եւ հանգիստ քուն։

ՔԱՍ. — Ո՛հ, սիրելի եղբայրս, այս գիշերը շատ գէշ սկսաւ. որքան կը փափաքէի որ մեր մէջ այլեւս երբէք այս տեսակ գժտութիւն չպատահէր. Բրուտոս, մի թողուր որ պատահի։

ԲՐՈՒՏ. — Ամէն ինչ լաւ է։

ՔԱՍ. — Գիշեր բարի, Բրուտոս։

ԲՐՈՒՏ. — Գիշեր բարի, ազնիւ եղբայր։

ԹԻԹ. ՄԵՍ. — Գիշեր բարի, Բրուտոս։

ԲՐՈՒՏ. — Երթաք բարով, ամէնքդ ալ։ (Կ'ելլեն Քասիոս, Թրեբոնիոս եւ Մեսալա) (Կը մտնէ Լուսիոս բերելով պատմուճանը։) Ինծի տուր այս պատմուճանը։— Ո՛ւր է տաւիղդ։

ԼՈՒՍ. — Հոս, վրանին մէջ։

ԲՐՈՒՏ. — Ինչո՞ւ այդպէս քնաթաթախ ձայնով կը պատասխանես. խեղճ տղայ, քեզ չեմ մեղադրեր. սաստիկ յոգնած ես։ Կանչէ Քլօտիոս եւ մարդոցմէս մէկ քանին. կուզեմ զանոնք քովս ունենալ։ Վրանիս մէջ բարձերուն վրայ պիտի քնանան։

ԼՈՒՍ. — (Կը ննջէ) Վառօն, Քլօտիոս։ (Կը մտնեն Վարոն եւ Քլօդիոս։)

ՎԱՐՈ. — Մե՞զ կանչեցիք, տէ՛ր իմ։

ԲՐՈՒՏ. — Կ՚աղաչեմ ձեզի, պարոններ, վրանիս մէջ պառկեցէք եւ քնացէք. կրնայ ըլլալ որ քիչ վերջ ձեզ արթնցնեմ կարգ մը յանձնարարութիւններով եղբօրս Քասիոսի խրկելու համար։

ՎԱՐՈ. — Արտօնեցէք որ ոտքի վրայ արթուն սպասենք ձեր հրամաններուն։

ԲՐՈՒՏ. — Չեմ ուզեր որ արթուն մնաք. պառկեցէք, ազնիւ պարոններ։ Նաեւ կրնայ ըլլալ որ միտքս փոխեմ։ — Նայէ, Լուսիոս, այնչափ փընտըռած գիրքս հոս է. վերարկուիս գրպանը դրած էի։ (Վարոն եւ Քլօտիոս կը մեկնին։)

ԼՈՒՍ. — Վստահ էի որ ինծի տուած չէիք զայն։

ԲՐՈՒՏ. — Ներէ ինծի, ազնիւ տղայ, շատ մոռացկոտ եմ։ Պահիկ մը կրնա՞ս բաց պահել քնատ աչքերդ եւ տաւիղիդ վրայ մէկ երկու եղանակներ նուագել։

ԼՈՒՍ.— Այո՛, տէ՛ր իմ, եթէ հաճելի ըլլայ ձեզի։

ԲՐՈՒՏ. — Իրաւ, հաճելի է, տղաս։ Քեզի շատ նեղութիւն կուտամ բայց յօժար ես։

ԼՈՒՍ. — Պարտականութիւնս է, տէ՛ր իմ։

ԲՐՈՒՏ. — Պարտականութիւնդ զօրութենէդ պէտք չէ անցնեմ։ Գիտեմ որ երիտասարդութիւնը իրեն համեմատ քուն կը փնտռէ։

ԼՈՒՍ. — Ես արդէն քնացայ, տէր իմ։

ԲՐՈՒՏ. — Աղէկ ըրիր. եւ դարձեալ պիտի քնանաս. քեզ երկար ատեն չպիտի պահեմ։ Եթէ ապրիմ, բարի տէր մը պիտի ըլլամ քեզի։

ԼՈՒՍ. — (Կը նուագէ տխուր եղանակ մը և կ'երգէ։)

ԲՐՈՒՏ. — Ասիկա թմրած եղանակ մ'է։

ԼՈՒՍ. — (Անզգալաբար գլուխը կը խոնարհի և կը քնանայ։)

ԲՐՈՒՏ. — Օ՛հ, մարդասպան քուն որ կապարեայ լախտդ կը ծանրացնես սպասաւորիս վրայ որ կը նուագէր այս եղանակը։ Ազնիւ ծառայ, գիշեր բարի։ Քեզ արթնցնելու չափ չար չպիտի ըլլամ։ Եթէ երերաս, պիտի կոտրես նուագարանդ. քովէդ վերցնեմ զայն, եւ քնացիր խաղաղ, ազնիւ տղայ։ (Կը մօտենայ սեղանի մը որու վրայ է իր գիրքը։) Տեսնեմ, երբ ընթերցումը ընդհատեցի, թերթը չծալլեցի՞։ Հոս է կարծեմ։ (Կը նստի. երեք ողբաձայներ լսուեր են։ Մոմը հետզհետէ կը մարի։ Յանկարծ վրանին դէմացի կողմը կը բացուի և կ'երեւի Կեսարի ուրուականը իր արիւնոտ վէրքերով հագած. կը կենայ վրանին մուտքին վրայ և բազուկը տարածած՝ մէկ մատը կ'ուղղէ դէպ ի ծերին։)

ԲՐՈՒՏ. — Ո՛րչափ մթնցաւ այս ճրագին լոյսը։ Ա՛հ, այս ո՞վ է որ հոս կ'երեւի. կարծեմ թէ աչքե-

րուս տկարութիւնն է որ այս սոսկալի տեսիլքը կ'ստեղծէ: (Ուրուականը դէպի իրեն կը յառաջանայ:) Վրաս կուգայ: Ի՞նչ ես դուն. Աստուած մը, հրեշտակ մը կամ սատանայ մը. դուն որ արիւնս կը սառեցնես եւ մազերս մարմնոյս վրայ կը ցցես. ըսէ ինծի, ի՛նչ ես:

ՈԳԻ. — Չար ոգիդ եմ, Բրուտոս:

ԲՐՈՒՏ. — Ինչո՞ւ եկեր ես:

ՈԳԻ. — Քեզի ըսելու համար որ զիս Փիլիպ-պէի մէջ պիտի տեսնես:

ԲՐՈՒՏ. — Ուրեմն քեզ դարձեալ պիտի տեսնեմ:

ՈԳԻ. — Այո, Փիլիպպէի մէջ:

ԲՐՈՒՏ. — Լաւ, ուրեմն քեզ Փիլիպպէի մէջ կրկին պիտի տեսնեմ: (Ոգին կ'անյայտանայ:) Հիմա որ սիրտ առի, դուն կ'անյայտանաս, չար ոգի, քեզ հետ աւելի խօսիլ կ'ուզէի: — Լուսիոս, Վառօն, Քլօտիոս, արթնցէք, բարեկամներս. Քլօտիոս:

ԼՈՒՍ. — (Արթննալով) Տաւիղին լարերը լար-ուած չեն, տէր իմ:

ԲՐՈՒՏ. — Կը կարծէ թէ դեռ տաւիղ կը նուագէ: Լուսիոս, արթնցիր:

ԼՈՒՍ. — Տէր իմ:

ԲՐՈՒՏ. — Կ'երազէի՞ր, Լիւսիոս, որ այդպէս պոռացիր։

ԼՈՒՍ. — Տէր իմ, չեմ գիտեր պոռացած ըլլալ։

ԲՐՈՒՏ. — Այո, պոռացիր. բա՞ն մը տեսար։

ԼՈՒՍ. — Ոչի՛նչ, տէր իմ։

ԲՐՈՒՏ. — Քնացի՛ր դարձեալ, Լիւսիոս։ — Օ՛ն, Քլօտիոս, Վառոն, բարեկամնե՛ր, արթնցէ՛ք։

ՎԱՌ. — Տէր իմ։

ՔԼՕՏ. — Տէր իմ։

ԲՐՈՒՏ. — Ինչո՞ւ քուներնուդ մէջ այդպէս պոռացիք։

ՎԱՌ. ՔԼՕՏ. — Պոռացի՞նք, տէր իմ։

ԲՐՈՒՏ. — Այո, արդեօք տեսի՞լք մը տեսաք։

ՎԱՌ. — Ո՛չ, տէր իմ, ոչի՛նչ տեսայ։

ՔԼՕՏ. — Ո՛չ ալ ես, տէր իմ։

ԲՐՈՒՏ. — Գացէ՛ք, ինձմէ բարեւ ըրէք եղբօրս Քասիոսի, ըսէ՛ք որ իր զօրքերը բո՛ւն ժամանակէն աւելի՛ կանուխ ճամբայ հանէ. իսկ մենք իրեն պիտի հետեւինք։

ՎԱՌ. ՔԼՕՏ. — Ըսածնիդ պիտի կատարուի՛, տէր իմ։ (Կ'ելլեն։)

ՎԵՐՋ ՉՈՐՐՈՐԴ ԱՐԱՐՈՒԱԾԻՆ

ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ ԳՈՐԾՈՂՈՒԹԻՒՆ

ՏԵՍԱՐԱՆ Ա.

Փիլիպպէի դաշտերը

Կը մտնեն Օգոստոս եւ Անտոնիոս իրենց զօրքերով

ՕԳՏ. — Անտոնիոս, հիմա մեր յոյսերը պսակուած են. դուն կ'ըսէիր թէ թշնամին չպիտի իջնէ բաց դաշտը այլ բլուրներու եւ լեռներու վրայ պիտի կենայ, իրողութիւնը հակառակն է. ահա թշնամին մեր աչքին առջեւ հոս Փիլիպպէի դաշտերուն մէջ մեզ կը կանխէ եւ մարտի հրաւէր կուտայ առանց սպասելու մեր սպառնալիքին:

ԱՆՏ. — Պահ, ես անոնց գաղտնիքներուն տեղեակ եմ եւ գիտեմ ի՛նչ է անոնց նպատակը. անոնք շատ հաճութեամբ կը հաւանէին ուրիշ տեղերու մէջ երեւիլ. իրենց վախը դիմակաւորող այս քաջութեամբ դաշտը կ'իջնեն հաւատալով թէ այս ցոյցովը իրենց քաջութիւնը պիտի հաստատեն մեր մտքին մէջ: Բայց այդ քաջութիւնը ունենալէ հեռի՛ են: (Կը մտնէ պատգամաւոր մը:)

ՊԱՏԳ. — Պատրաստուեցէ՛ք, զօրապետներ, թշնամին կուգայ կորովի կարգաւորութեամբ մը. պատերազմի արիւնալի նշանը կ'երեւի օդին մէջ: Անմիջապէս իսկ քանի մը կարգադրութիւններ պէտք է ընել:

ԱՆՏ. — Օգտաւիոս, բանակդ կամաց կամաց յառաջացուր դաշտին ձախ կողմը:

ՕԳՏ. — Ես աջ կողմը պիտի բռնեմ. ձախը դո՛ւն առ:

ԱՆՏ. — Ինչո՞ւ ինծի կը հակառակիս այս տագնապալից վայրկեանին:

ՕԳՏ. — Քեզի չեմ հակառակիր. բայց կուզեմ որ այսպէս ըլլայ: (Կը լսուի զօրքերու ոտնաձայն. Դաշտին մէջ կուգեն կ'երեւին Բրուտոս եւ Կասիոս իրենց բանակին հետ: Լուկիլիոս, Թիտինիոս, Մեսալա եւ ուրիշներ:)

ԲՐՈՒՏ. — Անոնք կանգ կ'առնեն եւ կարծես բանակցիլ կուզեն:

ՔԱՍ. — Կանգ առէ՛ք, Թիթինիոս: Մենք մեր շարքերէն կ'ելլենք անոնց հետ բանակցելու համար:

ՕԳՏ. — (Դաշտին մէջ կուգեն) Մարկոս Անտոնիոս, պատերազմի նշանը տա՞նք:

ԱՆՏ. — Ո՛չ, Կեսար, անոնց յարձակման միայն պատասխանենք: Յառաջացէ՛ք, զօրապետները

կ'ուզեն վայրկեան մը դէմ առ դէմ խօսիլ։

ՕԳՏ. — (*Իր զօրքերուն*) Մի՛ շարժիք մինչեւ որ նշանը տրուի։ (*Զօրքը զօրագլուխները կը յառաջանան երկու բանակներու միջեւ։*)

ԲՐՈՒՏ. — Հարուածէ առաջ խօսք, այնպէս չէ՞, քաղաքացիներ։

ՕԳՏ. — Մեզ համար ճշմարիտ չէ թէ մենք խօսքը նախամեծար կը համարինք ինչպէս դուք։

ԲՐՈՒՏ. — Քաղցր խօսքերը անօգուտ հարուածներէ աւելի աղէկ են, Օգտավիոս։

ԱՆՏ. — Բրո՛ւտոս, քու քաղցր խօսքերդ կ'ընկերացնես անգութ հարուածներու. վկայ կեսարի սրտին մէջ բացած վէրքդ «Ողջո՜յն եւ երկա՜ր կեանք, կեսար» աղաղակած ատենդ։

ԿԱՍ. — Անտոնիոս, քու հարուած տալու դիրքդ դեռ անծանօթ է. իսկ խօսքերդ կը կողոպտեն Հիպլայի մեղուները եւ զանոնք առանց մեղրի կը ձգեն։

ԱՆՏ. — Ո՛չ, ո՛չ, առանց խայթոցի ալ։

ԲՐՈՒՏ. — Ո՛հ, անտարակոյս. եւ առանց ձայնի ալ, որովհետեւ անոնց բզզալը գողցեր ես, Անտոնիոս, եւ շատ իմաստութեամբ է որ խայթելէդ առաջ կ'սպառնաս։

ԱՆՏ. — Նենգաւորներ, դուք այնպէս չըրիք երբ Կեսարի կողերուն մէջ իրարու բաղխեցան ձեր նուաստ դաշոյնները. դուք կապիկներու պէս ձեր ակռաները ցուցուցիք մինչ շուներու նման կը քըծ-նէիք եւ ստրկօրէն կը խոնարհէիք Կեսարի ոտքերը համբուրելով. երբ անարգ Քասքա իժի նման ետեւէն գալով վզէն զարկաւ Կեսարը: Օ՛հ, շողոքորթներ:

ՔԱՍ. — Շողոքորթներ: — Հիմա Բրուտոս, ինքզինքիդ շնորհակալ՛ եղիր. այս լեզուն այսօր այս-պէս չպիտի՛ նախատէր եթէ Քասքա իր ուզածը ըրած ըլլար:

ՕԳՏ. — Լաւ, լաւ, բուն խնդրին անցնինք. եթէ վիճաբանութիւնը մեր ճակատը քրտինքով կը պատէ, զայն վճռող կռիւը արեան քրտինքի պիտի փոխէ զայն: Տեսէ՛ք, դաւադիրներու դէմ այս սուրը կը քաշեմ ահա. ե՞րբ կը կարծէք որ այս սուրը իր պատեանը պիտի դրուի. երբե՛ք, մինչեւ որ Կեսարի քսաներեք վէրքերուն վրէժը կատարելապէս լուծ-ուի, կամ մինչեւ որ երկրորդ Կեսարի մը սպան-նութիւնն ալ դաւաճաններու դաշոյնները կարմրցնէ:

ԲՐՈՒՏ. — Կեսար, դաւադիրներու ձեռքով չես կրնար մեռնիլ, եթէ զանոնք հետդ չբերես:

ՕԳՏ. — Ես մյդպէս կը յուսամ. Բրուտոսի սուրով մեռնելու համար չծնայ:

ԲՐՈԻՏ. — Եթէ սերունդիդ ամէնէն ազնուակմնն իսկ ըլլայիր, աւելի պատուաւոր ձեռքէ մը չէիր կրնար մեռնիլ, երիտասարդ:

ՔԱՍ. — Խեղկատակի մը եւ շուայտի մը ընկերացած անտանելի դպրոցական մ'է ան որ անարժան է այդ տեսակ պատիւի:

ԱՆՏ. — (Հեգնօրէն արհամարհանօք) Միշտ միեւնոյն Քասիոսը:

ՕԳՏ. — Եկուր, Ա՛նտոնիոս, հեռու ատոնցմէ. ասպարէզ կը կարդանք ձեզ, դաւաճաններ. եթէ կը համարձակիք կռուիլ այսօր, դաշտը եկէք. եթէ ոչ, եկէք երբոր սիրտ ունենաք: (Կ'ելլեն Օգտաւիոս եւ Անտոնիոս: Կ'երթան դէպ ի իրենց բանակը:)

ՔԱՍ. — Օ՛ն, ուրեմն, փչեցէք, հովեր, ուռեցէք, կոհակներ, եւ ծփա, դուն մեր ճակատագրի նաւակ. փոթորիկը սկսած է եւ ամէն ինչ դիպուածին յանձնուած:

ԲՐՈԻՏ. — Լուսիլիոս, մտի՛կ ըրէ, քեզի բառ մը ունիմ:

ԼՈԻՍԻԼ. — Տէր իմ: (Բրուտոս եւ Լուկիլիոս մէկուսի կը խօսակցին:)

ՔԱՍ. — Մեսալմ։

ՄԵՍ. — Ի՞նչ կուզէ իմ զօրապետս։

ՔԱՍ. — Մեսմլա, այսօր ծննդեանս տարե-դարձն է. Քասիոս ճիշդ այսօր ծնած է։ Ձեռքդ ինծի տուր, Մեսմլա. դուն եղիր իմ վկաս թէ Պոմ-պէոսի նման կամքիս հակառակ պարտաւորուած եմ ճակատամարտի մը դիպուածներուն վստահիլ մեր ամբողջ ազատութիւնը։ Գիտես թէ որքան յա-րած եմ Եպիկուրին եւ իր սկզբունքներուն։ Հիմա հոգիս փոխուած է. մասամբ մը կը հաւատամ այն բաներուն որք ապագան կը գուշակեն։ Երբ Սար-տիսէն կուգայինք, երկու զօրաւոր արծիւներ եկան եւ մեր դրօշակին վրայ թառեցան եւ կերակրուելով մեր զինուորներուն ձեռքէն մինչեւ Փիլիպպէի դաշ-տերը ընկերացան մեզի. այս առաւօտ թռան գա-ցին. եւ անոնց տեղ գիշակեր ագռաւներ ու ցիներ վերէն մեր վրայ կը նային իբրեւ թէ մենք արդէն անձնատուր եղած որսեր ըլլայինք. անոնց լայն շուքերը կը թուին ամէնամահացու ամպհովանին որուն տակ մեր բանակը կը պառկի հոգեւարող դիակի մը պէս։

ՄԵՍ. — Մի՛ հաւատար այդ տեսակ բաներու։

ՔԱՍ. — Մասամբ միայն կը հաւատամ. որով-

Հետեւ ինքզինքս եռանդով լի կը գտնեմ, որոշած եմ դիմաւորել ամէն վտանգ առանց վհատելու։ —

ԲՐՈՒՏ. — Ա՛յսպէս ուրեմն, յիշէ Լուսիլիոս։—

ՔԱՍ. — Լաւ ուրեմն, Բրուտոս։ Այսօր աստուածները բարեկամական վերաբերմունք ունին. անոնք կ՛ուզեն որ խաղաղութեան մէջ զիրար սիրելով մեր օրերը ծերութեան առաջնորդենք։ Բայց քանի որ մարդոց գործերուն մէջ միշտ անստուգութիւն կը գտնուի, ուստի պէտք է որ նկատողութեան առնենք ամն յոռեգոյն իրողութիւնը որ կրնայ պատահիլ։ Եթէ այս ճակատամարտը կորսնցնենք, ուրեմն կը նշանակէ թէ այս վերջին անգամն է որ իրարու հետ կը խօսինք. այն ատեն ի՞նչ ընել որոշած ես։

ԲՐՈՒՏ. — Ինծի օրինակ առնելով այն փիլիսոփայութիւնը որով մեղադրեցի Կատոն ինքզինքը սպաննած ըլլալուն համար. չեմ գիտեր ինչու՞ սակայն վատ եւ գարշելի կը գտնեմ այսպէս համառօտել կեանքի ընթացքը պատահելիքին վախէն. — ինքզինքս համբերութեամբ կը զինեմ սպասելու համար կամքին մի քանի բարձրագոյն իշխանութիւններու որոնք հոս կը կառավարեն մեզ։

ՔԱՍ. — Ուրեմն եթէ այս ճակատամարտը

կորսնցնենք, Հռովմի փողոցներէն յաղթական տարուելու յօժմը ես:

ԲՐՈՒՏ. — Ո՛չ, Քասիոս, ոչ, ազնիւ Հռովմայեցի. մի խորհիր երբեք թէ Բրուտոս շղթայակապ Հռովմ պիտի երթայ. հպարտութիւնս կ'արգիլէ զիս այս բանը ընելէ. բայց պէտք է այսօր իսկ վերջացնենք Մարտ 15ին սկսուած գործը. իսկ թէ դարձեալ զիրար պիտի տեսնենք, չեմ գիտեր. ուստի մեր յաւիտենական հրաժեշտը տանք իրարու. առ յաւէտ, առ յաւէտ մնաս բարով, Քասիոս: Եթէ անգամ մ'ալ զիրար տեսնենք, պիտի ժպտինք, իսկ եթէ չտեսնենք, լաւ եղաւ որ հրաժեշտ առինք իրարմէ:

ՔԱՍ. — Առ յաւէտ, առ յաւէտ մնաս բարով Բրուտոս. անշուշտ պիտի ժպտինք իրարու եթէ անգամ մ'ալ տեսնենք զիրար. իսկ եթէ չտեսնենք, իրաւ է որ այս հրաժեշտը լաւ եղած է:

ԲՐՈՒՏ. Օ՛ն, յառաջ: Երանի թէ մարդ գիտնար այսօրուան գործին վախճանը անոր գալէն առաջ. սակայն բաւ է որ օրը պիտի վախճանի եւ այն ատեն վախճանը պիտի գիտցուի: Զինուորներ, օն, յառաջ: (Կ'ելլեն:)

ՏԵՍԱՐԱՆ Բ.

Պատերազմի դաշտը. աղաղակ, վտանգի ազդանշան. զինուորական երաժշտութիւն: Կը մտնեն Բրուտոս՝ սուսերամերկ եւ Մեսալա:

ԲՐՈՒՏ. — Հեծի՛ր, հեծի՛ր Մեսալա, սրարշաւ գնա եւ այս ծանուցագրերը մեր միւս թեւի գունդերուն տար: (Բուռն աղաղակ) Թող անմիջապէս ճամբայ ելլեն, որովհետեւ Օգտավիոսի բանակին մէջ տարակոյս եւ տկարութիւն կը տեսնեմ: Յանկարծական յարձակում մը կը խորտակէ զանոնք: Հեծի՛ր, թռի՛ր, Մեսալա. թող ամէնքն ալ միանան: (Կ'ելլեն:)

ՏԵՍԱՐԱՆ Գ.

Դաշտին ուրիշ մէկ մասը. Աղաղակ, կը մտնեն Քասիոս եւ Թիթինիոս:

ՔԱՍ. — Տե՛ս, Թիթի՛նիոս, տե՛ս, վատերը կը փախչին. ես ինքս իմ զօրքերուս թշնամի՛ դարձայ. այս դրօշակը ետ ընկրկելու վրայ էր. սպաննեցի զայն կրող վատը եւ դրօշակը ձեռքէն առի:

ԹԻԹ. — ՈՀ, Քա՛սիոս, Բրուտոս շատ կանուխ

պատերազմի նշանը տուաւ. ան յափշտակուած այն քիչ մը առաւելութենէն որ ունէր Օգտավիոսի վրայ, չափազանց փութով գործածեց զայն. անոր զօրքերը կողոպտելով զբաղած էին, մինչ մենք շրջապատուած էինք Անտոնիոսի զօրքերով: (Կը մտնէ Բինդարոս:)

ԲԻՆ.—Աւելի հեռուն փախիր, տէր իմ, աւելի հեռուն փախիր։ Մարկոս Անտոնիոս վրաններուդ մէջ է, տէրիմ. ուստի փախի՛ր, ազնիւ Քասիոս, հեռու փախիր։

ՔԱՍ. — Այս բլուրը բաւական հեռուն է. նայէ, Թիթինիոս, նայէ՛, արդեօք ատոնք վրաննե՞րս են ուր հրդեհ կը տեսնեմ։

ԹԻԹ. — Այո՛, տէր իմ:

ՔԱՍ. — Թիթինիոս, եթէ կը սիրես զիս, հեծի՛ր իմ ձիս եւ խթաններդ անոր կողերը խրէ մինչեւ որ քեզ հասցնէ այս վարի գունդերուն եւ դարձեալ հոս բերէ որպէս զի ապահովուիմ թէ այնտեղի գունդերը բարեկամ՞մ են թէ թշնամի:

ԹԻԹ. — Երկվայրկեանի մը մէջ դարձեալ հոս պիտի ըլլամ. (Կ'ելլէ:)

ՔԱՍ. — Դո՛ւն, Բինտարոս, այս բլրին վրայ աւելի բարձրը ելիր. տեսողութիւնս միշտ տկար եղած է. ակնարկովդ հետեւէ Թիթինիոսին եւ ըսէ ինծի թէ ինչ կը նշմարես պատերազմի դաշտին

վրայ: (Բենտարոս ձիէն վար կ'իյնէ:) Այսօր էր որ առաջին անգամ շունչ առի. ժամանակը բոլորուեցաւ եւ ուրկէ որ սկսայ, հոն պիտի վերջացնեմ. կեանքս իր շրջանը լմնցուց: (Բենտարոսին:) Լաւ ուրեմն, ի՞նչ լուր:

ԲԻՆ. — (Վերէն) Ո՛հ, տէր իմ:

ՔԱՍ. — Ի՞նչ լուր:

ԲԻՆ. — Թիթինիոս չորս կողմէն շրջապատուած է ձիաւորներով որոնք սանձարձակ կը հալածեն զայն. սակայն անիկա դեռ քառասմբակ կ'արշաւէ. անոր հասնելու վրայ են: Ահա քանի մը մարդիկ ձիէն վար կ'իջնան. ա՛հ, Թիթինիոս ալ կ'իջնէ. բռնուեցաւ. ո՜հ, մտի՛կ ըրէք. (աղաղակ) ուրախութեան աղաղակ կ'արձակեն:

ՔԱՍ. — Իջի՛ր, ալ մի՛ դիտեր: Ո՛հ, վատ մ'եմ ես. այսչափ երկար ժամանակ ապրեցայ որպէս զի տեսնե՜մ լաւագոյն բարեկամիս աչքիս առջեւ բռնուիլը: (Կը մօտենայ Բենտարոսի:) Հոս եկուր, Բինտարոս. Բարթիայի մէջ քեզ գերի առի եւ երդում ընել տուի քեզի թէ ինչ որ հրամայէի, կեանքէն ի զատ, պիտի գործադրէիր: Եկուր, հիմա երդումդ կատարէ: Այս վայրկեանէն սկսեալ ազատ եղիր, եւ այս ազնիւ սուրովը որ Կեսարի կողերուն մէջ

մխուեցաւ, կուրծքիս մէջ փնտռէ սիրտս։ Մի՛ ընդդիմաբաններ. հնազանդէ. ահա՛, բռնէ այս երախակալը եւ երեսս ծածկելուս պէս, ահա՛ ծածկեցի, (դէմքը ծածկած է. կը նետուի իր սուրին վրայ զոր բռնած է Բինդարոս) սուրը դո՛ւն առաջնորդէ։ — Կեսա՛ր, վրէժդ լուծուած է նոյնիսկ ա՛յն սուրով որ քեզ սպաննեց։ (Կ'իյնայ սուրին վրայ ու կը մեռնի։)

ԲԻՆ. — Ահա՛ ուրեմն ազա՛տ եմ. սակայն այսպէս ըլլալ չպիտի ուզէի եթէ համարձակէի շարժիլ իմ կամքիս համաձայն։ Ո՛հ, Քասիոս, Բինտարոս այս երկրէն ա՛յնքան հեռու պիտի փախչի որ Հռովմայեցի մը երբէք զայն չպիտի նշմարէ։ (Կ'ելլէ։)
(Կը մտնեն Թիթինիոս և Մեսալա։)

ՄԵՍ. — Յաջողութեան փոխանակութի՛ւն մ'է այս միայն, Թիթինիո՛ս, որովհետեւ, Օգոստավիոսի բանակը խորտակեցաւ ազնիւ Բրուտոսի զօրութեամբ ինչպէս որ Քասիոսի գունդերը Անտոնիոսէն յաղթուեցան։

ԹԻԹ. — Քասիոս այս լուրէն աղէկ պիտի մխիթարուի։

ՄԵՍ. — Ո՞ւր թողուցիր զայն։

ԹԻԹ. — Այս բլրին վրայ, իր գերիին հետ, բոլորովի՛ն յուսահատ։

ՄԵՍ. — Այդ ինքը չէ՞ որ գետին պառկեր է։

ԹԻԹ. — Ողջ մարդու նման պառկած չէ։ Ո՛հ, սիրտ իմ։

ՄԵՍ. — Այդ ինքը չէ՞։

ԹԻԹ. — Ոչ, ինքն էր ասիկա, Մեսալա, Քասիոս այլեւս չկայ։ — Ո՛հ, մարը մտնող արեւ, ինչպէս որ կը խոնարհիս եւ կը սուզիս գիշերուան մէջ շրջապատուած արիւնալի ճառագայթներով, այսպէս ալ իր կարմիր արեան մէջ մայր է մտեր Քասիոս։ Հռովմի արեւը խաւարեցաւ. մեր փառքը վերջացաւ։ Եկէ՛ք, ամպեր, փոթորիկներ ու վտանգներ, եկէ՛ք. մեր գործերը կատարուած են։ Անհաւասիկ սխալ ենթադրութիւն մը ինչ ազդեցութիւն յառաջ բերաւ։

ՄԵՍ. — Սխալ ենթադրութիւն մը պատերազմի յաջողութեան վրայ այս գործը ըրաւ։ Ո՛հ, ատելի սխալ, մելամաղձոտութեան զաւակ, ինչո՞ւ մարդոց վառ երեւակայութեան չեղած բաներ կը ցուցնես։ Ո՜հ, սխալմունք, որ արագօրէն կը յղանաս, երբե՛ք քու ծնունդդ երջանիկ չեղաւ. դուն քեզ ծնող մայրը կ՚սպաննես։

ԹԻԹ. — Բինտարոս, ո՞ւր ես, Բինտարոս։

ՄԵՍ. — Փնտռէ՛ զայն, Թիթինիոս, իսկ ես

կ'երթամ դիմաւորելու ազնիւ Բրուտոս եւ այս լուրովը անոր լսելիքը շանթահարելու։ Շանթահարել կրնամ ըսել, որովհետեւ ծակող պողպատը եւ թունաւոր նետերը այնչափ չպիտի ազդեն Բրուտոսի սրտին որչափ այս տեսարանին լուրը։

ԹԻԹ. — Աճապարէ, Մեսալա, իսկ ես կը կենամ Բինտարոսը փնտռելու։ (Կ'ելլէ Մեսալա։) Ինչո՞ւ զիս քեզմէ հեռու խրկեցիր, քա՛ջդ Կասիոս, չէ՞ որ բարեկամներուդ հանդիպեցայ եւ չէ՞ որ անոնք ճակտիս վրայ այս յաղթութեան դափնին դրին ըսելով որ զայն քեզի տամ. միթէ անոնց աղաղակները չլսեցի՞ր։ Աւա՜ղ, ամէն ինչ սխալ մեկներ ես։ Բայց կեցի՛ր, այս պսակը ճակտիդ վրայ ընդունէ. քու Բրուտոսդ ինձ յանձնարարեց որ քեզի տամ. անոր հրամանը կ'ուզեմ գործադրել։ — Բրուտոս, եկո՛ւր, մօտեցի՛ր եւ տես թէ մինչեւ ո՛ր աստիճան ես կը յարգէի Գայիոս Կասիոս։ — Արտօնեցէք ինծի, ո՛վ աստուածներ. — ասիկա Հռովմայեցիի մը բաժինն է։ Եկո՛ւր Կասիոսի՛ սուր եւ գտի՛ր Թիթինիոսի սիրտը։ (Ինքզինք կը զարնէ ու կը մեռնի։ Կը մտնեն Բրուտոս, Երիտասարդ Կատոն, Ստրատոն, Վոլումնիոս եւ Լուկիլիոս։)

ԲՐՈՒՏ. — Ո՞ւր է ան, ո՞ւր է ան. ո՞ւր է անոր մարմինը, Մեսալա։

ՄԵՍ. — Ահա, հոն, եւ Թիթինիոս կ՚ողբայ զայն։

ԲՐՈՒՏ. — Թիթինիոսի դէմքը դէպ ի երկինք դարձած է։

ԿԱՏՕՆ. — Մեռած է։

ԲՐՈՒՏ. — Ո՛հ, Յուլիոս Կեսար, հզօր ես դեռ. քու հոգիդ կը պտտի երկրի վրայ եւ մեր սուրերը քոյն իսկ մեր աղիքներուն կը դարձնէ։

ԿԱՏ. — Քաջ Թիթինիոս. տեսէ՛ք, Կասիոս մեռած էր եւ նա զայն պսակեր է։

ԲՐՈՒՏ. — Աշխարհի մէջ ասոնց նման ուրիշ երկու Հռովմայեցիներ կա՞ն։ ([illegible]) Մնաս բարով, ով բոլոր Հռովմայեցիներուն վերջինը։ Անկարելի է որ Հռովմ երբէք քու նմանդ ծնի։ Բարեկամներ, այս մեռած մարդուն այնքան արցունքներ կը պարտիմ որ զանոնք ամբողջովին վճարելս դուք երբէք չպիտի տեսնէք։ — Ժամանակ պիտի գտնեմ, Կասիոս, ժամանակ պիտի գտնեմ։ — Ուստի եկէ՛ք եւ այս մարմինը Թասոս փոխադրեցէք. անոր յուղարկաւորութիւնը մեր բանակին մէջ չպիտի կատարուի, ան կրնայ վհատեցնել մեզ։ — Ինծի հետեւէ, Լուսիլիոս, դո՛ւն ալ եկուր, երիտասարդ Կատոն. պատերազմի դաշտը երթանք։ Լապիօ եւ Ֆլավիոս,

մեր զօրականները յառաջ շարժեցէք: Դեռ ժամը երեքն է, եւ, Հռովմայեցիներ, բաղդերնիս պիտի փորձենք երկրորդ կռուի մը մէջ: (Կ'ելլեն:)

ՏԵՍԱՐԱՆ Դ.

Պատերազմի դաշտին մէկ ուրիշ մասը

Ասպարէզ: Կռուելով կը մտնեն երկու բանակներուն զինուորները: Յետոյ Բրուտոս, Կատոն, Լուսիլիոս եւ ուրիշներ

ԲՐՈՒՏ. — Նորէն, ո՜հ, նորէն յարձակեցէք, Հայրենակիցներ. գլուխնիդ վեր բարձրացուցէք եւ յարձակեցէ՜ք:

ԿԱՏՈՆ. — Ո՞ր այլասեռած սիրտը պիտի մերժէ. ո՞վ ինծի պիտի հետեւի: Անունս պիտի հռչակեմ դաշտին մէջ. ես Մարկոս Կատոնի որդի՜ն եմ: (Ասպարէզ կը նետուի թշնամիին:)

ԲՐՈՒՏ. — Ես ալ Բրուտոսն եմ. Մարկոս Բրուտոսն եմ ես. Բրուտոս, Հայրենիքին բարեկամը. ճանչցէ՛ք, ես Բրուտոսն եմ: (Կ'ելլէ ասպարէզ կը նետուի թշնամիին:)

ԿԱՏՈՆ. — (Կը յարձակի ու կ'իյնայ:)

ԼՈՒՍԻԼ. — Ո՛հ, երիտասարդ եւ ազնիւ Կա-

տոն, դո՛ւն ալ ինկար. դո՛ւն ալ Թիթինիոսի չափ քաջութեամբ կը մեռնիս. Կատոնի արժանի որդին ըլլալուդ համար կրնամ պարծենալ: (Զինուորներ վրան կը յարձակին:)

Ա. ԶԻՆ. — Անձնատո՛ւր եղիր, եթէ ոչ կը մեռնիս:

ԼՈՒՍԻԼ. — Միայն մեռնելու համար անձնատուր կ՚ըլլամ. քեզի կուտամ այս ոսկիները եթէ անմիջապէս մեռցնես զիս: (Դրամ կ՚առաջարկէ:) Ահա՛ Բրուտոս. մեռցուր եւ անոր մահուամբ պատիւ բեր ինքզինքիդ:

Ա. ԶԻՆ. — Բրուտոս պէտք չէ որ սպաննուի. ազնիւ կալանաւոր մ՚է ան:

Բ. ԶԻՆ. — Ճամբա՛յ տուէք. ըսէք Անտոնիոսի թէ Բրուտոս բռնուած է:

Ա. ԶԻՆ. — Լուրը ես պիտի տամ: — Ահա զօրապետը կուգայ: (Կը մտնէ Անտոնիոս:) Բրուտոս բռնուեցա՛ւ, Բրուտոս բռնուեցա՛ւ, տէ՛ր իմ:

ԱՆՏ. — Ո՞ւր է:

ԼՈՒՍԻԼ. — Ապահով տեղ է, Անտոնիոս. Բրուտոս ապահո՛վ է. կը համարձակիմ քեզ վստահացնելու թէ ո՛չ մէկ թշնամի երբե՛ք ողջ չպիտի կրնայ բռնել ազնիւ Բրուտոս. աստուածները կը

պահպանեն զայն այդ աստիճան մեծ խայտառակու-թենէ մը. երբ զայն գտնես, կենդանի կամ մեռած, պիտի գտնես միշտ նոյն Բրուտոսը, միշտ նոյն ինք Բրուտոսը։

ԱՆՏ. — Այս մարդը Բրուտոսը չէ, բարեկամ, բայց կը վստահացնեմ թէ նոյնքան արժէքաւոր պատանդ մ'է. ապահով պահեցէք զայն. ամէն բա-րութեամբ վարուեցէք հետը։ Աւելի կը նախընտրեմ այս տեսակ մարդիկ իբր բարեկամ ունենալ քան իբր թշնամի։ Յառաջ գացէք ու տեսնեք թէ Բրու-տոս կենդանի՞ է թէ մեռած եւ Օգոստիոսի վրանը լուր բերէք մեզի պատերազմի մասին (Կ'ելլեն։)

ՏԵՍԱՐԱՆ Ե.

Դաշտին մէկ ուրիշ մասը

Կը մտնեն Բրուտոս, Տարդանիոս, Քլիտոս, Ստրատոն եւ Վոլումնիոս։

ԲՐՈՒՏ. — Եկէք, իմ մնացեալ խեղճ բարե-կամներս, այս ժայռին վրայ հանգչեցէք։

ՔԼԻԹ. — Ստաթիլիոս իր ջահին լոյսը ցուցուց

հեռուէն, բայց չվերադարձաւ, տէր իմ. կամ բըռ-նուած է կամ սպաննուած:

ԲՐՈՒՏ. — (Մտախոհ լռութեան մը մէջ:) Դուն նստէ, Քլիթոս: Հոս կոտորածը նորաձեւութեան մէջ եղող գործ մ'է: Մտի՛կ ըրէ, Քլիթոս — (անոր ականջին բան մը կը խօսի:)

ՔԼԻԹ. — Ի՞նչ, ե՞ս, տէր իմ. ո՛չ, եթէ նոյնիսկ աշխարհը ինծի տան:

ԲՐՈՒՏ. — Լռութի՛ւն ուրեմն, ալ ո՛չ մէկ խօսք:

ՔԼԻԹ. — Աւելի՛ կը նախընտրեմ ինքզինքս սպաննել:

ԲՐՈՒՏ. — Մտի՛կ ըրէ. Տա՛րտանիոս: (Անոր ականջին ծածուկ կը խօսի:)

ՏԱՐ. — Ե՞ս, այդ տեսակ գո՞րծ մը ընեմ:

ՔԼԻԹ. — Ո՛հ, Տարտանիոս:

ՏԱՐ. — Ո՛հ, Քլիթոս: (Երկուքը քանի մը քայլ կը հեռանան:)

ՔԼԻԹ. — Բրուտոս քեզմէ ի՞նչ չարագոյժ խընդիրք ըրաւ:

ՏԱՐ. — Որ զինքը մեռցնեմ, Քլի՛թոս. տե՛ս, Բրուտոս կը մտածէ:

ՔԼԻԹ.— Հիմա այդ մեծ հոգին այնքան վշտով լեցուած է որ այդ վիշտը նոյնիսկ աչքերէն կը յորդի:

ԲՐՈՒՏ. — Հոս եկուր, ազնիւ Վոլումնիոս. Կեսարի ոգին գիշերուան մէջ երկու անգամ երեւցաւ ինծի. անգամ մը Սարտիսի մէջ եւ վերջին գիշերը հոս, Փիլիպպէի դաշտերուն մէջ։ Գիտեմ թէ վերջին ժամս հասած է։

ՎՈԼ. — Այդպէս չէ, տէր իմ։

ԲՐՈՒՏ. — Վստահ եմ որ այդպէս է, Վոլումնիոս։ Կը տեսնես այս աշխարհը. ինչպէս ամէն բան կ'անցնի։ Մեր թշնամիները մեզ մղեցին մինչեւ գերեզմանին անդունդները։ (Տ[illegible]:) Աւելի ազնուութիւն է որ մենք մէջը ցատկենք քան թէ սպասենք որ անոնք մեզ հոն հրեն։ Բարի Վոլումնիոս, գիտես թէ երկուքս միասին դպրոց գացինք. նոյն այս յիշատակին համար կ'աղաչեմ քեզի, սուրիս երախակալը բռնէ որ ես վրան իյնամ։

ՎՈԼ. — Տէր իմ, այդ բարեկամի մը պաշտօնը չէ։ (Ա[illegible]:)

ՔԼԻԹ. — Փախիր անյապաղ, փախիր, տէր իմ. ապահով չէ հոս կենալ։

ԲՐՈՒՏ. — (Ա[illegible]) Մնաս բարով, դուն, եւ դուն եւ դուն Վոլումնիոս։ — Ստրաթոն, բոլոր այս ժամանակը քունով ճնշուած էիր. դուն ալ մնաս բարով, Ստրաթոն։ — Բարեկամներ,

սիրտս կը հրճուի, որովհետեւ ամբողջ կենացս մէջ դեռ մարդ մը չգտայ որ ինծի հաւատարիմ չըլլար. այս կորուստի օրը աւելի՛ փառք պիտի վաստկիմ որքան Օգտավիոս եւ Մարկոս Անտոնիոս ձեռք չպիտի բերեն այս յաղթութեամբ: Ուրեմն ամէնքդ ալ մնաք բարով որովհետեւ Բրուտոսի լեզուն գրեթէ վերջացուց իր կենաց պատմութիւնը: Գիշերը իր ստուերները կ'առկախէ աչքերուս վրայ եւ անդամներս որոնք աշխատեցան միայն այս օրը ձեռք բերելու համար, հանգչիլ կ'ուզեն: (*Աղաղակ. դուրսէն կը պոռան «Փախէ՛ք, փախէ՛ք, փախէ՛ք»:*)

ՔԼԻԹ. — Փախիր, տէր իմ, փախիր:

ԲՐՈՒՏ. — Դուք գացէք, ես ալ ձեր ետեւէն պիտի գամ: (*Կ'ելլեն Քլիթոս, Տարտանիոս և Վոլումնիոս, կը մնան Բրուտոս և Ստրատոն:*) Կ'աղաչեմ քեզի, Ստրատոն, տէրոջդ քով կեցիր: Աղէկ բնաւորութեամբ տղայ մ'ես դուն. քու կեանքդ իր ընթացքին մէջ պատւոյ հետքեր թողեր է. ուրեմն բռնէ սուրս եւ երեսդ անդին դարձուր մինչեւ որ ես անոր վրայ նետուիմ. կընե՞ս, Ստրատոն:

ՍԹ. — Նախ ձեռքերնիդ ինծի տուէք: Երթաք բարով, տէր իմ:

ԲՐՈՒՏ. — Մնաս բարով, ազնիւ Ստրատոն:

— Կեսար, ալ հիմա հանդարտ կեցիր. ասոր կէսին չափ յօժարութեամբ չսպաննեցի քեզ։ (Սուրին վրայ կ'իյնայ ու կը մեռնի. աղաղակ. կը մտնեն Օգտաւիոս, Անտոնիոս, Մեսալա, Լուկիլիոս եւ զօրքեր։)

ՕԳՏ. — Ո՞վ է այս մարդը։

ՄԵՍ.— Տիրոջս սպասաւորն է։ — Ստրատոն, ո՞ւր է տէրդ։

ՍՏ. — Ազատ այն գերութենէն ուր դուն կը գտնուիս, Մեսալա. յաղթողները անոր մարմինը այրելէն աւելի կարողութիւն չունին, որովհետեւ Բրուտոս միայն յաղթեց Բրուտոսին եւ իրմէ ի զատ ոչ մէկ մարդ զայն մեռցուցած ըլլալու պատիւը կը փառաւորուի։

ԼՈՒՍԻԼ. — Եւ Բրուտոս այդպէս պէտք էր որ գտնէինք. (Ծռելով մարմնին վրայ.) շնորհակալ եմ Բրուտոս, դուն Լուսիլիոսի ըսածը իրականացուցիր։

ՕԳՏ. — Երջանիկ պիտի ընեմ բոլոր անոնք որ Բրուտոսի ծառայեցին։ Տղայ, կեանքդ ինծի հետ անցնել կուզե՞ս։

ՍՏ. — Այո՛, եթէ Մեսալա հաւանութիւն տայ։

ՕԳՏ. — Այդպէս ըրէ, ազնիւ Մեսալա։

ՄԵՍ. — Ի՞նչպէս մեռաւ տէրս, Ստրատոն։

ՍԹ. — Ես սուրը բռնեցի եւ անիկա վրան նետուեցաւ:

ՄԵՍ. Ուրեմն, Օգտավիոս, քեզի հետեւորդ առ անիկա որ վերջին ծառայութիւնը մատուց տիրոջս:

ԱՆՏ. — Բրուտոս բոլոր Հռովմայեցիներու ամէնէն ազնուականն էր. իրմէ ի զատ բոլոր դաւադիրները Կեսարէն նախանձելնուն համար էր որ ըրին այն գործը. ան միայն անոնց հետ դաշնակցեցաւ պարկեշտ խորհուրդով մը. միայն մէկ մտածում ունեցաւ—հասարակաց աղէկութիւնն ու շահը: Իր կեանքը խաղաղ ու մաքուր էր եւ իր գոյութեան տարրերը այնպէս լաւ բաղադրուած էին իր մէջ որ բնութիւնը կրցաւ ոտքի ելլել եւ բոլոր աշխարհին ըսել. «Ահա մարդ մը:»

ՕԳՏ. — Անոր տանք այն ամէն յարգանքն ու պարտականութիւնները որոց արժանի էր իր առաքինութիւնը: Այս գիշեր անոր մարմինը պիտի հանգչի իմ վրանիս մէջ պատերազմիկի մը վայել բոլոր փառաւոր պատրաստութիւններով: — Ուրեմն հանգստի կոչեցէք զօրքերը. իսկ մենք երթանք այս երջանիկ օրուան փառքը բաժնելու: (Մարտական երաժշտութեամբ. կ'ելլեն:)

ՎԵՐՋ